

Szépirodalom

Tompa Gábor versei	5
Borsodi L. László versei	7
Dimény H. Árpád versei	11
Bene Zoltán: Talán eljön még az aranysakál	18
Vöröskéry Dóra: A szerencsegyár	26
Ozsváth Zsuzsa versei	35
Soós Amália versei	37
Locker Dávid versei	39
Gothár Tamás: A zöldséges	43
Takács Boglárka versei	46
B. Mihály Csilla versei	48
Ábrahám Erika versei	51
Szabó-Biró Brigitta: Vagy a vasat ütni kell, vagy a fűvót fújni kell!	53
Makkai-Flóra Ágnes: Vérpáros túsarkú	61
Szentgyörgyi László: Menekülés	67
Marc Delouze: Post-it (<i>Farkas Jenő és Zalán Tibor fordítása</i>)	70
Rachel Eliza Griffiths versei (<i>Gyukics Gábor fordítása</i>)	73
Kántor Zsolt: A halál, ami üdvösséget ad	76
Tari István: Satírozva (Emberpiacon permet)	78

Literata Hungarica

Filep Tamás Gusztáv: Szenczei László a székely pokolban és mennyben	80
---	----

Ködoszlás

Puskás-Kolozsvári Frederic: Székely őstörténet mítosz és történelem határán	105
---	-----

Aranyág

Kotics József: Egy rendhagyó együttélés története	114
---	-----

Ujilenyomat

Bartha György: Jubiláló iskola, jubiláns osztály	133
--	-----

Mens Sana

Koncert tőre és zongorára (Csinta Samu beszélgetése Ardeleanu Zsuzsa világbajnok törvívóval)	155
--	-----

Irtattár

Dr. Kiss László: Adalék az 1836-os „kis kolera” erdélyi történetéhez és id. Spányik József életrajzához	162
---	-----

Szemle

Borcsa János: Nevén nevezni a botrányt (<i>Tompa Gábor két kötetéről</i>)	168
Borsodi L. László: Éber kóma (Kiss Tibor Noé: <i>Beláthatatlan táj</i>)	172

Előfizetők névsora	181
------------------------------	-----

E lapszámunkat Vorzsák Gyula munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó - Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RO
Editura Harghita, Trezoraria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Tompa Gábor

VERSLABOR

amit előhív ez a sor az a következő
amit előhív ez a sor az a következő:
amit előhív ez a sor az a kivetkőző
akit előhív ez a sor az aki vétkező
akit előhív ez a sor követ vess rá: ez Ő

VÁLSÁG

Ne várj: az ihlet nem jön már soha,
mert mire megjönne a ronda állat,
etetni kell a macskát, unokákat,
és sárgállik a Múzsza fogsora,

a *Múfogsor*. A szó oly szapora,
mint békenyulak, hogyha nincs vadállat
a közelben és bátran navigálnak
a meg-nem írt vers nyolcadik sora

és az első tercina közt üres
ékezetek, vesszők, vagy szemfüles
magán- és mássalhangzók, ahelyett,

hogy Isten irányítaná e sok
meg sem született, árva mondatot,
s így a szonett már bevégeztetett.

ÁLOM

Édesanyám kiment az ajtón,
s bejött ismét az ablakon,
megnyugtató, hogy jól van minden,
tehát nyugodtan alhatom,

szerencsés lesz az érkezésem,
kenyérrel, borral várnak ott,
csupán azt kell fejembe vésnem,
hogy ne várjak bocsánatot,

mert mulasztásaim sorából
íródik százparancsolat,
elvetélt asszonyok öléből
hallok nyöszörgő hangokat,

feltámadva ránk vallanak majd
aprócska angyal-magzatok,
s míg Beckett verseit lapozva
egy gyermekkórust hallgatok,

tüzes konyhából émelyítő
szagokat küld rám a Pokol,
meg-nem-gyónt bűnök paraszából
Belzebub népe abrakol,

s iszonyú gőzzel húz a mélybe,
mely tátong, mint egy hidraszáj,
majd megkísért a hangsebesség,
hogy kísértetként visszajárj,

de szólít már az ébredéshez
egy szeptemberi lány zene,
s tarkómon elbabrál örökre
anyám kezének melege.

fehér zuhog a feketére. Anya, anya! Ebben a sivatagban! De csukva
marad a könny,
senki nem felel. Csak fehér kezek, és még fehérebb ráncok. Befalazott
képzelet.
Kulcs elkallódni, zár bezárulni – minden lélegzetvétel megsebez.
Csurom vér vagyok,
oszlás-foszlás, vánkosok csendje. Hogy elkárhoztam, nem számítok
többé,
de hogy mi van a szemle és a tett között, arról csak hasonlatok
beszélnek.
Egy bizonyos: későre jár. Egy bizonyos: alvó szegek. Egy bizonyos:
nem mondat a mon-
dat.
A motyogásom gurulni kezd. Bár mindaz, mi elmúlt, halhatatlan –
vesztesz és veszítek.
Csak tollpihék, üres ól. S a lovasok! A lovasok! Nem jönnek meg
a csatakos virradat-
ban.

PENITENCIA

*„Szememet a gond homályosítja,
s sok ellenségem miatt őszülök.”
(Zsolt 6,8)*

*„Tovább nem ámítom magam”
(Pilinszky János)*

Nem tudom, mért kellett megbíznom bennetek,
és mért hittem el azonnal, hogy otthonotok
az otthonom, hogy az összkomfort nekem is kijár.
Hiba volt palack borok mellett kibeszélnem a múltat,
és rátok bíznom a közösnek hitt, tenyérynyi jövőt.
Ma sem értem, mért fogadtam el a nagylelkű előleget,
s mért gondoltam, kamat nélkül kell majd visszaadnom.

Hogy hogy' nem láttam, tulajdonképpen elvesztek, ha adtok,
és megaláztok, amikor dicsérték, felfogni nem tudom.
Azt hittem, együtt örültök velem, és nem éreztem meg,
az én örömöm nektek üröm, méz helyett ecet vagy sav,
s amikor bánatos vagyok, arcotok vigyorba torzul.
S ha néha már azt hinném, nincs közöm hozzátok,
idegenek vagytok, ráncosak, némák, bénák, üszkösek,
a szótáramból köszöntök vissza rám, gúnyos szavaitokkal,
gyilkos szófordulataitokkal büntettek, ítélték hallgatásra,
s hiába múlik hónapra hónap, évre év, nincs mód
szabadulnom tőletek, nem vált meg semmi isten.

PUSZTÍTÓ

Kezdetben a telefonvonal kapcsol szét, majd a számítógépek fagnak le,
és nem jön megjavítani senki, egy nap a kávéfőző kezd sípolni,
utóbb hörgő hangot hallat, akár egy nagybeteg, és lassan elnémul,
a beszélgetéseket felváltja a suttogás, a hallgatást a hallgatkozás,
meglapul a szőnyeg, a fiókok üres szájjal tátognak, csak a küszöbök,
a küszöbök nőnek titokban, nyirkos délutánokon és az éj leple alatt,
aztán váratlanul a polcon megmozdulnak a könyvek, a falon a képek,
a csillár körül szikrázni kezd, lángra kapnak a vezetékek,
a reggeli homályt felváltja a fényesség, tűz van, tűz van, kiabálják,
recseg-ropog az emelet, a bejárati ajtó füstben áll, már ég a tető is,
mindenki ordít, menekül, magával viszi kacatait, szájalmas semmiségeit,
mindenki magát menti, ki az udvarra, az udvarról az utcára, segítség,
segítség, üvöltik teli torokból, de nem néznek vissza, talán attól félnek,
hogy sóbálványá változnak, rohannak, a város széléig meg sem állnak,
majd eltűnnek a láthatáron, ki tudja, hol járnak, már nem is nézed,
nem is látod őket, csak locsolod az üszkös gerendákat, falakat,
valaha egy ház állt itt, mondod, itt éltünk, öltünk, szerettünk
és szeretkeztünk,
ki tudja, élnek-e még, nem tudják, élek-e, s ki hinné, ami volt, ami
lehetett volna,
vajon ki hinné.

MOCSÁR

*„Mint a pudvás fa, szétesik életem,
mint a ruhadarab, amit molyok rágnak.”
(Jób 13,28)*

Ha hívnának, ha ígérnének, akkor sem fordulnék meg,
nincs meg az út, mely visszakanyarodna hozzájuk.
Nem nézek hátra, de tudom: mögöttem csak mocsár,
szörnyek a mélyben, hallom mormogásukat a múltból.
Jó lenne legalább sejteni, hol állok most, épp merre tartok,
de nincs kiben bíznom, nincs kiben hinnem, magamban sem.
Ha büszke lehetnék is erre-arra, erősebb bennem a megvetés,
mint az, hogy megmutassam, egykor mire vittem nélkülük,
és sokkal jobban megkövesedett bennem a szégyen,
mint hogy beismerjem, mit és mennyit veszítettem miattuk.
Sokáig hordoztam hiányukat, a kint, hogy tőlük elfordultam,
de gondoltam, engem feloldoz a bűnhődés, őket a belátás,
mi vezetett tőlük messze, és megbékélünk egymással, magunkkal.
De csak napjaim iramodnak, éjszakáim süllyednek, és tudom,
nem lesz derűs az arcom, nem kacagok már vidáman soha.

Síró férfi, 2020 (40 x 50 cm, kollázs, farost)

Dimény H. Árpád

VIA DOLOROSA

a nyár felé tartunk,
ringlók és telt, rozsdás héjú körték nyomába,
a nagycsöndű domb alá.
mindig a legalacsonyabb pont vonzza a vizet,
bőröd enyémet, almakeblű lányasszonykám,
napfény érleli, bimbózik, virágba borul
lábad között, szemérmetlenül.
aztán szikkadni kezd a víz,
ölednek tűnékeny szirma is elhull,
onnantól már csak
antik költők derűs verseit olvasom neked.
és kíméletesen elfordítjuk fejünket
egymás csontvázáról.

SÉTÁLÓ HALOTTAK

a bevérzett szempárra emlékszem
miközben holtak után kutattál a házban
valósággal égettek
bevilágítva minden zegzugot

sikerült lelépnünk
az egykor ismerős városokon át
megnyíltak előttünk a fényes horizontok
mint egy kiterjesztett szárnyú madár
mely magához akar ölelni

híreket kaptam rólad
meddig kerestetsz még kopókkal?
a föld alatt is a csontjainkat?

időpocsékolás lásd már be
a nyomokat elmossa a víz
és mi könnyfolyón át szöktünk el

most már nekem is vannak gyerekeim
mind olyan szépek mint te meg én azon a képen
amikor kézen fogva viszel
valami parkba vagy játszótérre
melyet most rendfenntartók bitorolnak
ülnek a körhintán és emelik magasba serlegeiket
hogy rettenetes győzelmeiket
elnyomtassák valami erős itallal
és mesélik rémtörténeteiket

*azon a helyen
ahol egy ideig meghúztuk magunkat
miután megborult a világ
egy férfi megölte a társát egy
halkonzervért és a város bölcsei
hogy példát statuáljanak vele
fogták és kikötötték egy póznához
a védfalakon túl majd zenével
csalták oda a holtakat
másnapra csontig lezabálták a húsát
mint a bárányról húsvétkor*

talán egyszer én is elmesélem
a barátoknak valami vad tivornyán
a történetünket a sárga fogaidról
és a sötétben is világító szemedről
amint kergetsz a lépcsőházban
és ököllel akarod bezúzni a szomszéd ajtaját
mert beleöntöttem a vécébe
az összes piát

HA NAGY LESZEK

a húgom hidegtől csipett pufókja
anyám üveges tekintete
neki ebből elege van
az öcsém kezét én fogom
mert mi mindig együtt maradunk

hajnali háromkor kirángatott
a meleg ágyból
menjünk vele
menjünk vele ebből a szaros életből
mert elege van

előbb a kishúgunkat
segítette fel a hídkorlátra
majd az öcsémet
aztán biztatott lépjek csak fel bátran
mert mi mindig együtt megyünk

álltunk láncot alkotva
anyánk ugráló tekintetét keresve
most mi lesz
amikor hősként megérkezett
és lerángatott bennünket
majd hatalmas pofont kevert le
az örült picca anyánknak
hol az eszed üvöltötte
mit akarsz a gyerekeimmal
ugorj ha akarsz de őket hagyd

én is ugrani akarok kiáltottam
mert mi mindig együtt megyünk
de túl kicsi voltam hogy számítson
még pofont sem kaptam

az autóban hazafelé
anyámhoz bújva súgtam
ne aggódj majd leugrunk ha
nagy leszek és erős mert addigra
apánk vén trotty lesz és gyenge és
nem hagyom hogy megüssön

AGAMEMNÓN VIDÉKRE KÖLTÖZIK

éjjel baszós videókat néznek
nappal munkálatok
mantrázta miközben
a fejsze élével ütötte a háza előtt
magatehetetlenül fekvő
aszfaltutat mint egy kígyót
amellyel félelmünkben végezni akarunk

hogya mi végre nem tudtuk de
olyankor rendszerint az utcát is
messzire elkerültük
távolból néztük ahogy meszelővel
spricceli a kertet és a ház falát
mint szenteltvizet a papok
édes lányom hol vagy
édes lányom merre vagy
csak teljen már el ez a nap
és jöjjön egy másik

egy üszkös szarvasfejet ölelgetve
nyugtattgatta magát nincs semmi baj
csak el kell jutni a parthoz
ahol a hajók vesztegelnek
és hogy kár volt azt hinnie
hogya uralni tud egy ekkora erőt

és nem kellene most azzal
szembesülnie hogy minden veszve
van mert ezek a mocsok rohadékok
éjjel baszós videókat néznek
nappal pedig munkálatok

NYÁR VÉGÉN A VÁR ALATT

állok az Ikavára alatt
a hétköznapi élet diadalán
nézem a félelmetes őskígyó testgyűrűjének
nyomát a mészkőben
a kiürült feredőt a szétdobált szemetet
állok mint egy pap a pulpituson
arra várva hogy a nyája kikecmeregjen
vasárnapi meleg ágyából
mint egy madárijesztő
aki mozdulatlan de közben teszi a dolgát
még a madár se jár erre

állok és nézem a hétköznapi életet
az ősz optikai csalódását
kiadta ezt a nevet hogy ősz? kegyetlen
ahogy napról napra megadja magát
hívjuk inkább nyár végének
ilyenkor nyitják meg a lefolyókat
véreztetik ki a medencéket
csak a salak marad az aljban
a kékre festett betonon az üledék

fogtam egy eltévedt villámlóbogarat
talán az idei utolsó? figyelem
ahogy elpislákol öklömben
sárga nedvvel folytatja el életét

néztem akár a régi fotóinkat
egészen pontosan téged az ajkad
ahogy mondod kellene már egy új kávéfőző
túl sokat kiabálok a gyerekeknek
a kaput bezártad-e nézd milyen szép az a felhő
mit tehetnék ha ő szeret sokat segít nekem
a szerelem objektivizál
a hűtlenség pedig szerepet oszt
és légből kapott történeteket kerekít ki
melyekben jól alakítod a megcsalt feleségét
hiába stószolom fel homokzsákként a tested
kifolyik a víz
marad a salak
és elpislákol belőlünk az élet

VASÁRNAPI EBÉD

ülünk az ágy szélén révetegen
a kertből a nyitott ablakon behallatszik
az evőeszközök csilingelése
a harsány szomszédok hangja
amint barátaikkal ebédelnek

mi pedig ülünk az ágy szélén
és figyeljük amint szomorúságod
besiklik közénk majd lehorgonyoz
egy nagytestű konténerszállító
eláll a nyakunk ahogy bámuljuk

ülünk az ágy szélén pedig
a konyhát és a nappalit
elfoglalják a dobozok és bőröndök
segíts felpakolni töröd meg a csendet
én szó nélkül mozdulok

felteszem az egyiket a másikra
azt ráhelyezem egy harmadikra
aztán egy bőröndöt csúsztatok a tetejére
majd még egyet és hátralépek
hogy megcsodáljam a munkámat

az asztalhoz ülök és nézem
a konténerszállítót majd a doboztornyot
nem erősségem a logisztika
hogy mit és hova inkább
azt játszom hogy kitalálom

melyik dobozba éppen milyen
hazugságomat csomagolhattuk
és vajon kinek szántuk lehet pont neked
vagy a nagy családnak a nyájas
barátoknak esetleg magamnak

de ez sem megy mert az az átkozott
védekező mechanizmusom
gyorsan feledteti a hazugságaim
így hát maradok az asztalnál
te az ágy szélén ülve sírsz

csak tudnám hogy miért
a szomszéd kertből behallatszik
valami csilingelés evőeszközök
a harsány szomszédok és a barátaik
akkor ma ugye elmarad az ebéd?

Bene Zoltán

TALÁN ELJÖN MÉG AZ ARANYSAKÁL

[Szeptember] Minden reggel kiülök a verandára, s ahogyan hajdan a dédapámtól láttam, egyik kezemben a karéj kenyeret és a szalonnát, másikban a bicskámot tartva, nekilátok a reggelinek. Először levágok egy falatnyit a kenyérből, a számba toloom, aztán a szalonnából metszek ki egy darabot, azt is bekapom, végül a bicskát tartó kezemmel az asztalon heverő paprikáért nyúlok, harsogva harapok belőle egy meglehetőset.

A harmadik héten már vér nélkül megreggeliztem. Ettől olyan boldog lettem, mint talán még soha életemben semmitől.

A veranda az udvar első fertályára néz, végső soron a korhadt deszkakerítésre, amelyen, kivált alul, jókora lyukak tátonganak. A szomszéd ház megroppant gerince is jól látszik, a mohos, töredezett cserepek egy része átpotyogott a portámra, ez azonban hidegen hagy. Nagy ritkán hallom, hogy autók hajtanak végig a főutcán. A másik kettőn sohasem. Megállni egyszer sem állt meg senki. Még a madarak is ritkán csicseregnek. Arra, hogy van még élet errefelé, a kóbor kutyák vonyítása meg a bagzó macskák sikoltozása a legerősebb bizonyíték. És hetente egyszer a vándorárus.

A minap, reggeli után hátramentem az egykori tyúkudvarba, oldalba vizeltem a romos ólakat. A budit meg kell erősítenem, állapítottam meg magamban, ha nem akarom a susnyásban kuporogva üríteni a beleimet. De talán még ráér, egy-két hetet várhat. Inkább a falu szélére kellene elsétálnom, megnézni, vajon tényleg beköltöztek-e az egyik házba. S ha igen, kicsodák. Vagy csak álmodta a vándorárus, hogy azt hallotta, ide tartanak, ebbe a faluba. De ez is ráér még. Voltaképpen minden ráér, nem sietek sehová.

Fölhúztam a sliccem, megfordultam, és egy pillanatra megfagyott az ereimben a vér. Egy farkasszerű kutyával vagy kutyaszerű farkassal találtam magam szemközt. Az állat a szőrét mintha hangyányit fölborzolta volna a nyakán, és talán még vicsorítani is próbált, mielőtt megfordult és eloldalgott. A deszkakerítésen tátongó lyukak egyikén keresztül távozott.

Éreztem, hogy remeg a térdem. Aransakál kellett legyen, gondoltam. Azaz nádi farkas, más néven toportyánféreg, vagyis csikas, illetve réti farkas, egyesek szerint farkassakál. Igen, bizonyosan az. Emberre nem veszélyes. Főleg nem egy ilyen rozzant példány. Mialatt mindez végigfutott az agyamon, a térdem mindvégig megfékezhetetlenül remegett.

*

[Április] A térdem mindvégig megfékezhetetlenül remegett. A ravatalozóként is használt kápolna falmélyedésében, nyitott koporsóban feküdt a dédapám. A bőre sárgás színétől eltekintve olyannak tűnt, mintha élne. Öltönyt húztak rá, s ez idegenül hatott. Sohasem láttam öltönyben. Nadrág, csizma vagy bakancs, állig gombolt ing, kalap, csak így tudom magam elé idézni. Disznóvágáskor föltúrta az ingujját, úgy keverte a kolbászhúst, kapáláskor a kalapját kicsit hátratólta, hogy a nap ne égesse a tarkóját, de az ing legfelső gombjához olyankor sem nyúlt. Még nyolcvanévesen is két-három körrel megelőzte a fiatalokat. Én soha életemben nem kapáltam. Életem egy pár éves, sötét időszakában még szalonnát sem ettem, majdnem bele is haltam. A dédapám bezzeg világegyetében minden reggel megevett egy nagy darabot hagymával, paprikával, kenyérrel. Mindenki azt hitte, sose hal meg. Aztán mégis. Utolsó előttiként a faluban. Az utolsó lakos a temetésén esett össze. Holtan. Amikor néztem azt a sárga arcot a kápolnában, ezt még nem tudhattam. Az utolsó élő hozzátartozójaként egyedül engem engedett közel a halotthoz a szomszéd kisváros plébánosa, a többi három gyászolót, az utolsó falubelit meg dédapám két hajdani munkatársát a téeszből, akik rozsdáette Skodával érkeztek, nem. Tizenegy órakor eresztette a sírba a koporsót a sírásó brigád. Fél tizenkettőkor a temető kapujában álltam, a mentőt néztem, ahogy távolodik, a lábamnál egy letakart hulla, vártam a hullaszállító autót. Aznap délután jöttek először.

*

[Szeptember] Aznap délután jöttek először. Hárman voltak: két férfi, talpig Adidasban, és egy nő, aranszínű cicanadrágban és hurkás hasára tapadó trikóban, amelyből csaknem kipotyogtak a mellei. A verandán üldögéltem, a dédapám pipáját szöröcsögtettem. Belökték

a kaput, határozott léptekkel közeledtek felém. Egy pillantást vettem az asztalon összecusukva heverő bicskámra, de nem mozdultam.

- Jó napot - köszöntem rájuk, s közben a térdem újra remegni kezdett.

- Maga itt lakik? - kérdezte a nő.

- Néhány hete - feleltem.

- És meddig marad?

- Még nem tudom.

- Menjen el, itt úgyse lehet élni. Rendben?

- Érti, nem? - szólalt meg az egyik férfi is. A másik egy félig teli nejlonszatyrot dobott a lábam elé.

Távoztak. Még a kaput is behúzták maguk után.

Lehajoltam, széthúztam a nejlonszatyor száját. Egy darab szar volt benne. Nem kétséges, hogy emberé. Facsarta az orromat a büze.

*

[Április] Facsarta az orromat a büze az asztalon felejtett kis darab sült húsnak. Lepték a legyek. Undorodva egy zacskóba piszkáltam, alaposan bekötöttem a zacskó száját, és beledobtam a budiba. Ha kitakarítom a házat, gondoltam, egészen pofás otthonom lehet. Végül mégsem takarítottam ki, csak levettem a temetésre magamra öltött fekete ruhámat, s a hátizsákból előkerestem egy melegítőnadrágot meg egy pólót. Ez az örökségem, jártam körbe a portát. Utoljára jó tíz éve lehettem itt.

Három órával a temetés után jöttek másodszor, három öltönyös férfi. Már a temetőben elmondtak volna mindent, ha nincs az a haláleset. Mérgesek voltak, amiért nem voltam hajlandó elrendezni velük a dolgokat ott, a sírok között, ezért várniuk kellett. Nem értettem, mi a bajuk, hiszen elmesélték, hogy elautóztak a közeli városba, és ettek valahol valamit. Kellemesen töltötték az időt. Teli hassal és kávészagú lehelettel teregették elém a papírokat, amelyeket alá kellett írnom. Földek, rét, erdő - ezekről mondtam le az aláírással. Elégedettek voltak, s elégedett a bank is, mosolyogtak rám.

A ház és a porta maradt, ezek az én örökségem.

Sokáig bámultam a kapura, miután elmentek. Utána csak álltam a verandán, figyeltem a holdkeltét.

*

[Szeptember] Utána csak álltam a verandán, figyeltem a holdkeltét. Előtte a fél neljonszatyornyí szart kidobtam a budiba. Miközben az égbolton emelkedő Holdat lestem, ismét megjelent az aransakál. Pár lépésre tőlem megállt, és nézett. Meredten. Talán már percek óta bámult, mire észrevettem. Moccanatlanul állt, és nem fordította el sárgás szemeit, amikor beléjük akasztottam a tekintetem. Hirtelen ötlettől vezérelve sarkon fordultam, beszaladtam a házba, a kamrában levágtam egy darab kolbászt. Visszamentem a verandára, a toportyán még mindig ott állt az udvaron, nem mozdult. Elébe hajítottam a kolbászt. Először csak az orrán futott végig egy rángás. Talán két percbe is beletelt, mire az étel után nyúlt. Főlemelte, megette. Sokáig nyammogott rajta, nem lehet már valami sok foga. Amikor végzett, elillant, beleveszett a szürkületbe.

*

[Április] Beleveszett a szürkületbe az egész családom. A szüleimről évtizede nem hallottam. Azóta, hogy Norvégiába költöztek. Gyógyász részként dolgoznak valahol Bergen környékén, ahol folyton esik az eső, ennyit tudtam róluk. Még csak nem is e-maileztünk egymással, s mivel egy ideje már nem voltam fönn semmilyen közösségi oldalon, fotókon sem láttam őket. Az öcsém még azelőtt meghalt, hogy a szüleink elmentek, túladagolta magát. Talán emiatt indultak útnak anyámék, ezt már soha nem fogom megtudni. A nagyszüleimet alig ismertem, két unokatestvéremmel utoljára óvodás koromban találkoztam. Minden családtagom elment vagy meghalt. Eltűntek, fölszívódtak, mint tintapötty a vastag papíron, csupán homályos pacákat hagytak maguk után. Különös, hogy utoljára a dédapám. Utolsó vagyok a nemzetségemből, legyek hát utolsó mindenütt, határoztam el magamban.

A dédapám temetését követő éjszakán alig aludtam. Másnap visszautaztam a nagyvárosba, összeszedtem néhány holmit, s estére újra a régi házban voltam, az üres falu közepén. A lakásomat majd eladom, vagy ki-, tervezgettem, pár évig megélek az árából és abból, amit félretettem, aztán majd lesz valahogy.

Lassan belerázódtam a falusi életbe, amely, persze, nem volt falusi élet. Egyedül laktam a településen, nem csináltam semmit.

*

[Szeptember] Nem csináltam semmit, csak éltem, ahogy addig. Az aranyasakál mindennap meglátogatott, néha napjában többször is, s én minden alkalommal vettem elé valamit. Az ötödik este olyan közel merészkedett, hogy akár meg is érinthettem volna. Mégsem érintettem meg, de hosszan beszéltem hozzá. Csöndesen, megértően hallgatott. Bár nem értek a vadállatokhoz, ez a csikaszbiztos, hogy nagyon öreg. A szőre nagy foltokban hiányzott, a szeme csipában ázott, a fogai letöredeztek. Elhullott állatokat ehetett, meg amit tőlem kapott. Összebarátkoztunk. Mindketten falkánk utolsó tagjaként élünk. Néha eszembe jutott, alakíthatnánk akár egy új falkát is, csak mi ketten, de ezt a romantikus, már-már szentimentális elképzelést mindannyiszor elhessegettem.

Meséltem neki magamról. Nem mintha sok érdekeset mondhattam volna. A mechanikus munkákról, amelyeket ilyen-olyan szoftvercégek-nél végeztem, a négy nőről, akikkel hosszabb, de inkább rövidebb ideig együtt éltem, s akikkel kivétel nélkül úgy váltunk el, hogy eszünkbe se jutott tartani a kapcsolatot a későbbiekben. Nem mintha fájdalmas lett volna bármi, éppen az, hogy még csak fájdalmas sem volt. Meséltem a nyaralásokról, amelyekre vagy a nőikkel, vagy a barátaimmal mentem, mindig tengerhez, mindig értelmetlenül. Zsúfolt partszakaszok, dagadó izmok, hájas hasak, tetoválások, kerek vagy amorf fenekek, előbuggyanó vagy alig észrevehető mellek, rücskös, csikos, sima, leégett bőr, óriáspalacsinta, hajókirándulás, sült kukorica, éjszakai bárók, alkohol, flört, izzadtságzagú hajnalok. Mindenütt egyforma minden.

*

[Május] – Mindenütt egyforma minden – mondtam hangosan, nem is értem, miért, s mialatt a kapuhoz értem, legalább tucatszor ismételtam el magamban ezt a mondatot. A kapuban a vándorárus állt, bár hogy ő egy vándorárus, azt csak egy kicsit később tudtam meg, miközben átbeszéltük a kínálatot és a keresletet.

– Ezen a vidéken háromféle falu van – magyarázta később. – Olyan, mint ez, amelyikben alig él valaki, és roskadoznak a házak. Aztán ott vannak a pedáns, tiszta falvak, amelyekben nyugdíjas hollandok meg dánok meg németek laknak. Én azokat elkerülöm, mert tőlem semmit

se vesznek. Végül azok, amelyekből még egyik is, de a másik is lehet. Elhagyhatja mindenki, s akár föl is vásárolhatják gazdag nyugati vénemberek, akik jobbára nem is tűnnek vénnek. Ezekben a harmadik típusú falvakban még pár tucatnyian élnek, de a lakosok nagy része naphosszat azon töri a fejét, hogyan léphetne le, hogyan költözhetne legalább valamelyik kisvárosba, viszont a háza szart se ér, ezért kénytelen maradni. Ez egy ilyen kemény vidék.

- A dédapám szerint mindig is ilyesmi volt - jegyeztem meg. - A föld rengeteg munkát kíván, mégsem terem sokat, a falvak kicsik, az emberek mogorvák.

A vándorárus elmosolyodott.

- Én vidám ember vagyok.

Jó neked, gondoltam.

*

[Október] Jó neked, gondoltam, elnézve, milyen jóízűen eszi a darabka disznósajtot barátom, a toportyánféreg. Erről eszembe jutott, hogy nem is olyan régen ugyanezt gondoltam, miközben egy másik barátomat figyeltem, amint, arcán széles mosollyal, bort iszik, s miközben tekintetemmel követtem föl s alá liftező ádámcsutkáját, olyan idegennek éreztem magam. Talán ezért döntöttem olyan könnyen és gyorsan, hogy ideköltözöm, otthagynom a várost. Eszem ágában sincs a belvárosi fiatal értelmiség rousseau-i fölindulásában osztozni, mindössze arról van szó, hogy... Nem tudom, miről van szó... Itt nem érzem azt, hogy minden egyes reggel egy újabb ördögi körnek vágok neki.

*

[Június] - Egy újabb ördögi körnek vágok neki - mondta a vándorárus.

- Miért ördögi? - kérdeztem. Pedig nem érdekelt a válasza.

- Egyre kevesebb a hasznom, csak beleragadtam ebbe az egészbe.

Megvontam a vállam, s talán még az ajkamat is lebiggyesztettem. Azt hiszem, azért, mert a vándorárus egy ügynökre emlékeztetett. Valamikor nagyon régen, a kilencvenes évek elején én is jelentkeztem ügynöknek, bár nem tudtam, hogy azt keresnek, az csak a meghallgatás alatt derült ki. Húsz perc alatt annyi ijesztő magabiztossággal előadott

sületlenséget, mint azon a meghallgatáson, sem azelőtt, sem azóta nem hallottam.

Mindenesetre elköszöntem a vándorárustól, visszabaktattam a házba az utolsó szatyorral, tele mindazzal, amit vásároltam, és nem is próbáltam úgy tenni, mint akinek dolga van. Meglepett, milyen könnyen hozzászoktam a semmittevéshez. Egyre jobban nehezemre esett minden. Eleinte azzal áltattam magam, hogy gondolkodom, de valójában szinte kizárólag csak a korábbi életem járt a fejemben, s hamar rá kellett ébrednem, hogy az annyira semmilyen, hogy fél óra alatt bőven számot vehetek vele. Nem valami fölemelő érzés...

*

[Október] Nem valami fölemelő érzés, amikor kinyitom a kaput, és egy kupac szart pillantok meg előtte. A vándorárus nem jött se tegnap, se azelőtt, se ma, pedig már kellett volna. És most ez a kupac szar. Az utcán kissé lejjebb beindították egy autó motorját. Pedig errefelé nem járnak kocsik. Biztosan azok jártak itt, akik a minap a szatyornyit ürüléket hozták. Ezúttal szatyrot sem használtak...

Egy ideje úgy érzem, figyelnek. Emiatt kissé szorongok. Először az aransakálra gyanakodtam, de tévedtem. Ő nyíltan érkezik mindig, nem lopva, nem kukkol, nem kerülget. Mióta összebarátkoztunk, nem fél tőlem és nem tekint sem ellenségnek, sem veszélyesnek. Nem is vagyok egyik sem.

Mások figyelnek.

*

[Július] Mások figyelnek, én nem. Erre ébredtem. Egy nagy teremben szorongtam számos izzadt test közé ékelődve, egy emelvényen hosszú hajú nő beszélt, mindenki csüggött a szavain, én azonban csak valami távoli duruzsolásként hallottam, mert azzal voltam elfoglalva, hogy kiutat keressek, de a testek összezártak körülöttem, esélyem sem volt, viszont szemrehányó tekintetekkel pillantottak rám ismeretlen arcok, s ettől olyan kínosan éreztem magam, hogy fölébredtem. Egymás után több éjszakán is ezt az álmot láttam. Aztán egy napon véget ért.

*

[Október] Aztán egy napon véget ért a szorongás, s a helyét átadta a páni félelemnek. Egyik reggel, amint kiléptem a verandára, az aransakált már ott találtam. Négy lábát négyfelé húzták drótokkal, a

drótok végét a veranda oszlopaihoz rögzítették. A nyak köré madzagot tekertek. Nem élt, a nyelve lógott. Alatta egy kupac szar, előtte a kövezeten – vélhetően szarral – felirat: *Takarodj!*

*

[Augusztus] – Takarodj – kiáltott rá a szemtelen rigóra a vándoráros – mint utóbb kiderült –, az utolsó előtti alkalommal, amikor láttam. Gyorsan bevásároltam, s már éppen elkészöntünk volna egymástól, amikor még azt mondta:

– Állítólag ide valami nagy dolgot terveznek. Föl fogják vásárolni még a romokat is. A végén még szerencséje lesz!

Nem válaszoltam, csak intettem. Hiába mondtam volna neki, hogy nem akarok elmenni innen, úgysem azt értette volna, amit kell. Hiszen én magam sem értettem semmit.

*

[Október] Nem értettem semmit sokáig, s mikor végre megértettem, olyan rémisztően egyszerűvé vált minden. Megpróbáltam, gondoltam. Sajnos, nem lehet. Még csak próbálkozni sem.

Ma visszautazom a nagyvárosba.

Álmaimban talán eljön még az aranyakál.

Periféria, 2017 (80 x 80 cm, olaj, vászon)

Vöröskéry Dóra

A SZERENCSEGYÁR

– Még egyszer kérem önöket, hogy senki se maradjon le! – ripakodott a csoportvezető a tömeg után poroszkáló nyugdíjasokra. Álszakálla tompította a hangját, és dühösen lóbálta a bödön műanyag aranyat, akár Piroska a kosarát. – Cserélik a kamerarendszert, ezért figyeljenek az útban lévő létrákra! Át ne menjenek alattuk, a végén még hétvényi balszerencse szakad a nyakukba! – nevette. – Jöjjenek, jöjjenek! Együtt jöttünk be, együtt mozgunk, majd ugyanígy távozzunk. A gyár kész labirintus, ezért komolyan óva intek mindenkit a kóválygástól – rázta figyelmeztetően a mutatóját.

– Miért? – kotyogott közbe egy óvodásforma kisfiú pokémonos pólóban, világító sportcipőben. Kék kardigánjának cipzárját épp csak annyi időre vette ki a szájából, míg feltette a kérdést, majd újból rágcálni kezdte, a válasza már nem is figyelt. Sosem értettem, miért engednek be ide gyerekeket.

– Egyszer volt egy általános iskolás látogatás, és két gyerek elbújt a szerverparkban. Elszaladtak, biztos azt gondolták, hogy jó hecc, de később nem találták a kiutat. Három nap múlva lelt rájuk a karbantartó, de csak azért, mert megnyomták a gombjaikat – mesélte a csoportvezető.

Hatásosabban is előadhatta volna a történetet, hosszú, drámai szünettel, vagy egy kis túlzással: az a három nap lehetett volna nyolc is, beszélhetett volna a szülők kétségbeeséséről és a társadalom kollektív megrendüléséről, de valószínűleg most ismételte el két-zredjére, ezért elnéztük neki. A hallgatóság viszont kiváló volt, csupa birka, a lapos tájékoztatás nem akadályozta a vég nélküli *hűűűt meg ááát*. A legtöbben annyira izgatottak voltak a gyárlátogatás pusztá lehetőségétől, hogy ha a csíkos, zöld harisnyát viselő férfi azt mondta volna, hogy az alma fán terem, azt is akkora lelkesedéssel fogadják, mintha legalább a pi utolsó számjegyét közölné.

– Miért? – ismételte a kicsi fiú.

– Mit miért? – értetlenkedett a csoportvezető.

- Miért? - kérdezte megint a gyerek, de már arra sem vette a fáradságot, hogy a cipzárt kivegye a szájából. A koboldnak öltözött férfi a fiú kezét szorongató nőre nézett, de úgy tűnt, ő nem akart a segítségére sietni, így egyszerűen figyelmen kívül hagyta a gyermeket.

- Itt meg is ragadnám az alkalmat, hogy ismertessem a gyár legfőbb szabályát: a rendszert hosszú évtizedek alatt kikísérletezett algoritmusok vezérlik, melyek garantálják az egyenletes, tökéletesen elfogulatlan működést. A manuális működtetés tilos, vagyis senki gombját nem nyomjuk meg, kivéve, ha hatóság utasít rá, ha igénybe veszik a prospektusban szereplő szolgáltatások valamelyikét, valamint természetesen, ha részt vesznek a maihoz hasonló gyárlátogatáson. - Az utolsó mondatot hatalmas ováció fogadta, a kobold biztatásképp még hegyes füléhez is emelte a tenyerét, mintha valami rocksztár várná a tapsvihart a legnépszerűbb száma után.

A Szerencsegyárba életében egyszer léphet valaki, sorsolás útján. Jobban vágyott, mint Mekka, trendibb, mint a Wonka-gyár. A rendszer lottószerűen működik, közjegyző jelenlétében kiköp a sorsológép egy nevet, aki kísérőjével részt vehet a körbevezetésen. Mira, középiskolai barátnőm egy volt az e havi szerencsések közül. Még csak harminckét éves, mégis eljuthatott ide. Először a férjét, szülei egyikét vagy valamelyik gyerekét akarta magával hozni, de tekintettel a régi szép emlékekre meggondolta magát. Természetesen elképzelve, hogy a lelki terror - melynek során emlékeztetem, mennyi mindent tettem érte az elmúlt tíz év alatt, hogy nélkülem most egészen biztosan nem tartana itt, és megbocsátom, amiért hátrahagyott engem - is közrejátszott ebben, de hát magára vessen, aki ilyen gyenge személyiség.

- Olvastad, milyen csodás szolgáltatásaik vannak? - lelkesedett Mira, miközben az előbb említett prospektust bújtá. Könnyű is az olyannak, akinek mindenféle gépek az ölébe ejtik a lehetőségeket. - Bár igazán borsos az áruk. - Kibaszott drágák, így mondják a normális emberek, több gyűlölettel, irigységgel és vággyal persze. - Ezt hallgasd: csodaballagás. Alapozza meg csemetéje sikeres, boldog életét már az óvodai, iskolai, egyetemi ballagáson. Ajándékozzon szerencsét! Az életben való boldoguláshoz nem is kell más, csak három gombnyomás. Három gombnyomás 5000 dollárért? Ki sincs írva az ára forintban! Nagyon sok lehet. De nézd, vannak pénztárcabarát ajánlatok is, milyen kedves tőlük, hogy gondolnak a kevésbé tehetősekre.

- Hölgyeim, a szabályok önökre is vonatkoznak! - kiáltott hátra a csoportvezető. Reméltem, hogy az arany szegély dörzsöli a bőrét.

- Elnézést - mondta Mira, majd gyorsan felzárkózott. Mindig ilyen volt, a szabályokat mérlegelés nélkül betartotta, gyakran bocsánatot kért, ráadásul komolyan is gondolta. A szülei tehetősek voltak, férjnek egy később befutott vállalkozót választott, de a saját szekere is jól ment. Szép volt, okos, tehetséges. Az élete olyan gusztustalan forgatókönyv szerint alakult, mint ami a prospektusban is le volt írva: a szerencsések még szerencsésebbek lesznek. Mi, többiek pedig a partvonalról csorgattuk a nyálunkat. Anyám mindig is mondta, hogy Mira a szívével sokra fogja vinni. Én pedig a becsvágyammal még többre!

- Már közeledünk, hölgyeim és uraim, hamarosan a gombterem következik! - A tömeg ismét felmorajlott.

- Egyszer egy férfinak, amint megnyomták a gombját, csörgött a telefonja, hogy kisorsolták a kötelező biztosítása miatt, és nyert egy hibrid autót!

- Valakit meg áthelyeztek a munkahelyén Amerikába, de olyat is hallottam, hogy volt, aki öt év próbálkozás után megfogant! - sugdoltak mellettünk.

Mind ezért voltunk itt. Senkit sem érdekelt valójában a fejlesztők zsenialitása, a program összetettsége, vagy a gyár monumentalitása - ami egyébként az elkápráztatáson kívül teljesen funkciótlan volt. A vakuk villogtatását és a felületes álmélgodást leszámítva tökéletes érdektelenséggel haladt el a csoport a fényes króm- és üvegfelületek előtt, ügyet sem vetett az óriás képernyőkre vetített statisztikákra, kobold-kalauzunkkal pedig egyedül a bosszantó kisfiú elegyedett szóba, de ő is csak végeláthatatlan miértekkal. Szerencsét akartunk. Nyerni, valami jót kapni.

A csoportvezető megállt egy nyolc méter magas, kétszárnyú acélajtó előtt, és drámai szünetet tartott. Nyilván ő is ezt a részét szerette.

- Megérkeztünk - jelentette be, mire a történelmi fordulópontoktól és számadatoktól elcsigázott látogatók újra sustorogni kezdtek. - A terem legfontosabb szabálya: nem nyúlnak semmihez! - A harisnyás férfi megvárta, míg mindenki kifejezi valahogy a beleegyezését, majd folytatta: - A mappába feljegyezték a gombjaik koordinátáit, melyeket a személyes adataik alapján állapítottak meg.

- Volt már olyan, hogy valaki rossz gombot kapott? - kérdezett közbe aggdón egy nő. A csoportvezető nevetett.

- Hát persze! Így jár, aki hibás adatokat diktál be. A másik ember megrögzött szerencsejátékos volt, és nagyot szakított a potya gombnyomásnak köszönhetően. Szóval, hol is tartottam? Egyesével fogunk odamenni mindenki gombjához, majd ki-ki megnyomhatja a sajátját, egyetlenegyszer! Felhívom a figyelmüket, hogy a rendszer jelez a vezérlőteremben lévő kollégáknak, ha egynél többször működtetnék, és az igen komoly szankciókkal jár.

- Mi fog történni? - kiabált közbe egy férfi, aki nem bírta tovább várni.

- Elképzelhető, hogy semmi - válaszolt a kobold, aki biztosan vigyorgott a szakála alatt. - Semmit nem fognak érezni, és lehet, hogy most semmi sem történik. De talán abban a pillanatban, mikor megnyomják a gombjukat, bírálják el egy pályázatukat, amiről egy hónap múlva kapnak értesítést, hogy nyert. Vagy talán a párjuk akkor bont ki egy szelet csokoládét, amivel nyernek egy nyaralást. Bármilyen csoda megtörténhet, de elképzelhető, hogy azonnal nem lesz látható jele. - A csoport izgatottabb volt, mint valaha.

- Hallottam, hogy voltak, akik megjárták a gyárral. Csak találtak egy ötforintost a földön, vagy leakciózták a második kedvenc joghurtjukat - pletykáltak az idősebbek. - Micsoda pech! Eljössz ide, és ez történik veled!

- Fontos leszögezmem, hogy mi a befektetett munkát nem befolyásoljuk, csak esetlegesen a lehető legjobb kimenetelt biztosítjuk. Nem nyerhet például lottó ötöst az, aki nem is játszik. És emlékeztetem önöket, hogy regisztrációkor aláírták a nyilatkozatot, mely szerint elfogadják, hogy fellebbezésnek a Szerencsegyár szolgáltatásai kapcsán nincs helye.

A szabály világos volt: az, hogy mekkora szerencse fog érní, a szerencsén múlik.

- Megkérném önöket, hogy sorakozzanak fel! Nem számít, hova állnak, csak legyen egy nagyjából egyértelmű sorrend, hogy ki tudjam osztani a gombjaik koordinátáit. - Természetesen mindenki elől akart lenni. Az hagyján, hogy a vezetőnek már kiabálnia kellett a hangzavar miatt, de most még el is kezdtek tömörülni szorosan körülötte. Én és Mira csak álldogáltunk a tömegén kívül, ő szerényen, én nem, mikor

pedig végre kialakult a sor, elfoglaltuk a helyünket a legvégén. A koboldfickó ismertette, hogy A-tól Z-ig vannak szektorok, A kezd a kapu mögött, Z pedig zár a terem túlsó végén, a kijárat előtt. Mindenki kapott egy apró, nyomtatott cetlit, melyen hasonló jelölések voltak: H-864-E352, majd az első betű alapján ábécésorrendbe rendezett minket. Elkerültem Mira mellől. A gombja az S szektorban volt, hátulról a harmadik helyre kellett állnia. – Az utolsó kérésem pedig az, hogy a szülők mostantól kísérjék fokozott figyelemmel a gyermeküket, és ne hagyják, hogy bármihez is hozzáérjenek. – Mikor kísérőnk úgy ítélte, hogy kellően felcsigázta a csapatot, hatalmas karmozdulattal kitárta az egyébként biztosan önműködő ajtószárnyakat. Csikorogtak a fémfelületek, ahogy egymáshoz súrlódtak – ez is valószínűleg beépített effekt lehetett.

A sor felbomlott, mindenki látni akarta a gombokat.

- Váó!
- Ez elképesztő!
- Aztakurva!

A csoport tagjai levegőért kapkodtak, egy öregembernek pedig még egy könnycsepp is legördült az arcán. A gombterem hatalmas volt, mintha egy nagy költségvetésű sci-fi díszletei között sétáltunk volna. Mindenfelé piros fények pislákoltak, és halk, elektromos sistergés volt a levegőben. A terem kongott a lépteinktől, a kobold monológja visszhangot vetett.

– Azért villognak felváltva a lámpák, mert ha valakinek jó, akkor másnak szükségszerűen rossz. Találnak egy tízezrest, valaki elhagy egyet. Megnyernek egy úszóversenyt, valaki csak második lesz – intett a vezető a több millió világító lámpa felé.

– Ez a terem csak azért van, hogy aki befizet vagy nyer, az nyomkodja a gombját? – kérdeztem, de a férfi sértődötten felhúzta az orrát. Szemfényvesztésért, csillámporért fizetnek az emberek, hiszen a Jószerencse Zrt.-t egy szimpla szerverpark alkotja. A körülöttem állóknak sem tetszett a kérdés, Mira csak pirult szegyenében, mert azzal, hogy ő hozott ide, a cinkosommá vált. Az egyik vénasszony még meg is kérdezte, hogy akkor miért vagyok itt. – Hát nem egy leértékelt joghurtért.

Mikor túljutottak a kérdésem okozta sokkon, újult erővel lelkesedhettek a gombokért. Néhányan remegő ujjal nyomták meg, mintha

akkor dölne el a hátralévő életük. Volt, aki halkán imádkozott, hogy az édesapja gyógyuljon meg, más pedig tízszer elmormolta, hogy befutott színész akar lenni, mintha valami kívánságkút előtt állt volna.

- A gombok egyébként újrahasznosíthatóak. Nem bővítjük folyamatosan a gyárat, ha valakinek végleg kialszik a gombja, vagyis elhalálozik, akkor azt egy izzócsere után újra működésbe hozzuk. A gomb alanyi jogon jár az állampolgároknak. A rendszer által nem szabályozott szerencse érhető okokból illegális – folytatta a mesét a kobold. A nyáj figyelme természetesen kizárólag a pislogó fényekre korlátozódott. – Talán úgy tűnhet, hogy némely gombok folyamatosan világítanak, ám ez csak illúzió, mint azt a séta közben többször is hangsúlyoztam, a rendszer tökéletesen igazságos. – A többször hangsúlyozott dolgok valahogy mindig gyanússá váltak. – Apropos, szerencsefolyósítás! Már tárgyalnak róla, hogy a szerencsemegvonást akár a büntetés-végrehajtás részeként is használják. Ha valaki például nem tudja megfizetni a bírságát, lekapcsoljuk a gombját egy meghatározott időre. Olcsó, hatékony megoldás – nevetett a kobold, aki szerencsehozó varázslény helyett sokkal inkább tűnt rosszindulatú kerti törpének.

Végre az én gombomhoz értünk. K sor, végeláthatatlan szürke elemek, mindenhol piros lámpák. Azt hittem, érezni fogok valamit, ahogy közeledem hozzá, egyből ki fog tűnni a többi közül, vagy jelez a hatodik érzékem, de a gombom ugyanolyan fájdalmasan piros és gömbölyű volt, mint az összes többi. Megnyomtam, és semmi sem történt.

Biztos valami csodás dolgot kapsz majd! – Írta sms-ben Mira. Nem mert odajönni hozzám.

Pontosan így terveztem én is, bár sosem hittem abban, hogy az emberrel csak úgy történt volna bármi is. Kivéve talán a barátnőmet, akit annyi jóval halmoztak el az égiek, hogy előző életében biztosan lassú mártírhalált halt. A táskámban szigszalag és olló volt, nem tudtam, hogy lesz-e esélyem használni őket, csak abban voltam biztos, hogy ha igen, akkor élek a helyzet adta lehetőséggel. Nekem is jól jönne már egy kis extra szerencse.

Mira megnyomta a saját gombját, szerényen és óvatosan, mire máris pittyent a telefonja, hogy megszavazták a szülői munkaközösség elnökének. Ezt a nyűgöt megtiszteltetésként élte meg, üdvözült mo-

sollyal pillantott felém, hogy osztozzam a boldogságában. Már csak két gombtulajdonos volt hátra, mikor a csoportvezetőhöz léptem.

- Hol van a mosdó? - kérdeztem.

- Kint lesz rengeteg, már csak pár perc, a kijárat előtt majd még csinálhatnak pár képet, és már...

- Addig nem bírom ki. - Tettem a kezem óvón az alhasamra. Ezt még fiatalkoromban tanultam: ha a dohányboltban idegen nyelven szóltam, nem kértek személyit, az éttermekben pedig babára kellett hivatkozni, ha nem akartak beengedni egy potyapisire.

- Van egy a terem közepén - kapkodta a kobold. Otthagytam a csoportot, és elindultam visszafelé a sorok között. Megálltam az S jelűnél, megkerestem a gombot, amit nemrégén hagytunk el, és elővettem a szigszalagot.

- Mit csinálsz? - kérdezte Mira, aki jött utánam. Két tény volt a világon, amire leendő utódaim életét is feltettem volna: egy kobold sem visel fénylő, műszálás inget, és Seibert Amira követni fog, ha elindulok a végére. - Ezt nem szabad! - suttozta. Sok tanárunk mondta Mirának, hogy ne hagyja, hogy magammal rántsam, mégsem tiltakozott különösebben egyik ötletem ellen sem. Most is csak csendben remegett, egy *nyugi, jólesszel* el tudtam hallgattatni, míg beragasztottam a gombját. A lámpa felvillant, és úgy is maradt.

Megfogtam Mira kezét, és visszaindultunk a csoporthoz.

A kijáratig együtt maradtunk, a tenyere izzadt, míg el nem hagytuk a gyárat. Még a fotófal előtt sem tudott őszintén mosolyogni, pedig miközben a gyár felé autóztunk, másról sem beszélt, csak arról, hogy szeretné egy jó képpel kipoztolni ezt a csodás eseményt. Nem szóltam hozzá, ő meg egyre azt hajtogatta, hogy nem lett volna szabad ilyet csinálnunk. Mira szélvédőjén egy szelvényt hagytak, mely ajándék pizzára jogosít egy új vendéglőben, a szájfénye pedig, amit több napja keresett, ott feküdt az ülés és a támla között. Míg én a kesztyűtartóban matattam, felhívta a férjét, aki elmesélte, hogy talált valakit, aki vigyáz a gyerekekre, így az este csak az övék. Alig adta rá a gyűjtást az autóra, megjelent két biztonsági őr, és udvariasan felkértek minket, hogy menjünk vissza a gyárba.

Egy eddig nem látott, apró szobába kísértek, ahol már várt ránk kobold vezetőnk és egy öltönyös férfi.

- Hölgyem, meg tudja ezt magyarázni? - emelte fel a letépett ezüstszürke szalagot az öltönyös. Mira remegni kezdett, és rám nézett.

- Hölgyem, önhöz beszélek! - szólt egyenesen Mirához.

- Én... - makogta - ...én nem csináltam semmit.

- Talán a barátnője ragasztotta be a maga szerencsegombját? Mert akkor tartsa meg, igazi barát - ironizált a férfi. Mira hol a férfira, hol rám nézett.

- Mi nem csináltunk semmit - szólt határozottabban, a férfi valószínűleg megerősítette benne a gondolatot, hogy jó barát vagyok. Az öltönyös és a jelmezes csendben maradt.

- Igen, nézzék csak meg a felvételeket, nyilván vannak itt kamerák! - tettem hozzá.

- Azt hittem, most cserélik őket - mondta Mira. A középiskolában ő szólt mindig a tanároknak, hogy volt házi feladat. Ha belegondoltam, igazán erős volt a köztünk lévő kapocs, hiszen úgy ismertem, mint a tenyeremet.

- A látogatók orrára kötötte, hogy a kamerarendszer meghibásodott? - fordult most a férfi a koboldjelmezes alak felé, aki még Miránál is jobban veritékezett. Úgy festett, új állás után kell néznie.

- Lehet, hogy volt egy ilyen elejtett félmondatom, de nem emlékszem, hogy ilyen konkrétan kimondtam volna.

Mira megint rám nézett. Az igazság bajnoka megerősítést várt.

- Nos, én nem emlékszem ilyesmire - gondolkodtam hangosan -, de ha jól értem, nincs bizonyítékuk.

- Akkor is, hölgyem, a barátnője itt marad, míg a rendőrség meg nem érkezik és ki nem vizsgálja az ügyet. Bűncselekmény történt.

Mira megjijedt. Úgy, mint amikor nyolc éve a próbababa mögül nézte, ahogy elcsenek egy parfümöt, vagy amikor az egyik exem részegen az ajtaján dörömbölt, miközben a nevemet kiabálta és hogy meg fog ölni.

- Ő volt - mutatott rám szomorúan.

Talán életében először állt ki magáért.

- Nem én voltam, Mira - mondtam. - Hogy kenheted rám? Nem is az én gombom volt - szipogtam.

Sok dolgot tanultunk egymástól. Én megmutattam neki, hogyan lehet jogviszony-igazolást hamisítani az utazási kedvezményhez. Ő pedig számos helyzetben bizonyította, hogy annak van igaza, aki először elsírja magát.

Az öltönyösnek egyszerre kellett nyomozónak és bírónak lennie, és gyorsan döntenie. Felszólította a koboldot, hogy távozzon, Mirát és engem pedig megkért, hogy foglaljunk helyet, míg a rendőrség megérkezik. Így ültünk hosszú-hosszú évekkel ezelőtt a kuliigazgató irodájában is, miután éjszaka telehánytam a tanári vécét. Akkor mindkettőnk eltanácsoltak, és én igazán boldog voltam, mert Mirának végre nem volt szerencséje.

Eszmélő, 2014
(32 x 44 cm, olaj, farost)

Ozsváth Zsuzsa

S. LEMNEK SZERETETTEL

Azt mondja, sziget.
Meleg homok, dús növényzet, roppant erdő.
Bábeli szirtek. Jelzett ösvény,
pedig kalandort aligha látni erre.

Ahol a part szakad,
visszakacsint egy szimmetriád,
és felhorkan egy hullám
a józan ész határán.

Azt mondja, amott a félsziget;
és néz a szirtről szertesét,
és várja, és várja, hogy felkiáltsa:
ember a vízben!

Aki nem hajótörött,
de elképzelhető boldognak, és azt mondja:
szárazföld! És kettéválasztván a habokat
elindul a jelzett ösvényen.

NEON

Körmömre ég, s az éjszaka, mint szerencsétlenül fészkelte méhkaszt
kifüstöl magá-
ból.

Ember az emberrel, test a testtel, oldalra lesek, ablakon túl a szélcsend,
ifjú madár pihéje leng, angyal tolla ez, jót jelent, jó jel, mondják.
Ki leszek füstölve, jelez nekem egy indián messze földről,
jó jel, pöfékeli, megköszönöm innen, a rezervátumból.

Belém hasít a test, menekülj, súgja az indián, az orrom tele füsttel,
köhögnék,
de nincs nyálam, visszatartom, nyál nélkül a köhögés végtelen orkánba
fullad.

Mozog a test, visszaismétél, fújtatva gyakorol, ránézésre ember végzi
a cselekvést,
de hol van már ettől az ember; gép ez, mechanikus parancs a motorja,
oldalra lesek,

és látom, amint szemet hunynak a csillagok.
Nem szállt el angyal a testek fölött,
elkotródtak mind, kiürült az ég, mint záraskor a pláza.

Hogy is lehetne ezt nézni. Szembeüvölt a testek párlata.
Indián úr, mitévő legyek most? Egészen elszakadtam a természettől.
Mint egy csonkolt lúd, mozgok még, a test emlékezete vibráló neonparádé.
Nagyon lassan lesz reggel, oldalra lesek, a felkelő nap rápirít e képre:
tárgy és tárgy, egy meg egy egyenlő szégyen.

*Kútba néző csillagok, 2020
(80 x 80 cm, kollázs, farost)*

Soós Amália
SZOBANÖVÉNY

A virág, amit a kórterembe vittél,
legyen itt is valami természet, mondtad,
valami szín a kórházfehérségben,
amitől hátha otthonosabb lesz,
ami soha nem lehet otthonos,
tele volt apró lila csillagokkal,
útban a vérközponttól a klinika felé,
egy sarkon álló virágbolt előtt vetted,
nem gondolkodtál, szabad-e,
lesz-e hová tenni,
aminek akkor annyira örült,
a virág, amit a nővérek s ápolók
meglepetésükben agyonöntöztek,
és nem tudták, hogy te is locsolod,
amit szinte kiszáradva vittél majd haza,
amikor már csak a dolgait
csomagoltad össze a kis szekrényből,
fogkefét, krémeket, gyógyszereket,
szemcseppet, szappant, pizsamákat,
a virág, amit hónapokig élet és halál
között mégis őrizgettél,
sínylődött, tengődött, küszködött,
vajon kell-e még öntözni a héten,
vagy inkább jövő héten, vajon,
itt túl hideg van-e neki vagy túl meleg,
vajon elég-e most a fény, vajon,
az az egy szál vézna, senyvedő kis cérna
valahogy megmaradt, gyarapodni kezdett,
a költöztetés, az ide-oda helyezés során
elhullatta magát
és egyéb virágok
földjében is kikelt;

mint mementó, virágzik,
már nem lilát,
fehéret.

BÁLVÁNYOS

Úgy fekszünk itt,
mintha a nyugalom
felülkerekedett
volna a testen,
a meg nem tett utakon.
A fű szájunkba nő,
a fák megkoronáznak,
az ég szemünkre hajlik,
a hangyák fülünkbe másznak.

Úgy fekszünk itt,
mint kik jelenést láttak,
mintha minden mindegy
lenne, volna;
úszó madárszárnyak,
viharverte ágak,
mintha lassan, csendben
vége a...

Olt völgye, 2011 (40 x 70 cm, olaj, vászon)

Locker Dávid
KUTATÓMUNKA

Mikor a ravatalozóba lépek,
úgy helyezkedem el, hogy
a romantikus regényekből ismerős
tölgyfa koporsó fölött az ablakon át a hegyre lássak –
gyerekkori mászóversenyeink színhelyére.
Ekkor hirtelen beugrik:
„Hát ennyi választja el a gyerekkort és a halált:
egy légy piszkos, korhadó ablakkeretben lötyögő üveglap.”
Itt kezdődik el.

Aztán apámat figyelem.
Szurkolok, hogy elsírja magát.
Aztán, mikor zokogva a koporsóra teszi a kezét,
eszembe jut:
„Mennyi elszalasztott ölelés rejlik egy mozdulatban?”

Közben anyám is sírni kezd.
Hogy gyűlölte pedig!
Egy jó szavuk nem volt egymáshoz harminc év alatt.
Az utolsó időkben mégis egyedül ő volt, aki ágytálat cserélt nála.
„Anyám nővér. Szakmai ártalom lenne?
Vagy kapcsolódása valami szavaknál igazabbnak?”
Az mondjuk nem lehet véletlen,
hogy a kórházban őt akarta magához hívni.

Persze, most már sírok én is.
De nem is érte,
csak a sírásért.
A szomorúságért,
amiből megpróbálok minél többet
elraktározni inséges időkre.
Mondjuk akkorra, mikor rendeződnek a dolgok.

Mikor Bolaño azt írja a *Vad nyomozókban*,
hogy az irodalom börtön,
azt hiszem, valami ilyesmire gondolt:
állok a szülőfalum ravatalozójában,
és azon gondolkodom,
milyen vers lapulhat a remegő arcokban;
aztán sétálok a halottaskocsi mögött,
amiben a nagyanyámat viszik,
hogy egy kétméteres gödörbe helyezték,
és én, mint egy rossz helyen leütött sortörést,
a lesötétített ablak tükröződésében
megigazítom a hajam.

PAPPA PIA

Tizenhat évesen Nietzscht olvasok
egy párizsi padlásszobában.
Nagyjából fél óra múlva
– mikor már elég bölcsességet szedtem össze
a morál genealógiájáról –
a kávéház felé veszem az irányt.

A párizsi padlásszoba:
az emeleti szobám Csákváron.
A kávéház:
a nippelkel kirakott ebédlő a földszinten.

Miközben kicsomagolom
a márványsajtot,
a rabszolgamorálról
és a *ressentimentről* értekezem:
arról, hogyan hatja át az alacsonyrendű embert
a nemes iránti ellenszenvvel vegyes irigység.
A szüleim zavarodottan aháznak,
míg összekeverik a majonézt a ketchuppal;

a csajom, aki nálam tölti a szombatokat,
csodálattal néz rám.
(Tulajdonképpen ezért az arcáért
csinálom az egészszet.
Másfél év kell neki,
hogy elhagyjon azzal:
„valami igazira vágyik.”)
A tévében közben felzúg egy romantikus komédia.
„Ez is csak azoknak a birkáknak való” – mondom
megvető mosollyal –, „akik képtelenek szembenézni
a Sorssal.”
Anyám gyorsan el is kapcsolja a csatornát:
„Nem tudom, ki hozta be ezt a hülyeséget.
Tudod, hogy mi nem szoktunk ilyeneket nézni.”
Pár óra múlva,
mikor lebattyogok vízért,
önfeledt nevetést hallok.
Megtorpanok.
A szüleim a *Pappa Piát* nézik.
A lépteimre hátrafordul apám,
és Balázs Klári sikoltozásáról
zavarodottan a Discoveryre kapcsol.
Aztán mindketten a földet nézik.
Aztán mindhárman a földet nézzük.
A hazugságon kaptak szégyene mégis
csak az én vöröslő arcomé.

FORGATÁS

Hogy elfelejtsük,
kamerába beszélünk,
megbontjuk mindketten
a második üveget is.
Előtte a téma: bezártság, unalom,
muzájából dolgoz napok.

Így nem lehet élni” –
sóhajtjuk a fejünk rázva.
A Deákon ittunk ilyet egyszer, emlékszel?
Hogy hol kezdtük az estét?
Hogy ki volt a leghülyébb?
Egymás szavába vágva magyarázzuk.
A tekintetünk leginkább akkor válik réveteggé,
mikor a végét kezdjük ecsetelni.
Hogy ott, hajnal felé, hogyan szorultunk be
a vihar elől egy eresz alá.
Hogy az egyik hogyan ázott bőrig
az érthetetlenül velünk ragadt csajjal csókolózva,
és a másik hogyan rohant ki a zuhogó esőbe
felnézni az égre széttárt karokkal,
ahogy egy igazi ripacshoz illik.
Mire a végére érünk,
kiürül a második is.
Hát igen, akkor boldogok voltunk,
sóhajtjuk a kamerába,
és mint minden valódi művész,
most sem hazudunk.
Csak azt nem említjük,
mikor aznap,
a zivatar után hazatántorogva,
egyikünk végignézett
az összehamuzott sörösdobozokon,
aztán az ablakon át
ki a reggeli égre,
és, tudva, figyelik,
azt sóhajtotta fátyolos hangon:
Így nem lehet élni.

Gothár Tamás

A ZÖLDSÉGES

a monostor egyik csomópontján
a piactól nem messze egy áruhá
kiszögellése mellé húzza fel nyár
elején a kék-fehér nájlonsátrát
már második éve minden árcímkén
ugyanannak a falunak a neve –
görög- meg sárgadinnyét árul
vinetét paprikát paradicsomot
pityókat hagymát gogost tököt

(amikor együtt éltünk a negyedben, gyakran figyeltem a környékbeli varjakat. a lakás már nem közös, a környék még az. néztük együtt is, ahogy fölszállnak egy-egy dióval, hogy aztán odavágják az aszfalthoz, vagy csak otthagyják az úton, és várnak a forgalomra. akkoriban, ha nem ment, folyton a varjakról beszéltem. apámnak magyaráztam, hogy a sarkvidéken rókák hangját utánozzák, ha nem tudják felhasítani a rénszarvasdögök bőrét. neked azt magyaráztam, hogy tudnak blöffölni, amikor a társaik elől rejténeek el dolgokat. amikor b-nél aludtam a kanapén, nem sokkal a szétköltözés után, rólad beszéltem, és megint csak a varjakra terelődött a szó. meséltem róluk, hogy azt hallottam, helyszínelnek, nem gyászolnak, amikor körbeállják a halott társukat. erre ő is róluk mesélt, hogy a blokkjánál egy férfi, indulatában agyondobott egyet, és évek múltán is körbeállják, fenyegetően kárognak, ahányszor kilép a lépcsőházból. meg hogy egy másik negyedben két férfi lehúzódtott mellette útbaigazítást kérni, és majdnem berakták a csomagtartóba. a féknyomokat még sok évig látta.)

a zöldséges nyárra kiköltözik
a sátrába az árut álmában őrzi
ébren szórakozott napbarnított
arcán borosta ős haja foltokban
karja szőrtelen ujjain vastag elhalt bőr

nem kínálgatja az árut jó a forgalma
 délben amikor nincs mozgás a kánikula miatt
 kiül a napra és egész vekniket morzsol el
 a galamboknak – a sátor fölött fészkelnek
 a bevásárló központ oldalában –
 ilyenkor ha feláll bűgva örvénylik körbe

(amikor nagyanyám először látta a tengert, távolról egy kamionból, azt gondolta, hatalmas szántóföld, ekével felásva, a hullámszög pedig érzelmi csalódás, a hőség miatt. nagyapám nevetett mellette a volánnál, majd megmutatta neki a kikötőt és a partot. a legtöbb történetben, amit nagyapámról hallok, van kamion. hol elment vele, hol hazatért, hol magával vitte a szeretteit, hol otthon hagyta őket. miután végleg elvették a könyvét, újra elutazott. anyám azt mesélte, hogy rengetegen szerették, hogy a kamionosok konvojban haladtak el a temető előtt, és dudáltak a tiszteletére, miközben az asszonyok siratták. hogy a szülőfalujából mindig elvágódott, ahogy én is ritkán kíváncsi vagyok a szülővárosomba, de hogy fia volt más asszonytól iasi-ban is, csak később derült ki. nagyanyám későbbi férje, nagyapám, aki engem már szeretett, de azelőtt veréssel nevelt, azóta halálra itta magát. nagyanyám most készül másodszorra megnézni a tengert, nem sokkal azután, hogy anyámékkal meghiúsult köztünk a kommunikáció. amikor elváltunk, arra kért, ne írjak többé róla verset. gyerekkoromban ilyen feszültségben füzetben próbáltunk dűlőre jutni, írásban. ha mégis aggódott, átkutatta a dolgaimat, elolvasta a naplóimat, és kétségbeesetten szidott, amikor megtudta, hogy füvezek.)

*a régi lakásunktól a megálló felé
 útba esett a zöldséges sátra
 már hetek óta ketten voltak a ponyva alatt
 a zöldséges öreg meg egy fiatal varjú
 a madár nem tágitott
 az öreg kezére szállt
 amikor adta a visszajárót
 néha a fején vagy a vállán
 néha a dinnyéken pihent
 a vásárlók valamiért*

*figyelmen kívül hagyták
ő pedig a morzsák fölött
mohón örvénylő galambokat
az öreg külön etette
„ott ütötte el a kocsi
és idehoztam” mondta
„és nem tud repülni”
kérdeztem én
„már tud” mondta
majd hazamentem
és elmeséltem neked
az új varjús történetet*

*Vama Veche III., 2020
(65 x 80 cm, kollázs, farost)*

Takács Boglárka

ÚTRAVALÓ

Add meg a kutyáknak, ami a kutyáké.
Neked nem marad kevesebb attól.
Van ideje a tévedésnek.
De van ideje az indulásnak,
és van ideje az érkezésnek.

Ami közte van, az a tiszta lépdelés.
Érintetlenül vonulni át az érintett tájakon,
de lépésről lépésre tapogatni ki talpaddal,
mi veri fel fél napi járásra az út porát.

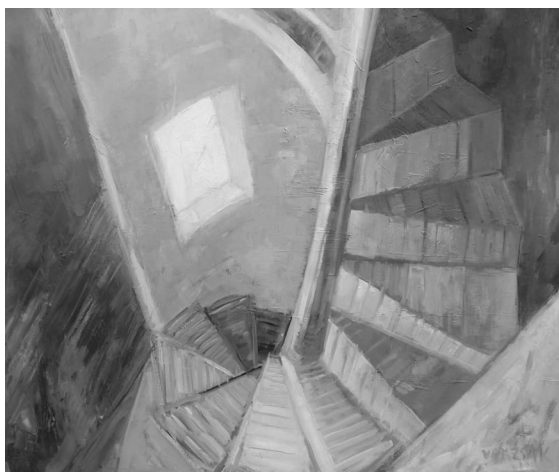
Minden pusztuló útszéli fába
körümmel karcolni az idők jeleit.
Azután megmérni, mi egy szálla útja.
És kétszer mérni meg, ha kétszeres.

Nem verni el magadtól, amikor
társadul melléd szegődik a kóbor
kétségbeesés, ahol a sötét ér, ott
heverni bele az ázott kutyaszagba.

És hiába, hogy az út előbb fogy el,
és végül átlép rajtad a csaholás,
úgy küzdeni meg minden araszért,
hogy egy vesztes tisztaságával
állhass ott, amikor nincsen tovább.

HOZOTT ANYAGBÓL

Mondd, hogy elfáradtál élni,
viselni tovább a történeted, hogy
hiába ismerted meg a tú fokát,
elfáradtál, hogy összefércelj valamit,
ami úgyis egyre tovább szakad.
Én nem kérdezem, ti
minek hívtátok az erőszakot,
nem kérdezem, nálatok
hány szobát töltött meg a hiány,
és hogy számon tartod-e még
szobátlan napjaidat.
Nem kérem rajtad számon
a félregombolt döntések sorát.
Engem egyedül az érdekel, alatta
meg tudtál-e maradni annak,
aminek sosem tartottak.
Aminek sosem tartottad magad.

Csigalépcső, 2018 (70 x 60 cm, olaj, vászon)

B. Mihály Csilla

AKKOR

Ajtódat akkor félig nyitva hagytad,
ráültek zöld, neonszín fellegek,
s megláttam, hogy mosolyra húzott ajkad
egy pillanatra mégis megremeg.

Úgy jöttem el, mögöttem még kövéren
gőzölt a tálban pár szem gesztenye,
úgy, mintha Isten, csempék hűvösében,
akár egy rongyot, földre ejtene.

EGY LEHESSEK

Menj, menj, merülj le mély tengerfenékre,
kutass, keress meg ott egy csillagot,
előtte térdelj hullámár elébe,
s egy porcikám tán megtapinthatod.
Mohákon ring a felszín, szél szeretgeti,
ne hagyd iszapba hültni lent a vágyat,
már nincsen arcom, nézd csak, só sebezte ki,
rajzolj magadra, akkor is, ha fájhat.

Kagylók csörögnek, partra ért a reggel,
és hallgatózva vár a néma alj,
ha értem nyúlsz, a nap korábban felkel,
szemeddel tarts meg, engem úgy szavalj.
Emeld magadhoz sok csilló reményemet,
amíg a fény titáni szirteket nyel,
csókolj az égre éjbe szótt mesék helyett,
hogy egy lehessenek újra mindeneddel.

HAJNAL A TERASZON

A háztetőkre látok innen,
piros-kopottas kalpagok,
egy-egy merészen félrebiccen,
köszön, s csikorgó dalba fog.

Borzong a szél is, összehúzó
új lámagyapjú szvetterem;
a hegygerincen, fönt, az úton,
Viracocha jár nesztelen.

Kezében Nap van, lángja átfog,
akár egy lány viaszszalag,
s a lámpafények, mint az álmok,
egymás után kialszanak.

Cuzco, 2019. március 21.

AMAZÓNIA

A parthoz fáradt csónakok tapadtak,
komótos hullám mosta testüket,
míg selymét fontam őszülő hajadnak,
megállt a perc, a hang, a lendület;
mint álmodó, ki épp a létre döbben,
csak egy halászsas zsémbelt, vijjogott.
A sámán csendes szívverése közben
megperdített egy kígyóbőr dobot:
ta-tam, ta-tam, nézd, egybeforrt a távol,
és testvérré lett fű, fa, föld, az ég,
az ember az, ki ellökött magától,
folyó a lelke, sírja, sírja rég.
Ta-tam, ta-tam, nézd, hálót szó a nappal,

úgy függünk rajta, mint az ékszerek,
ne térj aludni többé már haraggal,
ő jó, te jobb, a legjobb én leszek.

Karjába vont az őserdőnek mélye,
és béke fogta körbe csöndemet,
s a fény belül, hogy önmagát felérje,
régóta várt megnyugvást könnyezett.

Nyírfaliget, 2019
(70 x 80 cm, olaj, vászon)

Ábrahám Erika
A SÓVÁRGÁS HELYE
– *versnapló* –

1
éles vágás búcsúzó fény
fűrészporos tapéta rücskein
este feltettük reggel levált
nagy lepedőkben
ordító férfihang ennyi
maradt a házasságból
utólag érthető a tapéta
őszintesége

2
két évig őriztem szobámban
egy folyondárral benőtt tuskót
mielőtt baltát vágtam bele

3
szociális távolságtartás
még évekig
kinek vannak évei
nem együtt lenni valakivel

4
úgy lesz meg ahogy minden más is
egyszerűen és mellékesen
későn nem vártan a reményhez
képest illetlenül hétköznapin
a konyhapultnak háttal állok
térből kinyíló pillanat
dallam a fülzúgásból kiválik
és ráismerek egy
felém nyújtott pohárban

5

piacnap bort és halat veszek
ma nem gondolok senki másra
halat és bort veszek magamhoz
a költő szobra mellett a padon
a hal sós a bor nyers kicsit de
megvagyunk rohammentő hangja
torz arcom a bíbor palackban

6

a magány felfoghatatlan
de megszokható
ülni takaróval a térden
szemben jövőképem datívja
a párbeszédre képtelenné
változott test nyűgei
most csak levitálni szelíden

7

elvágva lenni mindenki mástól
a vágy kellő távolságába lépve
az odaadásból kihátrálni
akárha vállból kimozzgatni a görcsöt
váratlan szándékú mozdulattal
nézőpontváltás a gyógyuláshoz
látatlan kedves hová lesz
a fájás a felszabadult inakból

8

nincs napközép csak égési seb
nem éles ez már csak fakard
meghaltál már egyszer kiskorom
töltés alján szíven lőtt harcos
játészótársad értetlen arca
szemedben az utolsó kép
nyári ég fűzőld árvacsalán

Szabó-Biró Brigitta

VAGY A VASAT ÜTNI KELL,
VAGY A FÚVÓT FÚJNI KELL!

Nagymamám emlékére

György bácsikámnak a háborúban ellőtték a kezét, s hogy valamivel kárpótolja magát, s mivel a család is sajnálta valamelyest, Péter bácsiékkal megcserélték a belsőt öreganyám javaslatára, mert ez jól a falu közepében volt, ide lehetett valamit nyitni, hát nyitott egy korcsomát. György bácsi ilyen kereskedelmi szellemű volt. Akkoriban a leánykáknak is örökké dolog volt hagyva, a szőnyegekét otthon fel kellett szedni, kirázni, a háznak tisztának kellett lennie, az udvart is meg kellett seperni, mire a felnőttek hazajöttek, hát itt is hátra volt hagyva, hogy a korcsomát ki kell seperni. „Vagy a vasat ütni kell, vagy a fúvót fújni kell!” Édesanyám mondta naponta nekünk, s éreztük, hogy ez alól senki sem kivétel. Gizi, az unokatestvérem hívott, hogy segítsek. Marival, a testvéremmel át is mentünk. Ilona, a Gizi testvére ekkor már iskolába járt, nem volt otthon. A korcsoma a pincében volt, nyirkos lépcső vezetett le, az asztalon sok pohár. Egy-egyben szódavíz, másokban bor, pálinka. A szódavizes poharakat Marinak adtuk, ő még nem tudott rendesen beszélni, mi pedig felhajtottuk a többi maradékot. Mire Ilona hazaért, egészen homályosan láttunk, a korcsoma nem lett kiséperve, Gizi megkapta a verést, mi pedig útra lettünk téve. Az Olt vizén keresztül vezetett az út haza, ekkor még csak a térdemig ért a víz, köves patak volt inkább, Mari átért a túlpartra, de én nem voltam képes, beleestem a vízbe. Nem volt mit tenni, hívni kellett édesanyámat. Azonnal kitisztult a látásom, amikor a fülemnél fogva cipelt haza, hátravert a kiskertbe, de előbb csóróra vetkőztetett, hogy így bűnhődjek. Meleg nem volt, már Márton napját is elhagytuk, ki fehér lovon érkezett, s Marit kérleltem, könyörögtem, hogy hozna hátra egy kis kenyeret meg az ingemet. Mint említettem, még alig tudott beszélni, de ekkor tisztán csengtek a szavai:

- Öljön meg a hideg! - azzal elszaladt.

Hogy én hogy kerültem onnan elő, nem tudom, nem mertem szembeszegülni édesanyámmal, de azt tudom, hogy nem először büntetett a hideggel.

Egyszer takaróból hazajövet lepihentünk, édesanyám arra kért, hogy imádkozzunk ketten, én ekkortájt tanultam meg beszélni, nem erőst akaródozt imádkozni, s mivel ellenálltam, kivitt a ház elé, otthagzott, bezárta az ajtót. Esteledett is, hűvösödött is.

- Elmondod-e az imádságot? - kérdezett meg az ablakból kétszer-háromszor is, de én csak a fejemet ráztam.

Elcsendesedett, későre járhatott, mert már nem láttam a tornácot, édesanyám elaludt bent. Keservesen sírhattam, mert végül is arra ébredt fel elmondása szerint, hogy zokogva kértem, mondhassam el a Miatyánkot. Ez volt az utolsó alkalom, hogy nemet mondtam neki. A kapcsolatunk aztán jóra fordult, na, nem édesanyámmal, hanem a jó Istennel.

A szomszédunkban lakott egy állomásfőnök a családjával. A főnök úrnak, mert így szólították, egyébként Pál Feri bácsi volt a neve, a felesége, Aranka néni nagyon szeretett engem. Sokszor kérte édesanyámat, hogy engedjen el vele kapálni, nem is igazán a dologért, hanem a társaságért hívott, de én azért egy kicsi kapával mindig segítettem neki. Amikor körülbelül tizenkét-tizenhárom éves lettem, nem tudtam semmit az ilyen női bajokról. Aranka néni főiskolát is végzett, művelt asszony volt, és kapálások alkalmával ő világosított fel, mire is számítsak a közeljövőben, hogy ne ijedjek meg tőle. Barátnőkül mikor összeültünk, nagy érdeklődéssel hallgatták a többiek, mit mondott nekem Aranka néni. Bizony nálunk jóval nagyobb leányok jártak úgy, hogy nem tudtak az ilyesmiről, elmentek szolgálni, s ott érte a dolog őket. Történt egy leánnyal, hogy úgy megijedt, levelet írt az anyjának, hogy őt Brassóból gyorsan hazavigyék, mert megszakadt, vérzik, s meg fog halni. De nem kell messze menni, mi magunk is voltunk ilyesféle dolog szemtanúi.

Mikor én ilyen leányocská voltam, vászonruhákba jártunk, nem volt könnyű azokat tisztítani. Az volt a szokás, hogy több család is összegyűlt, a szennyest pedig együtt mostuk ki. A férfiak mosóhelyet készítettek elő, deszkát raktak, négy lábat neki, a ruhákat azon mostuk és sulykoltuk, ez volt a szapuló. Azelőtt este beáztattuk a mosnivalót, kicsit átdörzsöltük. Volt egy nagy szapulókád, abba hamut öntöttek a

férfiak, utána leforrázták, az asszonyok a megdörzsölt ruhákat rára-
ták. Ahogy lefolyt, forrósitották egy nagy üstben azt a hamvas vizet,
s újra ráöntötték, egy egész nap csak ezt csináltuk, ez volt a program.
Egyszer megláttuk, hogy Balog Erzsébet néninek, a ruhákból ahogy ki
akart szedni, s lehajolt, hát véres volt a pendelye. Suttogtunk egymás
között, hogy mi baj lehet vele. Nem tudtuk az miféle. Egy másik
alkalommal pedig, ekkoriban lehetett még, elmentünk csemetét ültetni
gyermekekül, volt két nagyobb leány is velünk. Közülük valamelyik
nem tartott hozzá, hogy baja éri, s kénytelen volt elvenni a takaróruhát
a terítékről. A takaróruha az volt, amire az üstben főtt puliszkát
kiborítottuk. Szegénynek jobb híján azt kellett felhasználnia, s a
puliszkás takaróruhát, hogy eltüntesse, a bokorba bevetette. De bizony
a legények azt ott megkapták, jaj, aztán hogy csúfoltak, hogy
élcélődtek.

Hogy engem hogy ért ez a dolog, lelkemre mondom, nem emlékszem,
de arra igen, hogy édesanyám eldöntötte, eladósorba kerültem. A fa-
luban volt egy Bács Mihály, ahhoz férjhez akartak adni, de én nem
akartam tizenöt évesen férjhez menni, mind azon törtem a fejemet,
hogy tudnék ez alól kibújni. Végül is kikönyörögtem, hogy mehessek
el Gyulafehérvárra egy évet szolgálni. Az érsekségen olyan jó életünk
volt, minden ünnepet megültünk, ha kisebb, ajánlott ünnep volt, a
kápolnában, nagyobb ünnepek alkalmával a székesegyházban imádkoz-
tunk, misét hallgattunk. Nekem tetszett ez az életforma. Ott el is
döntöttem: férjhez nem megyek, nővér leszek.

Úgy kerültünk oda, hogy a pap bácsi egy mise alkalmával a szószékről
kiadta, Gyulafehérvárról levelet kapott, ezért kéri szépen, aki úgy érzi,
s vallásos lelkületű, menjen oda szolgálni. Kellene négy leány, ő pedig
adna igazolást is ennek a négy leánynak, hogy rendes, vallásos
családból származik, tehát aki úgy érzi, nála lehet jelentkezni. Addig
hírből se hallottam Gyulafehérvárról. Négyen nem, de hárman jelent-
keztünk: Gizi, az unokatestvérem, egy Kedves Erzszi nevezetű és én.

- Aztán nehogy szegyet hozzatok a fejemre! - kötötte a lelkünkre
a szigorú, de jámbor pap bácsi, Bors Balázs, akiről azt érdemes tudni,
hogy ha csak egy napra is, de egyike volt a Márton Áron által
megszervezett rendszer titkos ordináriusainak.

Na, Aranka néninek a férje állomásfőnökként leírt mindent egy lapra,
hol kell átszállni, mikor érkezik a vonat, le volt írva, hogy Teiușon

váltunk, s figyeljünk, mert ha azt írja: Alba Iulia, akkor le kell szállni. Igen, de mielőtt indultunk volna, senkinek annyi esze nem volt, hogy egy kicsi üvegben vizet tegyen, ételt vittünk, de vizet nem. Nem tudtuk, milyen hosszú is az út. Ahogy mentünk, jó messzire jártunk, de olyan szomjasok voltunk, epedtünk meg. Láttam az ablakból, hogy a közelgő állomáson valaki vizet húz fel. Gondoltam, akármi lesz, én leszállok, iszom. Mikor jóllaktam vízzel, hát füttyentett a vonat, szerencsémre a gőzösök nem vették fel olyan hamar a sungot, hát sikerült az utolsó vagonra felszöknöm, a többiek már egészen elkeseredtek, hogy pénzem s mindenem a vonaton, én pedig ott maradtam.

Mikor odaértünk, a nővérek civil ruhában vártak az állomáson, később is csak titokban, kérésünkre mutatták meg a szerzetesi ruhájukat, a habitust. Tizenöt és tizenhat évesek voltunk érkezéskor, a tisztelendő főnövér elámult rajtunk:

– Jézus, Mária! Hát én mit csináljak veletek? – talán azt gondolta, minthogy az időnk kicsi, hát a dolgunk is olyan, de aztán bizony meg volt elégedve velünk, már ami a munkát illeti.

Bár sokat nem fizettek, de dolog volt bőven. Minden reggel korán, hat órakor kellett fogni neki a teendőnek. Tizenhárom leány és tizenhárom nővér, ennyien dolgoztunk, a tizennegyedik a tisztelendő főnövér volt, Kalesztrida nővérnek szőlítetták. Minden két leányhoz be volt osztva egy közülük, ők is pont úgy dolgoztak, mint mi. Két hétig a vasalóban voltunk, két hétig a mosóban, két hétig a konyhán. A nővérek minden reggel a kápolnában imádkoztak, ezalatt mi hántottuk a pityókát, de akármit csináltunk, ha mostunk, ha vasaltunk, kellett mondani a rózsafüzért, kivéve spregetés közben.

Egyszer, amikor két hétre a konyhára voltunk beosztva, egyik nővér, Dorottya nővér, mesélt ezt-azt a gyermekkoráról, többek közt azt is, hogy leánykorában a színpadon is táncolt. Kértük, hogy mutassa meg, mit táncolt. Hát, Uram, teremtőm, leguggolt, s úgy hányta a lábait, mint az orosz vagy kozák táncosok, amilyeneket később a tévében láttam, közben pedig ezt énekelte: „Hopp, csillárom, csillárom, szarkatáncot eljárom!” Olyan jó kedvünk lett, hogy mikor este a hálónkba visszaértünk, mi is kezdtünk táncolni. Volt egy lövétei lány, Mihály Margit, ő elővett egy fésűt, s azon szájharmonikázott, mi hangosan énekeltünk, s próbáltuk utánozni Dorottya nővért. Mellettünk egy öreg

kanonok szobája volt. Egyszer csak kopogtatott valaki, hát az öreg lépett be, remegett a hangja:

- Leányok, mi van itt? Egyéb nincs, dobb, dobb, döm, döm. - Ugye, ahogy a szökös táncot jártuk, áthallatszott a kanonok szobájába, ezzel ő ment is a főnövérhez, aki jól leszidott, hogy az öreg papokat mi zavarjuk, s azután csak a konyhán szabadott táncolni, azt is csak titokban.

Már az év lejárában volt, amikor pityókahántás közben az egyik szentdemeteri leány megszakította az olvasó mondását, merthogy voltak Bordsról, Szentdemeterről, Alfaluból is leányok, s kezdett érdeklődni Erzsi felől. Ő ekkor nem vette ki a részét a munkából.

- Jaj, Erzsitől nincs mit várni, az anyja bitangként hozta a világra, s a mostohaapja is csak egy dobos - mondta Gizi, s kiegészítette mondanivalóját még jó néhány jelzővel. Ugye nekünk örökké azt mondogatták az idősebbek, hogy csak zenészhez és sofőrhez ne menjünk férjhez.

- Hallgass, Gizi - szoltam közbe -, miért érdekelné ezeket az idegen leányokat, hogy mi otthon kik vagyunk?

Ő csak folytatta, rágalmazta, úgy ilyen-olyan, addig, hogy megelégeltem, lecsaptam a kését az asztalra, s nekiszöktem Gizinek. Ő se volt rest, eldobta a kését, kezdtünk verekedni. A többi leány úgy meglepődött, hogy mint a cövek, úgy állt mindenki, s a verekedésünket a nővérek közelgő lépteinek hangja szakította meg, épp végeztek az imádsággal, jöttek ki a kápolnából. Kalesztrida nővér lépett be, s kérte a szobánk kulcsát. Furcsa volt ez a viselkedésmód, azelőtt sose jártak be a szobánkba, ha nem voltunk ott. Aznap reggel fagyos volt a hangulat, mindenki ridegen bánt velünk. Hát kezdik mondani, hogy a leányok közül néhányat ki fognak csapni. Egy paksaméta levelet hozott ki a főnövér a szobánkából. Hogy s hogy nem, Erzsi összeismerkedett egy negyedéves diákkal a kántoriskolából, Egyed Jánossal. Erzsínél megtalálták a sok levelet, amit Jancsi írt neki. Egy kő alá rejtették, ott volt a kettejük postaládája. Jancsinál is megtalálták a leveleket, negyedéves diák volt, kicsengetés előtt állt. Mi észre nem vettünk semmit, ugye a szekrényeink egymás mellett voltak, de hát mi nem kutattunk más szekrényében. Jancsinak volt egy barátja, Gyindile József, azután se hallottam ezt a nevet soha, s ő gondolta, s kérte Jancsit, hogy egyikünk bár írna levelet neki is, s tennénk be a kő alá,

én vagy Gizi. Hát egyszer mondják, hogy mi is benne vagyunk a bajban. Attól kezdve minden szabad percemben a kápolnában imádkoztam, hogy valahogy derülne ki az igazság. Szerencsére Jancsinál az elolvastott levelek egyikében benne volt, hogy mi nem tudunk a kettejük kapcsolatáról, ez a mondat mentett meg bennünket. Erzsit elküldték, a fiút kicsapták. Másnap jött a fiú apja:

- Hol van az a betyár leány, aki miatt a fiamat kitették a kántoriskolából? - vont kérdőre minket dühösen, s mivel Erzsik már úton volt haza, azt hittük, abban a szent helyben megver valamelyikünket, aztán a tisztelendő főnővér kérlelte, hogy menjenek be inkább a társalgóba. Később tudtuk meg, hogy Kalesztrida nővér s az apa rokonságban álltak.

Ettől a perctől a nővérek minden lépésünket követték, nem szabadott két leánynak kettesben még a raktárba se menni, egyedül meg pláne. Pedig azelőtt akárhányszor levelet kaptunk otthonról, elbújtunk a mosdóban, s úgy olvastuk fel egymásnak. Innentől kezdve mindig hallgatózott egy nővér, mit beszélünk s kivel. Ezt a kellemetlenséget leszámítva egész életemben ide vágytam vissza.

Az egy év leteltével, a sok mesélnivaló mellett, félve ugyan, de táltam édesanyámnak, mit is szeretnék, milyen határozatot hoztam. Az országban már működött az ateista propaganda, jobban mondva, inkább a katolikusellenesség, s csak a gyulafehérvári papnevelő intézet volt engedélyezett, így édesanyám nem örült a döntésemnek.

- Ejsze apáca akarsz lenni? - kérdezte tőlem csúfondárosan, s míg beleélhettem volna magamat, új kérést szerzett nekem, Tamás Albertet. Soha többé nem engedett vissza Gyulafehérvárra.

„Vagy a vasat ütni kell, vagy a fúvót fújni kell.” A kiválasztottnak is olyannak kellett lennie, akinek vagy mestersége, vagy sok birtoka volt. Albert mesteremberként hát elkezdett járni hozzánk. Éppen egy vándormozi volt a faluban, a szüleim oda készültek, de engem olyan sok házimunkával bíztak meg, hogy Albertnek legyen alkalma engem otthon találni, s elhívni a moziba. Szerencsére Vallér, egyik barátnőm hamarabb odaért, segített időben végezni. Mikor édesanyám hátrafordult, s meglátta, hogy Vallérral vagyok, nem Alberttel, vérben forogtak a szemei. Mi kacarásztunk, vihorásztunk, ám a jókedvünk csak a film végéig tartott. Isten tudja, milyen filmet vetítettek akkor. A kijáratnál egy kéz nyúlt utánam, font hajamat a karjára tekerte, s úgy vonszolt

hazáig, mint a kecskét, mikor a szarvától fogva levágni hurcolják. Otthon csak tetőzödtek a bajok. A fűtő mellett jó nagy csutak fák voltak, vastagok, azokkal a fejemet úgy megverte édesanyám, ökölnyi kukuj lett rajta, bizony Isten. Édesapám egyszer megpróbált beleavatkozni, „Tera, mit csinálsz, megölöd azt a gyermeket?“, de édesanyám úristenesen leteremtette őt is, hogy hallgasson, ha már a sarkára állni nem tud. El is határoztam, hogy megyek Bukarestbe szolgálni, valahogy lesz. Mikor Gyulafehérvárról indultunk haza, mindenki kapott ajándékot. Én egy szatyort. Ebbe kezdtem pakolászni. Édesanyám persze kihajigálta a ruháimat, a kast földhöz vágta, aztán napokig, sőt hetekig nem engedett a fiatalság közé. Mikor kissé megenyhült, esetleg elengedett guzsalyasba, mindig vinnem kellett haza két duvaszkit, hogy bizonyítsam, nem játszottam el az időt.

Hogy a kérémet elűztem a mozis jelenettel, s Albert egy éven belül megnősült, édesanyám nem hagyott nyugodni. Olyan keserves volt minden percem, még ebédnél is folyton folyvást az orromra kötötte, hogy én csak tömöm magam otthon ahelyett, hogy férjhez mennék, hogy a család oszoljon. Olyan szépen kértem, engedjen el akkor szolgálni, de nem, férjhez szabadott csak menni. Elgondoltam, bárcsak kerülne még egy kérő, most már mennék akárkihez, csak otthonról megszabaduljak. Édesanyám testvére, Máris néni és Blága Borbála, aki később anyósom lett, jóban voltak. Borbála néni nálunk járt egyszer, amikor én épp beteg voltam, valami nyavalyám volt, de édesanyám megjéjdt, hogy elhíreszteli, hogy beteges vagyok, emiatt nem kapok majd egy rendes férjet, mert akkor ugye nem szabadott betegnek se lenni. Hála Istennek, hogy a látogatónak nem ez akadt meg a szemében, hanem hogy milyen dolgos vagyok, így megtetszettem neki. Máris nénival meg is egyeztek, hogy nekik pontosan egy ilyen leány kell, mert sok volt a birtok. Én nemigen voltam megérve a férjhez menésre, de keservemben elígérkeztem, mégis mindig gondosan ügyeltem, hogy mire odaér az udvarló, legyen bezárva a kapu, ám édesanyám résen volt, nem találtam fogást rajta. Minden reggelim, ebédem, vacsorám sírással telt.

- Ne keseregj, elmegyünk a kávé asszonyhoz, s ha ő azt mondja, hogy a jövődöbelid rossz lesz hozzád, többé nem kényszerítelek, hogy menj - mondta édesanyám jó sokára az én legnagyobb meglepetésemre, hogy egyáltalán észrevette a bánatomat.

A javasasszony Gyergyóban élt, ott fogadott egy egyszobás tömbházlakásban. Amúgy is kellett menni Gyergyóba, megvenni a menyasszonyi ruhához szükséges kellékeket, mint például a fejkendőt, ami a fejemre került a bekontyolás után, azt, amivel bekötötték a fejemet. Az asszony kávéfőzött, kitöltötte egy csiporba, azt nekem meg kellett innom, az aljában ami maradt, azt megcsongolygatta, felvette, s leborította a csészét. Abból olvasott nekem. Elmondta: ahova megyek, a ház előtt patak folyik, egy utcában fogok lakni, s akihez megyek, a férjemmel nem leszek rosszban, de a rokonságban lesznek olyanok, akik miatt sokat fogok szenvedni. Azt is elmondta, hogy szomszédságunkban van egy „A” nevezetű személy, aki nagyon haragszik rám amiatt, hogy ide férjhez megyek, s e harag miatt lett bibircsók nagyanyám szeme alatt. Később eszembe is jutott, hogy Albert édesanyjának a testvérét így hívták, Amáliának. Az biza jól haragudott reám.

No, jött a lakodalom. Jöttek a vendégek is: nagynénik, nagybácsik, távoli unokatestvérek, sose látott rokonok. A vőlegény is kezdett szememre való lenni, úgy táncolt, de úgy csapkodta a csizma szárait, egészen megtetszett. István bácsi, édesanyám testvére megtudta, hogy nem akarok férjhez menni, hívta az öccsüket, Mátyás bácsit, hogy szöktessenek el a lakodalomból, s vigyenek magukkal Brassóba. A szomszédból Gábor Jánosné is így járt, hogy ő se akart férjhez menni, a férje majdnem húsz évvel volt idősebb nála, s a lakodalomból koszorús fejjel, aki addig neki udvarolt, megszöktette. De biza fel a násznép szerszámokkal, kaszákkal, kapákkal keresték, hogy hol van, lett nagy harababura. Na így aztán az én szöktetőim is lemondtak a tervről, mikor látták, hogy nem is duzzogok annyira a főasztalnál.

Szent Tamás napján jöttek leánykérni, január 19-én férjhez voltam menve, a tizenhetet asszonyul töltöttem. Hát ilyen volt a férjhezmenetel. S hogy haragszom-e édesanyámra? Miért haragudnék? Édesanyám volt, Isten nyugtassa. Mindenre megtanított, ami az élethez kellett. Megtanultam takarékosnak, dolgoznak lenni, szenvedni, túrni, a vasat ütni, s a fűvót fűjni.

Makkai-Flóra Ágnes
VÉRPIROS TÚSARKÚ

A Kolozsvár szívében levő, magyar tannyelvű iskolában az október ebben az évben is izgalomban telt. November hetediké miatt. A szocialista forradalom évfordulója volt ez, és Jókovács Ilona, becenevén Nelli, soha nem merte megkérdezni senkitől, vajon valóban októberi esemény-e ez, és ha így van, miért ünnepelik novemberben. Elfogadta. Ünnepeelt. Októberben novemberi forradalmat. Előző évben már két avatás is volt, a fél osztály pionírként feszített szépen, gömbölyű hogra csomózott nyakkendővel, csak ő maradt ki mindig. Meg Bagossy, a zenész nyápic, szőke lánya. Meg még páran. Baka Péter, egy kajla fülű gyerek, aki mindent mindig tudott, neki járt, ugye, Zilahi Júliának szintén, aki öt testvérével együtt, egyszobás otthonukban magolt naponta, és mégis jobban tanult mindenkinél. Ezt el kellett fogadni. Soós Zsóka apja élmunkás volt, de ez nem számított, mivel Zsóka megette, felzabálta az egész szorzótáblát mindenestől, és a Majtényi-verset is kívülről fújta. Szünetben, míg mások zsiros kenyeret majszoltak, azt kiabálta, hogy Harcoljunk a békéért!, és azért ez nem semmi, vonogatta a vállát Nelli, aki idén harmadik elemibe járt.

Egy szép, október végi napon boldogan rohant hazafelé az iskolával szomszédos utcai kétszobás lakásába. Komoly, problémákkal küzdő, és ezekkel szembenező gyerekként, kilenc évének morcosságával már végleg tudomásul vette, hogy Babuci tanító néni nem szereti őt. De most nagy dolog történt. Újabb avatás lesz, és a tanító néni valamiért őt is jelölte, pár másik tanulóval együtt. Már a háttáskájában lapult, gondosan összehajtogatva a szöveg, a hűség-fogadalom, amit fel kell majd mondani, és a különböző kérdések is, amelyeket egy pionírnak tudni illik. Nelli megállt. Nem szép, hogy ezeket a papírokat, amelyek biztosítják, hogy égőpiros nyakkendőben menjen május elsején és augusztus huszonharmadikán kivonulni, a füzetek közé tette. Azt már tudta, hogy azért piros a nyakkendő, mert a grivicai¹ bányász-sztrájk-

1 Az 1933-as tiltakozó megmozdulás a grivicai sztrájk elnevezés alatt vonult be a romániai kommunizmus történetébe.

ban sok vér folyt el. És még másért is. Jelkép ez a szín, a dicső jövő, az erő, az összefogás jelképe. És persze a párté. A barna flórharisnya kényelmetlen volt, szorított a gumijával a combján, a cipője is szorította, de gyorsan leült a járdára, és hamar, kapkodva előkaparta a papírokat. Egyengetve, széleiket simítgatva, táskáját hátára dobva, kezében a szép jövőt sejtető írásokat lobogtatva érkezett haza. Úgyis tudta, hogy ha egyszer kijelölték, felavatják, és felsülni az ünnepi alkalmon nem akart. Tökéletesnek lenni, legalább az avatáson, ezt a célt tűzte ki maga elé, a szocializmus fiatal építőjének lelkességével. Sőt, még egy hazafias verset is előad esetleg. Ha Babuci néni megengedi. El lehetne mondani a Hazádnak rendületlenül például, amire Nellit a hazaszeretettel bőven ellátott nagyanyja tanította meg, mialatt a Házsongárd romos sírjai között sétálgattak. Igaz, benne van, hogy magyar, és hát a magyar az egy együtt élő kisebbség, nemzetiség, úgyszólván nagy latolgatás után úgy döntött, mégsem hozakodik elő ezzel a kéréssel most. Inkább nem szaval. De azért nagy dolog lesz mindenképpen. Az egész osztág jelen lesz, és az egységelnök, egy nyolcadikos, vakítóan szép, rövid hajú lány, Szarka Ágota is. Szarkát csodálta mindenki. Pepita egyenruhája térd feletti volt, és a fekete klott kötény lazára volt engedve a mellén. Mindenben jeleskedett, IMSZ-tag² volt, és a fiúk mind szerelmesek lettek bele, még Csörsz Karcsi, Nelli osztálytársa is. És ott lesz ez a lány. Erre a gondolatra kihúzta magát a gyerek, mert nem semmi az összes szülő előtt kiállni, és még az igazgató, Szakáts elvtárs is eljön, aki aztán tényleg egy nagyon szép, szigorú, kék szemű bácsi, és szürke öltönyben, hátratett kézzel jár le és fel a folyosókon.

Nelli elvált szülők közepesen tanuló gyermeke volt, és ő volt az a diák, aki soha nem hozott virágcsokrot Babuci néninek. Édesapja, egykori főmérnök a Technofrig gyárban, akit valami elszólás miatt lefokoztak munkássá, anyja pedig családfenntartóként dolgozott még mindig ugyanott, a könyvelésen. Mindig késve érkezett a szülői értekezletre, amit Nelli nagyon szégyellt. Mert tudta, hogy a tanító néni, Babuci néni szemét ez szúrja. Mást is szégyellt Nelli. Anyja festette a haját, és ez sok mindenre adhatott okot, tévhitekre, plety-

2 IMSZ: Ifjómunkás Szövetség

kákra. A tanítónő például sokkal fiatalabb volt az anyjánál, és mégis fekete egyenköpenybe kényszerült. Fehér gallérral, ami Nellit zavarta, mert elütött erősen, és ezt a pici, csipkés gallért nézte mindig, ha Babuci néni beszélt hozzá, vagy feleltette. Nelli lusta, és esze sincs sok, ez van mindig a Babuci néni arcán, és ezért gyűlöli őt a kislány. Nelli még azt is megérezte, hogy Babuci néni kissé gyanúsán olvasta az ő fogalmazványait a családi életképről, ahol az édesanya könyvet olvas, és nem edényeket mosogat. Néha, ha nagyon mérges, elképzelte, hogy Babuci néni meztelenül áll, de tényleg anyaszült meztelenül áll ott, kinn, a tábla előtt, és úgy kell magyaráznia ruha és cipő nélkül nekik, akik felöltözve hallgatják. Azt is tudta a gyerek, hogy az ő apját még soha nem látta senki az iskolában. Nelli lelkében a román és magyar óra olvasmányai és a tanítások katyvasza nyomán ott élt egy falatka remény azért, hogy ez a gyülekezet, mármint a munkás-paraszt szövetség és a haladó értelmiség valahogy szépen felvirágoztatja majd a világot, és az ő édesapja is visszakapja eredeti állását. És végre visszakanyarodik hozzájuk, az ő életükbe. Azonban édesanyja újabban estéknként le-leszaladt a sarki telefonfülkéhez, és a száját is erősebben rúzsosza.

De most új időszak következik az életében. Nelli pionír lesz. Bagossy Beatrix is. Harcolni fognak a semmiből felszökkenő gyárak és üzemek földjén, ahol munkáskéz az úr, és ahol a parasztok a napsütötte, zsenge réten, szántás-vetés közben dalolva tanulnak, és mindenki mindenkivel egyetért. Mindenben.

Édesanyja pusztit ad, meg ebédet is, sietősen, fáradtan. Lebbencsleves, túrós puliszka, de Nelli alig bír enni az izgalomtól. Anyja tesz-vesz, és Nelli legnagyobb ámulatára, nem fordul ki a világ a sarkaiból ettől az ő nagy pionírságától. Még két nap múlva sem. A mama magas, nagyon sovány, sötét hajú, keveset beszélő asszony, azt mondja, édesapjának is szólt, és el fog jönni az ünnepélyre. Nelli álmatlanul hever. Imádja a távol élő, blokknegyedben szobát bérlő apukáját, akit kéthetente lát, mert ez az apa erősen elfoglalt, továbbképzzi magát, és dolgozik is, három műszakban, és a kislány tudja, ha mérnök is az apja, mégis két keze munkájával keresi meg a kenyerét, tehát a munkásosztályhoz tartozik, és vezető szerepet tölt be. Mármint a munkásosztály.

És eljön a nagy nap is. Az egész osztály jelen van. Ünneplőben virít a sok fényesre vasalt nyakkendő, kifésülve, lófarkakba kötve minden copf, hosszúnadrág a fiúkon, a lányokon rakott, kis szoknya. Ott ülnek ők, öten, egy szálkás padon, oldalt, a tanterem szélén, amit erre a célra aznap kidíszítettek. Két nagy lobogó a szélesre tárt ajtó két oldalán, nem éppen szimmetrikusan, művirágok, fehér selyempuklis csokrok a vezérek képein. A szálka pont a Nelli fenekébe szúr, de nem mer mozdulni. Rajta még csak sima blúz van, a vele szemben levő egész pionírosztagon ott van a selyem nyakkendő és a jelvény. Köllő Éva, Vica, az osztagelnök legelöl áll, tisztségének kijáró méltósággal.

Érkeznek a meghívott szülők. Pár sor szék a pár szülőnek. Kevés, ennyi van. Pál néni, Istvánka anyja és az apja, Béla bá is itt van, a néni rendezi falatnyi kontyát. Istvánka rossz gyerek, néha az órán böfög, és megrángatja a lányok haját. Elfordulna Nelli, de a nyaka merev. Szilasék is megjöttek, Ildikó szülei, gyorsan ülnek le, az asszony fázósan, prémes kabátkáját igazítja, a férfi ijedten kapja le micisapkáját. Szilas pocsék tanuló, de vívni jár, nyert versenyen is, dicsőséget szerezve ezzel az iskolának, sőt, az egész tartománynak. És mindig virágot hoz. Igaz, anyja a virágboltban eladónő, biztos, olcsóbban kapja. De íme, jön, érkezik Nelli édesanyja is sietősen. Az osztagelnök, Vica szeme kikerekedik, Nelli-mama lábán nagyon magas sarkú, égőpiros, hegyes orrú cipő. Kedves mosollyal lép a székekhez, és leül. Nelli hallja, ahogy Rátkai Éva harsogva suttogja, aki olyan kövér, hogy fél fenéke lecsüng a padról, de régen pionír már, hogy soha életében nem látott még embert, aki piros cipőt viselt, és hogy ezt biztosan nem a Select boltból szereztek, hanem leginkább Budapestről. A tanító néni térdet fedő kosztümben elfojt egy mosolyt, Nelli ezt látva, meztelenül akarja látni őt újra. Gyűlöli. Mert az ő anyja még a fodrásznál is járt, szemüveget is tett, úgy ül ott, keresztbe rakva a lábát, kecsesen, szépen, és Nelli dühös, mert ezt Babuci tanítónő és az egész nagy vircsaft nem érti meg, nem értékeli. Hiszen ez egy gesztus. Hiszen anyja csinos cipőjének színe pontosan egyezik a pionír nyakkendő, ennél fogva a grivicai harcoló bányászok kiömlött vérének színével.

De induló szólal meg az iskola nyekergős lemezjátszójáról. Nelli még egyre a szélesre tárt ajtót lesi. Belép az egységelnök, a nyolcadikos Szarka Ágota. Erre Vica, fejéhez tartva kezét, szalutál:

- Osztag, vigyázz! Vidáman köszönt a pionír! - kiáltja éles gyerekhangján.

Az igazgató elvtárs sajnos nem lehet jelen, lép előre a tanító néni kissé zavart állapotban, így az egészségnök dolga lesz a nyakkendőkötés. Meg a kikérdezgetés. Ruganyos, nagy léptekkel Bagossy Beatrix, Trixi anyukája, aki amúgy festőművész, is itt van már, a tanító néni legnagyobb rémületére, hosszú pelerinben és malomkerék nagyságú kalapban, hangosan nevetgélve. Helyet foglal, jobbra-balra köszönget. A zenész papa sehol nincs.

Csend lesz. Kezdődik az ünnepély. Mindenki áll. Csak a szülők ülnek. Nagyon különböző emberek, mindenféle családok tagjai ők, de most egyformává válnak. Nem moccannak. Arcukon erős és fegyelmezett, ünnepélyes kifejezés, egy maszk, ami semmihez nem hasonlít. Akkor a nyitott ajtóban, pontosan a két lobogó között megjelenik egy magas, sovány férfi, biccent, bejön, és sietve leül a Nelli anyja mellé. A kislány torkát erősen megszorítja valami. Büszkén pillant a tanító nénije, Babuci felé, és nagy levegőt vesz, magasra emeli hegyes állú, kerek kis fejét. Közben Bagossy belesül a fogadalomba, sírni kezd, de valahogy túlesik rajta, anyukája a széles karimájú kalap védelmébe húzódik. Az egészségnök három kérdést tesz fel mindenkinek, egyenként. Nelli következik, izzad, pisilni kell, a mamája harisnyáján egy szem éppen lefutott, és az ajtó oldalára erősített zászló széle is foszlott már. Pont látni azt. Nyel egyet. Talán túl halkan, de helyesen válaszol. Következik a fogadalom. Én, Jókovács Ilona, fogadom, hogy... És átváltozik a lányka ekkor, fényesre tágul a szeme, kiszakad keskeny mellkasából a visszafojtott áhítat, egész mellőzött lényének odaadásával mondja el a szöveget, közben a szemben levő négy, virágokkal, selyempamacsokkal díszített képet nézi. Leginkább a középsőt. Meg a felette levő nagy címert a búzakalással. Miközben nyakába kötik a nyakkendőt, egyik arcképen, talán a huzattól, vagy másvalamitől, a fehér művirág halk zizzenéssel lehull a tanterem padlójára. Nelli érzi a nyakkendő súlyát magán, de nem mer hozzáérni, áll ott, és végre megkapja a jelvényt is. Csak akkor pillant a legszélén ülő édesapja felé. A barna hajú, megviselt férfi egészen sápadt most, karikás szeme nagyra tágul, könnye kicsordul, és lassan végigpereg rezzenés nélküli, merev arcán. Nellit ettől gyönyör fogja el, soha nem sejtett édes érzés ez, hiszen végre bátran, erősen harcolhat a békéért, a közös célok megvalósítá-

sáért, a hazáért, a pártért, és ez annyira felemelő, annyira nagy dolog, hogy az ő mindig erős apja is meghatódik.

Ezután az összes gyerek elénekeli a Mind-mind a népek kezdetű dalt, nagyon hangosan, és erővel. Babuci néni vezényel. Nelli kipirult arccal fújja a többiekkel, hálás, hiszen részese a szép, nagy, építő tömbnek, ahol nem létezik sem rossz, sem betegség, sem szegénység, sem halál, és ez nagy kiváltság, még akkor is, ha ő gyenge tanuló.

Másnap derült ki, Nelli a szünetben fél füllel hallotta, a kapus bácsi mondta egy idegennek, hogy az igazgató elvtárs miért nem lehetett jelen az avatáson. Valami bejelentés érkezett ellene, és el kellett távolítani az iskolából, új igazgatót fognak idehelyezni hamarosan. Vagy valami efféle. De Nellit ez nem zavarja. Egy ideig még örömmel köti majd fel új selyem nyakkendőjét, és tüzi ki a jelvényét, ezzel is jelezve, hogy a nagy, virágzó rét, a gyümölcsös kert, a jövő egyik picinyke, gyöngye, de erővel felvértezett része. És vidáman köszönt a pionír.

*Kovácsműhely, 2017
(100 x 70 cm, akrill, papír)*

Szentgyörgyi László

MENEKÜLÉS

Egy nyárközépi forró, de amúgy jellegtelen napon Sebesi Ákos, az átlagtól nem sok mindenben különböző, negyvenes éveit taposó férfi, elérkezettnek látta az időt arra, hogy új mederbe terelje eddigi életét. Anyagilag nem volt túl sikeres, de mindennél jobban értékelte családját – mellette mindenben kitartó felesége s középiskolás sorba cseperedő lánya –, legalábbis akkoriban még úgy érezte, feltétlen ragaszkodását.

Még a legnagyobb jóakarattal, vagy, mondjuk, megbocsátható költői túlzással sem mondhatta magát gazdag embernek. Igaz, nem is voltak hasonló vágyai, az élet eme oldalát amolyan szükséges rossznak tekintette, mindig megalázonak tartotta a pénzkeresés kényszerű, mert nem természetéből fakadó módját. S bár soha nem vetette fel az anyagi jólét, nem dúskált pénzben meg mindenben, ami ennek tartozéka, mégis viszonylag boldog embernek tartotta magát: az élete, amúgy sorsszerűnek mondható módon, mindig úgy alakult, hogy kikerült mindaz, ami számára igazán számított: egy-egy jó könyv, elvéve egy-egy kirándulás, bár életkorának előrehaladtával ez utóbbit már eléggé terhesnek érezte. Valamikor, élete hajnalán igen sokat és szívesen járt az országot, többnyire amúgy meghatározott cél vagy különösebb haszon nélkül. De a nyolcvanas évek végén bekövetkezett rendszerváltás óta csak ritkán, és a legszükségesebb esetekben utazott. Pedig szakmájánál, választott hivatásánál fogva gyakran kényszerült vállalni a dokumentálódással járó kényelmetlenségeket, de mindig úgy igyekezett, hogy estére hazakeveredjen. Meg is orrolt érte főszerkesztője, kényelmességgel vádolva őt. Az újságírást, a riporterkedést kedvelte, ez utóbbi ugyan nem tartozott kedvenc műfajai közé, inkább a jegyzetírást, az egylépcsős, rövid, szűkszavú kommentárokat szerette.

Egy ideje, a sajtóviszonyokban beállt, nem feltétlenül kedvező változások következtében mindennapossá váltak anyagi gondjai, a helyzetet csak súlyosbította, hogy nem ritkán maga is meggondolatlanul szórta a pénzt. Már ha meggondolatlanságnak és nem megbocsátható nagylelkűségnek kell nevezni azt, hogy eléggé nagyszámú koc-

matöltelék ismerősét, egykori munkatársát, ivócimboráját ki-kisegítette egy-egy ötvenessel, mikor mennyivel. – Jobb adni, mint kapni – mondogatta ilyenkor, s hangjából rendszerint némi keserűség volt kihallható. Mindezek ellenére – s ez becsületére legyen mondva –, soha nem sajnálta az ily módon eldobált csekélyke összegeket, igaz viszont, hogy az utóbbi időben egyre gyakrabban kívánta pokolba a háládatlan frátereket, akiktől csak a legritkább esetekben számíthatott egy-egy sörmeghívásra, s arra is inkább olyankor, amikor neki magának is lapult a zsebében némi jelentéktelen összeg. Nem tartotta magát alkoholistának, még csak rendszeres ivónak sem, de a szakirodalom által megfogalmazottak szigorú értelmezése szerint talán ráilletett volna az iszákos jelző. Volt is gondja emiatt, s nem is kevés. Főleg ha az állandó anyagi nehézségek miatt megkeseredett asszonya szemrehányásaira gondolt, aki mind a mai napig nem bocsátotta meg neki, hogy feladta a viszonylagos anyagi biztonságot jelentő állását a számára egzisztenciális bizonytalanság szinonimájaként értelmezett újságírói hivatással, zaklatott életmóddal cserélve fel. De a már középiskolás korba belenövekedő lánya is, ha csak ösztönösen, de félreérthetetlen jelzéseket közvetített, amiket ő tudomásul vett ugyan, de mind nehezebben bírt elviselni. S mivel a lapot nem akarta elhagyni – gyógyíthatatlan ellenzékiisége miatt, igaz, nem is nagyon csábították máshova –, maradt a megoldhatatlannak tűnő egzisztenciális gondokkal, s mindazzal, ami ebből rendszerint adódik, s ami általában nem tesz jót az önbecsülésnek, főleg annak nem. Vágyai azonban, s mindaz, amit reménynek s a sorsa jobbra fordulásába vetett bizodalomnak lehet és kell nevezni, megmaradt. Ez adott erőt a túléléshez.

Nem sokat tervezte többnyire vargabetűkhöz hasonlatos lépéseit, általában a spontán elhatározásoknak, hirtelen támadt elképzeléseknek volt s maradt a híve, elszánt védelmezője. A feleségével folytatott elmúlt esti szóváltás után az ágyból alig kilépve automatikusan, minden előzetes fontolgatás, tervezgetés nélkül nyúlt a szekrény tetején porosodó útitáskája után, s amúgy taláalomra pakolt bele ezt-azt, némi ruhaneműt s a legszükségesebbeket. Még csak elképzelése sem volt afelől, mihez fog kezdeni, egyvalamit tudott: azt, hogy haladéktalanul el kell mennie, méghozzá lehetőleg jó messzire. Kizárólag megszokásból még megpuszilta alvó feleségének arcát, végigsimított lánya karján, s mindenféle írott üzenet nélkül behúzta maga mögött a lakás bejárati

ajtaját. Pénze nem sok volt, csak éppen annyi, hogy a menetjegyre fusson.

Hogy meddig utazik, meddig lesz hajlandó a menekülésben elmenni, egyelőre nem tudta, nem is akarta eldönteni. Életének legfontosabb mozzanatait, történéseit pergette lázasan működő agya, miközben a virradatra készülő éjszakában a dombról le, a vasútállomás irányába igazította lépteit, amelyek visszhangoztak az ilyenkor megszokott, de számára, aki éjszaka csak nagyon ritkán járta az utcákat, szokatlan csöndben. A szomszédos kertek, magánházak udvaraiból kutyaugatás kísérte lépteit. A sugárúton, amely a vasútállomás épületéig vezetett, gondolataiba mélyedve, előzetes tájékozódás nélkül próbált átvágni.

Alig tette le lábát a gyalogátjáróra, a szomszédos utcácskából hirtelen egy kamion tűnt fel, s nagy csattanás után valamiféle melegség öntötte el tarkóját, alkarját, cipőjét. Ijedten próbált körülnézni, ki lehet a szerencsétlenül járt, de csak a vezetőfülkéből kiszálló sofőr ijedt hangját hallotta, amint kétségbeesetten azt kiáltja: jaj, megöltem a szerencsétlent!

Sebesi Ákos, mint valami álomban, mintha még elcsodálkozott volna: ki is lehet a szóban forgó szerencsétlen, de mivel senkit sem látott maga körül, úgy tett, mint aki örül egy kicsit...

Miközben nesztelen léptekkel valami mély, nagy-nagy nyugalom vette körül.

Szakadó híd, 2016 (70 x 80 cm, olaj, vászon)

Marc Delouze

POST-IT

- *(ál)haikuk* -

1.

nap felé riad
árnyékból a méh méze
illatát félti

2.

éjjeli mámor
kínjáért káprázattal
fizet a nappal

3.

a verőfényes
napot suhanó árnyak
fecsegik széjjel

4.

éles fény kezem
az ablak üvegén kint
vonat úszik át

5.

örök szerelem
el nem múló villám és
meghalt pillanat

6.

a tél puha köd
a bódult tavasz zihál
az ősz nyelve ég

7.

vakon dudorász
verset a költő melyet
nem lát meg soha

8.

kétezer és szeptember
s már savanyú a század
teje

9.

szó és halál közt
egyenként morzsoljuk a
semmi emmjeit

10.

eső felesel
a cserepekkal függöny
naptánc fordulás

11.

tenger arcával
roncs szavak sziklafala néz
farkasszemet

12.

és az ég most egy
mérhetetlen fekete
fenyőmintázat

13.

vízen úszó test
(az élet)
kardvágás a hullámok között

14.

égi szeszekben
részeg éj-kockám olvad
álmatlan mámor

15.
semmi nem hal meg
a reménytelenség is
újraszületik
16.
álmaink
csakis álmok lehetnek
az éj vaskoloncain
17.
felkoncolt madár
a halál könnyű szárnyán
verdes szemedben
18.
nyíló-csukódó tenyér az
idő szül öl mint
a szerelem
19.
a csönd mamusza
visszahőkölő idő
a gondok közé
20.
iszonyat-tudás
nem volt létről csecsemő
szembogarában
21.
vétkedért vétkes
azért is fizetsz amit
nem követtél el

*Farkas Jenő és
Zalán Tibor fordítása*

Rachel Eliza Griffiths
A HISZTÉRIA ÍVE
(ARCH OF HYSTERIA)

*Oda-vissza megjártam a poklot
és mondhatom, csodás volt.
Louise Bourgeois*

Azt akarom, hogy kitartson a hálóm.
Meg akarom javítani, amit csináltam.
Nem kaptam meg az aranykaptárt.
Láthatatlan világok selyme lebeg bennem.
Testemet hajszálürességben pörgetem, kivetítem
szövetlen ösvényemet. A súlytalannak érződő himbálódzik
a rostok felett. Sár, csont és fájdalom fénylett életem
valamely hajnalán. Ez, akármire is gondolunk,
szívfájdítás nélkül hordoz minket gyerekkorunk óta.
Van ima, ami gyereknek fontos, van, ami az anyának,
van, ami minden elfoglalt lánynak. A szél
mindennap egymásnak ütköztet mindannyiunkat.
Megszüljük a szót, a csendet. Türelmetlenül roppantjuk szét
fogainkkal a szálakat. A magány egy koponya gyermekeinkben,
ők nem emlékeznek arra, miképpen szabadítottuk fel magunkat.
Szárnyatlan és biztosan repülünk. Eltűnök, mire nyomomba érsz.
Nyolc lábam ajándéka tekervényes módon jár póznától oszlopig,
sarokig. Nézd, hogy lengedezem félelmed árnyán.
Művészetem ecsetje végigsimít magányos arcodon.
Kicsiny órák seprűid és kísérteteid mögött.
Sejtjeid, ha jól megvizsgáljuk, hasonlítanak utódaimra.
Vess szerelembe, lángba, de ne hagyj magamra házadban.
Egy percig tart csupán, míg megkísértjük tetteiddel
árván hagyott tested. Imádkozz, hogy kijussak
hisztérikus szemüregedből, ahol félelemben tartottál fogva.
Együtt csuszanhatunk ki éhségem
iszonyú drótcspadája mellett.

Tetteim középpontjában, hogy megetessem
magam és gyermekeim.

ELÉGIA (ELEGY)

Emlékszem a fiúkra, nyitott tenyerükre. Búcsú-
kézfogásaikra. Emlékszem, a nyírfák is integettek,
fehér recés végtagjaikkal elfordulva a szüntelen futótüzeztől.

Megingott a jövő, nem úgy, mint egy kérdés, nem úgy, mint
egy kéz vagy sírkő. Megmozdult a jövő és a mezők előre tudták.

Emlékszem a háború ábécéjére, levágott fülű arcára. Ismerem
a vért követelő nyelvet.

A kudzu gyermekei, orgona, ismeretlen folyók köpete. Emlékszem
az esküdtszék tagjaira és a nép bírójára. A sörétre, ami füstté lőtte
a reggel torzóját.

Azon a reggelen könyörögve kértem a nagymamákat, hogy hagyják dühüket
gyermekeik és vérző szívű, kék-szemű unokáik tépett fényképei és a
vörös gyertyák mellett. A megváltó kivérezeteti a virágokat.

Szétszórtam a faszülte csontokat. Szürke keselyűk jöttek gyermekeimért.
Jobban ismerték az anyaországot, mint én. Áttörtek a felhőkarcolókon
és felfalták a gonosztevőt és a hőst egyaránt.

Özönlöttek a fiúk, akarva-akaratlanul-hiányozva egy hosszanti szájból, ahol
hangjuk azt kényszerült kimondani, hogy ők senkik. Pedig emberek,
láthatatlanok, őslakók és gégehangnyi kétségeiket kizárva bűnösök.

Emlékszem, megszólítottam a barbár mezőt, ahol még több fiú lendült át
térden állva a levegőn. Emlékszem, ahogy vérben, tejben, benzinen

forgott a szemük. Fehér fogaikkal
gyapotot rágtak lepellé, sebhellyé, lepedővé.

Nekem adták utolsó szavaikat. Mosolyt küldtek apáiknak.
A karomban aludtak, holtan, sebesülten. Hosszasan, mint a vadszeder.

Fejükben és ágyékukban a golyók csendesek,
mint egy nap. A semmi húsa.

Milliónyi fej pihent ölelen, amikor elvitték testüket.
Nem tudom, hogy ami maradt, táncol vagy elég.
Mentával mostam le szemüket.
Isten kérjen kegyelmet nekik és édesanyjuknak.

Nem tudom, hogy a test az az inga-e, ahova a szeretet nem juthat el,
amikor a nyelv fekete fiúk tejétől duzzadt.

Iskolából, füves mezőkről, fákról szereztem meg életüket.
Kivilágítatlan épületek és a folyó. Elülső szárnyaik
felhőktől nedvesek

és süvítenek. Nem hagyom el őket,
bikaként bújnak össze a szavak istállójában. Én vagyok a sikoly,
a varrat, a virágszirom.
Felszabadultam hallgatásuktól.

RACHEL ELIZA GRIFFITHS amerikai költő, író, multimédia mű-
vész. Többek között Yaddo ösztöndíjas. Hat verseskötet szerzője. Első
próza-kötete a Random House kiadónál jelenik meg a közeljövőben.
New Yorkban él.

Gyukics Gábor fordítása

Kántor Zsolt
A HALÁL, AMI ÜDVÖSSÉGET AD
- A megtérés és a vér -

Kierkegaard mondta, Krisztus az átjáró.
Az ajtó, a kapu.
Ahogy a János evangéliumában
Írva van.
Aki ezen bejár, legelőt talál.
Aki megtér, ellátást kap.
Ez tehát az egyidejűség nyílása.
Ha belép rajta az utazó, elfogadja a Messiás
Halálát és feltámadását.
Issza a bort, Júda oroszlánjának a vérét.
Eszi a bárány megtört testét.
A megfeszített kenyeret.
S lesz legyőzhetetlenné és halhatatlanná.
Kegyelem által. Ajándék gyanánt.
Nem a teljesítménye, jelleme miatt.
Hanem a hite lépteti elő.
Ez egy visszavonhatatlan lépés.
A régi élet elhagyása, az új felöltözése
Szellem által.
Magunk képtelenek vagyunk változni.
Csak Jézus beköltözése után kezd
A régi természet összeomlani, lehámlani.
Eltűnik évről évre, napról napra az ó.
És nő a helyébe a damaszkuszi, vadonatúj szív.
Elillan a bűntudat, a vádolás, a lelkiismeret-furdalás.
Egyszer csak azt vesszük észre, másképp gondolkodunk.

S mindez a vér miatt tud megtörténni.
A krisztusi vér romolhatatlan életet hordoz.
Mert a vér a benne levő élet által szerez engesztelést.

Az ószövetségben nem lehetett hozzáférni
Ehhez a vérhez.

Akármilyen ihletetten imádkoztak a farizeusok,
Nem volt engesztelés és közbenjárás.
Majd megszületett Jézus, és a vérét akarta rögtön
Heródes és a világ.

De még nem lehetett kiontani.
Meg kellett várni, hogy beteljesedjenek a próféciák
Általa s Vele.

S a Golgotán megtörtént az örökkévaló áldozat,
Amit az Égben a Mennyei Atya elfogadott megváltás gyanánt.
A kereszten a makulátlan vér kifolyt a szegek felszakította
És a római katona dárdája által kilyukasztott nyílásokon.
Ömlött a vér.

Ami legyőzte az időt és Lucifert.
S a világ legértékesebb testéből átfolyt az örökkévalóság
A sötétségbe, és megvilágosította a jövőt.
Elfogadom ezt az elbeszélést, az evangéliumot.

Csakis úgy tudott hozzáférést szerezni az emberiség
A vérhez, hogy felbontotta azt a korpuszt,
Ami a megváltó nyirkot tartalmazta.
Ehhez meg kellett ölnie, akire annyit várt.
A tragédia megszülte az identitásunkat.
A vérrel megtisztított, új szellemet.

Megszületett a keresztre feszített szó: a vers.

Tari István
SATÍROZVA
(*EMBERPIACON PERMET*)

1.

amikor a
 hívatlanul
beözönlő
 vendégsereg
fölszabadít-
 ja önmagát
vendéglátó-
 inak szíves
hosszú elnyo-
 mása alól

2.

azok ott
 és ezek itt
gyülelész
 hordák között
ingázol
 kenyértörést
otthont és
 itthont
belepő penész
zöldjénél morgod:

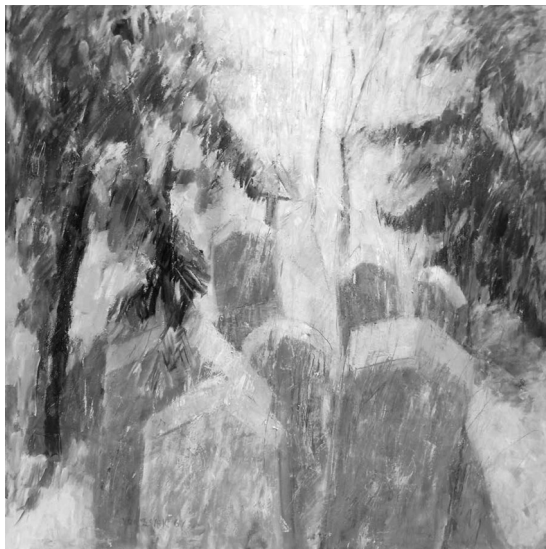
a rész is egész

3.

jövőképes jelmezben
önkéntes számkivetés
tépi szád s a szegénység
amely hazaédesget

satírozom – kelletlen
merénylő – a kivésés
szürke szemerkélését:
emberpiacon permet

ahhoz hogy az egy nyelven
beszélők ennyien és
ennyire félreértsék
egymást – TRIANON kellett

*Téli temető, 2017
(100 x 100 cm, olaj, vászon)*

Filep Tamás Gusztáv

SZENCZEI LÁSZLÓ A SZÉKELY
POKOLBAN ÉS MENNYBEN¹

A ki tudja, hogy Szenczei László a 20. századi erdélyi magyar irodalom második, már Romániában szocializálódott nemzedékének egyik legműveltebb, Proust, Gide, Bergson művein felnőtt,² öt idegen nyelven beszélő-olvasó, négy nyelvből fordító,³ az újabb nyugati filozófiában jártas tagja volt, ráadásul Gyulafehérvárt született, és sohasem lakott a Székelyföldön, nyilván nem nagyon érti, miért választott ottani témát első, könyvalakban (pontosabban, éppen 48 oldal lévén: füzetként) megjelent munkájához; hogyan indulhatott a székely írók közegeből – már ahogy azt egy-egy róla született írás sugallhatja.

Amikor a romániai irodalmi élet több évtizedes feledés után újra felfigyelt rá, s a Kriterion Kiadó megjelentette két, először 1945 előtt kiadott regényét, a *Korom és koronát*⁴ és a – ez az egész történetet

-
- 1 Az írás a Székely önképzés a 19–20. században NKFI 1288-48. sz. program keretében készült. A citátumokat és az idézett írások címét a mai helyesírási szabályok szerint átírva közlöm, kivéve ott, ahol nyomós okom volt arra, hogy kitartsak a betűhív közlés mellett.
 - 2 Több más nyugat-európai író és gondolkodó mellett cikket is írt mindhármukról: Szenczei László: André Gide immoralizmusa. *Erdélyi Helikon*, 1935. 5. sz. 355–358. p. (az immoralizmus itt természetesen nem negatívumként vétetik; az író prózájában való szerepét értelmezi Szenczei); uő: Visszatérés Oroszországból. Egy nagy író világnézeti vívódásai. *Páosztortűz*, 1937. 1. sz. 6–7. p.; uő: Marcel Proust: Az eltűnt idő nyomában (Swann). Fordította: Gyergyai Albert. Grill Károly kiadása, Budapest, 1937. *Korunk*, 7–8. sz. 690–693. p. – a kritika tehát a regényfolyam első kötetének magyar kiadásáról szól, de nyilvánvalóvá válik belőle, hogy írója eredetiben olvasta a többit is; uő: Henry Bergson. *Páosztortűz*, 1941. 2. sz. 83–86. p. Ez utóbbi cikkben Bergson jelentőségének hangsúlyozása mellett ezt is kénytelen leírni: „A mester legpróbásabb elméletei sem állják ki az új kriticismus módszeres ostromát.” 85. p. (Szenczei Bergson-képéhez lásd még: *Az affaire. Keleti Újság*, 1939. október 23. 12. p.)
 - 3 „Ahogy a franciák mondják: fél tucat nyelven dadogok, de egyikén rosszabban, mint a másikon” – nyilatkozta újságírói kérdésre öregkorában az akkor éppen Bukarestben (s valószínűleg Erdélyben is) járó író: angolul, oroszul, románul, franciául, németül és bolgárol. Az utóbbi négy nyelvből fordított. Marosi Ildikó: A kölcsönös megismerés munkása. Beszélgetés Szenczei Lászlóval. *A Hét*, 1975. 38. sz. 12. p.
 - 4 Szenczei László: *Korom és korona*. Az előszót írta: Szemlér Ferenc. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó (Romániai magyar írók). Két év múlva románul is kiadták, George Sbârcea fordításában. Eredetileg megjelent 1939-ben Kolozsvárt, az Erdélyi Enciklopédia kiadásában, két kötetben.

kissé ironikus fénybe vonja – szintén székely vonatkozású: Apáczai Csere Jánosról szóló életrajzi regényét, *A halál tanítványát*,⁵ némi érdeklődés irányult az írott és íratlan források szerint meglehetősen elmagányosodott, drámáit Budapesten (ekkoriban szokatlan, szinte kivételes módon magánkiadásban) megjelentető, egyébként a *Nagyvilág* című, neves világirodalmi folyóirat szerkesztőjeként dolgozó s e területen tisztelet övezte íróra.⁶ Apáczai-regényét egyik elismert irodalomtörténészünk méltatta akkor az egyik budapesti napilapban; ebben a recenzióban olvasható az alábbi passzus: „Szenczei László első regénye, a *Székely apokalipszis* (1936)⁷ az úgynevezett »székely misztikának«, Nyirő Józsefnek és Tamási Áron *Szűzmáriás királyfi* című regényének a hatásáról árulkodik.”⁸ Sőt, a füzetkéről már megjelenése idején is született olyan ismertető, amelyből hasonló értelmezésre következtethetünk; Vita Zsigmond, a kitűnő, s egyébként szintén francia műveltségű kritikus, tudatosan-szándékosan vagy sem, ekképpen „dezinformálja” a lehetséges érdeklődő olvasót – avagy menti meg az író-t a „destrukció” megjósolható vádjától: „Első percben a Szabó Dezső és Tamási Áron mesélő hangja mögött az ember nem veszi észre a szerzőt. A csodálatos tehetségű székely gyerek életével indul meg a történet,

5 Szenczei László: *A halál tanítványa*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó (Romániai magyar írók). Az eredeti kiadás címváltozata: *A halál és tanítványa*. Budapest, 1943, Új Idők Irodalmi Intézet Rt. (Singer és Wolfner). (Az OSZK katalóguscédulája szerint az *Erdélyi írások* című sorozatban jelent meg. A tulajdonomban lévő példányon nincs föltüntetve sorozatcím, védőborítója hiányzik. Az Új Időknél volt rá példa, hogy ugyanannak a műnek ugyanazon kiadása különböző példányain más-más sorozatcím szerepelt.)

6 Apáczai-regényének említett, új kiadása már posztumusz jelent meg, a kiadói megjegyzés szerint az eredeti szöveget a szerző javította, de a jegyzeteket már nem ő készítette.

7 A kiadványon a megjelenés éve nincsen föltüntetve; az irodalomtörténet 1935-ös kiadásúként tartja számon, joggal, hiszen abban az évben már recenzeálták is, az *Ellenzék* című lap pedig már augusztusban hirdette. 1936 elején ugyanott értő recenzió jelent meg róla: Kováts József: Székely Apokalipszis. Szenczei László regénye. *Ellenzék*, 1936. január 26. 11. p. Szenczei ezt nyilatkozta munkájáról: „300 példányt nyomtak belőle Kolozsváron, a saját kiadásomban. Beálltam nyolc hónapra csaposnak, s ezzel a keresetemmél adtam ki ezt a kisregényemet 1935-ben.” Marosi Ildikó: *A kölcsönös megismerés munkása. Beszélgetés Szenczei Lászlóval*. I. m.

8 Taxner-Tóth Ernő: A halál tanítványa. Szenczei László regénye. *Magyar Nemzet*, 1982. április 25. 8. p. (Ez azért különösen meglepő, mert Taxner-Tóth Tamási egyik monográfiája.)

aki a városi kultúrától meg nem rontva, egyszerre jut fel a művészet csúcspontjaira.”⁹

Először tisztázzuk a regény elsőségének kérdését; az eredmény közelebb visz Szcenczei prózapoétikai elgondolásaihoz: 1933-ban debütált az *Erdélyi Helikonban*, s az első két évben ott megjelent epikus szövegei – kisregény terjedelműek is vannak köztük – városban, értelmiségi-hivatalnoki, úgymond polgári körökben végzett lélekbúvárlat eredményei, népi témát, motívumot, rusztikus nyelvezetet hiába keresünk bennük.¹⁰ Már ezek az írások megalapozhatták az egy-két évvel később megszilárdult irodalmi közvélekedést, mely szerint Szcenczei eszménye a transzilvanista és romantikus próza helyett a tárgyiaság és a lélekelemzés. Ha a *Székely apokalypsis* témája nem is, nyelvezete és szemléletmódja mindenképpen társtalan az életműben, nem új formai, stílusbeli, szerkezeti megfontolások bizonyítéka; mindenképpen kitérő. A kisregény megjelenése idején, ahogy az előző jegyzetből is következtetni lehet rá, az írónak már volt és folyóiratokban meg is jelent egy kötetnyi – más típusú, stílusú – elbeszélése. Ráadásul az sem bizonyítható, mint látni fogjuk, még csak nem is valószínű, hogy a *Székely apokalypsis* az első önálló kiadásra szánt kisregénye lett volna. Gyanítható, hogy az *első* nagyobb terjedelmű műve az volt, amelynek végleges változata *utolsóként* jelent meg a regényei közül. Így aztán a két világháború erdélyi magyar prózatörténetében van egy üres hely, az erről szóló folyamatrajzokban máig maradt egy betöltetlen lyuk, Szcenczeinek erről a könyvéről¹¹ ugyanis alig esett szó Magyarországon is, Erdélyben is; tudomásom szerint egyetlen recenzió jelent meg róla a romániai magyar sajtóban (mindjárt idézek is belőle).

9 Vita Zsigmond: *Székely apokalypsis*. Szcenczei László könyve. *Pásztortűz*, 1935. 22. sz. 512. p.

10 Első, s mindjárt terjedelmes elbeszélése (a Marosi-interjúban így jellemzi: „mondhatnám parapszichológiai munka”): Szcenczei László: Kettőskereszt. *Erdélyi Helikon*, 1933. 7. sz. 497–516. p. A továbbiak a *Székely apokalypsis* megjelenési évének végével bezárólag: Egyetek almát! *Uo.*, 1934. 1. sz. 33–43. p.; Nyugtalanág. *Uo.*, 1934. 7. sz. 503–522. p.; A korhely és a félkegyelmű. *Uo.*, 1935. 8. sz. 583–588. p. Az utóbbi már falusi környezetben játszódik ugyan, de ez az azóta is sokszor emlegetett *Korom és korona* egyik fejezetének első változata. (S a regény színhelye nem a Székelyföld, hanem egy román többségű vegyes község Beszterce-Naszód megyében, illetve a havas, hivatkozott részéé pedig egy, az entrópia előrehaladott állapotában lévő kúria.)

11 Szcenczei László: *A boldog változat*. Budapest, 1967, Magvető.

Egy korábbi tanulmányomban,¹² bízom benne, sikerült tisztáznom, hogy a *Romániai magyar irodalmi lexikon* Szenczei szócikkében Jancsó Elemér nyomán emlegetett¹³ két első nagyobb, az ott olvashatók szerint kéziratban maradt Szenczei-mű, a *Vakáció* és a *Löwen őrmester* közül az utóbbiból – melynek tárgya a katonaélet, a narrátor önkéntesi éve – novellává kerekített részletek jelentek meg a *Pásztortűz*ben és az Erdélyi Szépmíves Céh 1941-ben kiadott *Erdélyi elbeszélők* című antológiájában.¹⁴ Az előbbi pedig – a korábbi, a *Pásztortűz*ben, illetve az *Erdélyi Helikon*ban közölt részletek¹⁵ ismeretében – tematikusan, illetve szövegszinten is azonosítható azzal az 1967-ben – az évtizedekkel később játszódó kerettörténetből következtethetően nyilvánvalóan kiegészítve is, nemcsak átdolgozva, véglegesítve – kiadott kisregénnyel, amelyről Deák Tamás egy elegánsan, kissé elfojtottan lelkes, de szellemes írásában lényegében kimondta, hogy ez az a téma, szemlélet, nyelv, amely pótolja a két világháború közötti erdélyi magyar polgári világ ábrázolásában tátongó űrt.¹⁶ De azért máig nem került a kánon

-
- 12 Filep Tamás Gusztáv: Korona, korom. Szempontok Szenczei László életművének értelmezéséhez. In *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*. Szerkesztők: ifj. Bertényi Iván, Géra Eleonóra, Mészáros Andor. Budapest, 2015, ELTE Eötvös Kiadó, 139–149. p.
- 13 Mint látni fogjuk, 1939-ben Bányai László is utalt rájuk, s az elsőnek ő is megadta a címét: *Vakáció*.
- 14 Szenczei László: Málélkalács és főtt tojás. *Pásztortűz*, 1937. 21. sz. 409–410. p.; uő: A század őrangyala. *Pásztortűz*, 1938. 3. sz. 165–167. p.; uő: A két naptár. *Erdélyi Helikon*, 1938. 5. sz. 343–350. p. Az elsőként említettet lásd még: *Erdélyi elbeszélők*. Kolozsvár [1941], Erdélyi Szépmíves Céh, 218–223. p.
- 15 Szenczei László: A Szomolnok család. Részlet egy regényből. *Erdélyi Helikon*, 1937. 2. sz. 111–118. p., uő: A gyerekek. Regényrészlet. *Pásztortűz* 1937. 9. sz. 194–195. p. A *boldog változat* 1967-es kiadásának egyik igen fontos részlete viszont első változatban a főtebb utalt *Nyugalanságban* szerepel, onnan emeltetett át a Szomolnok család történetébe.
- 16 Deák Tamás: Írói távlat és közelség. *Korunk*, 1968. 4. sz. 601–602. p. Két lényeges megfigyelése: az egyik a második világháború utáni erdélyi magyar regényekről, a másik *A boldog változatról*, illetve írójáról: 1. „A fetisizálódás megszűnt a társadalomban, de megszületett az irodalomban: paraszt- és munkáshőseink fölött a polgár megannyi Disznófejű Nagyúr, a gyűlölet bálványja, akit a paraszt- vagy proletáriró éppúgy nem ismer közelről, mint az igazhitű mozlim a gyaúr kutyát.” (601. p.); 2. „Ő rajzolta meg – végre-végre! – a vidéki orvos apa alakjában, miért és miképpen bizonyult rossz nevelőnek a pozitívizmus: a nyárspolgárba lötytént tudományos derülátás. S ebben a két világháború közötti polgári erdélyi világban, az emancipált felszín alatt is alakító befolyással működő egyházi nevelés: a katolikus meg a protestáns oly különféleképpen ható lelki következményei is Szenczei László regényében mutatkoznak meg való közelségből és elfogulatlanul.” (602. p.)

közelébe sem. Nem része sem a magyar, sem azon belül az erdélyi irodalomnak.¹⁷

Ahhoz, hogy *A boldog változat*, illetve akkori címén *Vakáció* volt az első nagyobb, befejezett epikus Szenczei-kompozíció, Kós Károlynak a legismertebb Szenczei-regényről, a *Korom és koronáról* 1940-ben közreadott (s alább még egyszer idézendő) szigorú kritikájából is nyerhetünk támpontokat: „Első nagyobb lélegzetű kézírata, egy *kisregénynek* nevezhető írás több mint hat esztendeje került a kezünkbe¹⁸, és akik azt elolvastuk volt, egyhangúan [sic! nyilván: egyhangúlag] megegyeztünk abban, hogy ennek a fiatal írónak szinte kész írástechnikai készsége van. Igen sikerült volt benne a kisvárosi és polgári élet miliórajza. A kisregény akkori kiadását bizonyos ízlésbeli kifogások akadályozták meg.”¹⁹ Hogy minden félreértést kizárjunk, utalok még Bányai Lászlónak a szintén a *Korom és koronáról* írt korabeli kritikájára, amelyben ugyancsak szóba kerül, hogy „A serdülő lélek labirintusait járó” *Vakáció* kéziratának, mely „kiadótól kiadóhoz járva kallódik el”, „az átlagmorál” akadályozta meg a kiadását – míg a katonaregényét az „átlagpolitika” –, de újraírt változatának megjelentetése „most” végre szerepel egy új kiadóvállalat tervében.²⁰ Ez a „most”, ismétlem, 27 évvel később következett el.

17 Az *Erdélyi Helikonban* közölt, már utalt novellák közül az *Egyetek almát!* és a *Nyugtalanság*, illetve az 1936-ban ugyanott megjelent *Vihar* szereplői részben azonosak; eredetileg itt is egy novellaciklus vagy egy harmadik regény darabjairól lehet szó – amelynek néhány motívuma egyébként beépült *A boldog változatba*.

18 Azaz 1933-ban vagy 1934-ben.

19 Kós Károly: Néhány szó a fiatal írók valóságírodalmához. (Szenczei László: *Korom és korona* című regényének olvasása közben.) *Erdélyi Helikon*, 1940. 1. sz. 60. p. *A boldog változatot* böngészve az olvasó – bár valószínű, hogy az eredeti kézirat sohasem kerül már elő – bőven megtalálja ezeket az ízlésbeli kifogások alá eshető részeket. Felsorolásuk helyett hadd világítsak rá egy korai, 1935-ös, Gide szemléletéhez kapcsolódó Szenczei-idézettel ezek alkalmazásának nyilvánvaló tudatosságára: „A közönség és általában az olvasók hajlandók mindenféle dogmatizmusra, s olvasás közben jótékony lelki katasztrófák történnek velük. A művészetben fogant erkölcsi ekrazit felrobbant, s csomó dogmatikus hiedelem meg konvencionális érzelmi kötöttség komolyan megrendült. Az olvasó már kevésbé dogmatikus, már nincs előtte annyi tabu, kissé már szabad szellem, aki kritikára képes. Ez pedig nagy dolog. A legnagyobb, amit művész és gondolkozó a világról tehet. Mert a kritika: Ész.” Szenczei László: *André Gide immoralizmusa*. I. m., 355. p. (Meglépő egyébként, hogy az *Erdélyi Helikonban* megjelent Szenczei-novellákban nyilvánvalóan vannak ilyen – korabeli – „ízlésbeli kifogások”-at provokáló részletek.)

20 Bányai László: *Korom és korona*. (Szenczei László regénye. Erdélyi Enciklopédia kiadása.) *Korunk*, 1939. 10. sz. 909. p. Az írás csonkítva s némileg változtatott szöveggel: úó: *Hosszú mezsgye*. Második, bővített kiadás. Bukarest, 1974, Kriterion Könyvkiadó, 152–[156.] p., itt 153. p.

A fentiekben valószínűleg sikerült tisztázni, hogy 1935-ben, amikor a *Székely apokalypsis* megjelent, legalábbis irodalmi-könyvkiadói körökben közismert volt, hogy Szenczei nem a székely regény megújított (vagy ellenkezőleg: epigon) változatával jelentkezett. Mindenki, „aki számít”, tudhatta, hogy a szerző az új nemzedék egyik legtehetségesebb, francia és német prózaírók, Gide, Thomas Mann²¹ nyomdokain induló erdélyi *polgári* epikususa.

Gondolom, hogy a fentiek okozta bizonytalanság belejátszott a félreértő vagy a részben értő, de ideológiai „hiányosságot” felmutató olvasatokba. Az egyik típusra Vita Zsigmondé a szembetűnő példa,²² továbbá Gál Istváné, aki e szemléletet a második bécsi döntés utáni magyarországi sajtóba is átörökíti, s éppen az annyira más jellegű *Korom és korona* kapcsán;²³ a másikra Korvin Sándoré, amelyre visszatérek még.

Ennyi előkészítés után nyilván illik bevallani már, hogy Szenczei e munkája nem „székely regény”, hanem annak, illetve legszimptomatikusabb változatának persziflázsa. Hőse, az öreg Kende házaspár kései gyermeke, Józsa, honmentő, próféta, csodatevő, népvezér, akit az egész Székelyföld nyomorgó népe követ a miszticizmus, a panteizmus és a szélsőséges Mária-kultusz extázisában. Kende Józsának állítólag csodálatos képességei vannak. Bár születését olyan természeti jelek előzik meg, amit rosszul hívó lelkek csodára is magyarázhatnak, adottságai legfeljebb szobrocskák és rajzok készítésében demonstrálódnak, kivételességének egyik „bizonyítéka”, hogy „a kis Józsa sara illatos, mint a rózsavíz”.²⁴ Bár születtek a munkáról olyan recenziók, amelyek úgy fogalmazzak, hogy – népe elviselhetetlen nyomorúsága láttán – kenyérré változtatja a földet,²⁵ valójában, s szerintem éppen ez a kisregény egyik kulcsa, a földet nem átváltoztatja, hanem eredeti

21 Bányai szerint az Erdélyi Szépművés Céh lektora a *Vakáció* kapcsán „Thomas Mann modorát és szintjét emlegette”. Bányai László: *Korom és korona*. I. m. 909. p.

22 Például itt: „Szenczei a székely sorsba akar bevilágítani, és itt kétségtelenül idegen nyomokon jár.” Vita Zsigmond: *Székely apokalypsis. Szenczei László könyve*. I. m.

23 „Szenczei László Tamási Aron egyetlen tanítványa, amint arról már *Székely apokalypsis* című kisregényében is bizonyosságot tett.” Gál István: Erdélyi Magyar könyvek. *Magyar Nemzet*, 1940. szeptember 4. 9. p.

24 Szenczei László: *Székely apokalypsis* [Kolozsvár 1935], 5. p.

25 Vita Zsigmond: i. m.; Korvin Sándor érti is, jól is jellemzi a regényt, kritikájában mégis ott szerepel a regényhősről: „A nagy inségben kenyérré változtatja a göröngyöket, s ezzel misztikus elragadtatásba hajszolja a falut.” Korvin Sándor: Néhány fiatal erdélyi prózaíró. *Korunk*, 1935. 11. sz. 895. p.

állagában megeteti – tisztesség ne essék, szólván: föl zabáltatja – híveivel, elhítetvén velük, hogy az kenyér. Lássuk ezt a szöveg egyik legjellemzőbb passzusában; az előzmény szerint a megváltóját processziószerűen követő nép romlott málét, szalonnát eszik száraz kenyérrrel, szükségét végzi és öklendezik:

„Józsa két hamvas orcája elragadtatásban égett, szemét felvetette a szürke égre, s finom eső permetezett arcára, irgalmas égi könny. A nap hirtelen áttörte a fellegeket, mint a hatalom és az üdvösség mennyei forrása, s az ifjú szemével itta, szájával lehelte, minden porcikája fürdött benne, s halhatatlan létre született. Leborult a földre, csókolta és könnyével öntözte, aztán felmarkolta a barázdák fekete göröngyeit, és mámorosan kiáltotta:

– Kenyér! Kenyér!

A szegénység ujjongva vetette magát a fekete göröngyökre, melyekből örvendezve szállt fel a friss kenyér élesztős párája. Két kézzel tömték magukba a kövér földet, mely eddig csak verejtékezve termett kenyeret. Jóízű volt a fekete székely manna, puha búzakenyér, édes fecskéfészek, citromos böjtös hal kupába habarva, s fakanállal éve. Mert aki táplálja a hargitai tölgyet és a szakállas fenyőt, miért ne szerethetné úgy ezt a lelkéből lelkedzett maroknyi népet, hogy dús asztalt terítsen néki? Az egyszerű nép és a kenyér között ott verejtékezett eddig a búza misztériuma, a szántás-vetés, aratás-cséplés, őrlés-sütés robotos miséje. Most a lélek őstiszta indulása megoldotta a tápláló mezők szemérmes övét, és a székelység térdre borulva fogadta a lélek sült galambját.”²⁶

Világos: nem csodatételről van itt szó, hanem tömegpszichózisról, az író részéről pedig a misztikával való kegyetlen leszámolásról. A lát elhatalmasodik, kalotaszegiek, torockóiak, sárköziek, matyók, szelistyiek érkeznek a táborba (ezek közül az első négy a középosztály kultúrájában magas árfolyamon jegyzett néprajzi egység, Szelistye pedig nyilván a mikszáthi anekdotizmusra való ironikus utalásként kerül a szövegbe, s az író talán a román közeget is be akarja ezzel emelni az összképbe), de nemcsak az emblematisz néprajzi tájak lakói csődülnek ide; úriemberek, „roggyant lábú öreg táblabírák”²⁷ kivendht színészek jelmezeit (kacagány, arany mente, darutollas süveg)

26 Senczei László: *Székely apokalypsis*. I. m. 18. p.

27 I. m. 34. p.

vásárolják meg, s abban peckeskednek a tömegben. Az elmebaj határtalanul, megállíthatatlanul terjed, a falu értelmiségét sem kerüli el; a tanító a rádióját törí el és analfabéta lesz, a jegyzőné meztelenül jár, a pap csak agyvérzést kap. A csendőrök eldobálják puskájukat, mintha ördögtől való jószág volna, és szétszaladnak. A Csíkistenkenyeréről városba származott mechanikus és az egykor zsidó körorvos megőrzi lélekjelenlétét; a munkás semmit nem tud tenni az örület megállítására, s végül König dr. is kénytelen beérni azzal, hogy megállapítja a diagnózist. Hiába vetik be a folyton gyarapodó gyülekezet ellen a fegyveres erőket, a csendőrökre rátör a rontás, a tábort megrohamozó katonaságra pedig átragad a szent tűz. Így végül a hatóságok cselhez próbálnak folyamodni. A miszticizmus adott formája több évszázaddal veti vissza a gondolkodást, így páncélos lovagok és poroszlók kíséretében, erdélyi vajdának, püspöknek, kancellárnak, székely ispánnak, királybírónak öltözve díszmenetben járulnak a népapostol elé mérnökök, orvosok, tanárok; Béla fia István herceg a király nevében kéri számon a népapostolt, hogyan merészelt tömeget gyűjteni az isteni kiválasztottságon alapuló királyi hatalom ellen. Az pedig népe számára beéri néhány csekélységgel, ruhával, ennivalóval, saját magának viszont a herceg hűgának kezét kéri.

Ez a momentum egyszerre utal a csaló népvezérek megvásárolhatóságára, valamint a történelmi regény divatjára, amelyről már 1929-ben vita tört ki az erdélyi irodalomban.²⁸ (Itt derül ki, hogy a 20. századhoz kötött, de az események történelmi időpontját lebegtető történet szándékosan játszódik meghatározhatatlan időben. Egyetlen utalás az események dátumára: „19** október hó 27-én”.²⁹ Nem derül ki például, hogy a sárköziek és a matyók más országból jönnének, a páncélos-díszmentés delegáció, élén Béla fia István herceggel a Magyar Királyságot képviseli, ám az eléjük leboruló aggastyán esküt nem tett volt iskolaigazgató. Illetve van egy utalás a szegedi fogadalmi templomra, amelyet 1930-ban szenteltek fel.

Nyilvánvaló a kisregény e passzusainál a kettős csavar: maguknak a városiaknak az akciója az idősíkkeveréssel pusztá mimikri – másrészt viszont a népvezér bedől az „úri” hókuszpókusznak. Csakhogy a tábor

28 Lásd róla: Kántor Lajos: *Vallani és vállalni. Egy irodalmi vita és környéke 1929–1930*. Bukarest, 1984, Kriterion Könyvkiadó.

29 Szenczei László: *Székely apokalypsis*. I. m. 37. p.

tagjai résen vannak: nem engedik, hogy vezetőjüket „feljebb buktassák”, kiemeljék közülük; Józsa már indulna a lakodalomba – jellemző módon Csíkszeredába –, de egy „jobbágy” szavára elszabadul a pokol.³⁰ Miután a küldöttség s a tömeg kölcsönösen kiátkozzák egymást – a nuncius a „Siculorum furore motus” kezdetű pápai bullát olvassa a táborbeliek fejére –, a táborban beindul a belső öntisztulás. Első lépésként összefogdossák azokat, akiknek műfogsoruk volt, s akiknél ceruzát, fényképet és egyéb bűnjeleket találnak. König doktor ott marad megfigyelőként, a boszorkányégetést is tüzetesen megszemléli, s a betegséget próbálja elemezni: „az idegrendszer pellagrás zavara”? „Idegpestis?”³¹ Kende Józsa ügye „a lovagi szcenárium kudarca”³² után vesztésre áll: „Csalódása kétségbeesésbe taszította, ugyanakkor nagyságának határtalan érzése szédítő örvényt nyitott előtte.”³³ Tehetlenségében ágakat tördel – s egy csodavesszőt őt és nyomába tóduló seregét elvezeti a fejedelmi halomsírhoz, a nagy király mumifikálódott testéhez és hívei csontvázához, a porladó, korhadó, rothadó maradványokhoz. Kende kiveszi a tetem kezéből a kardot, magára ölti a fejedelmi palástot, kelet felé fordul; körülötte „vérszag és hullabűz” terjeng: „A döghalál ásítózva dörgölte nyirokban ázott szemeit évszázados álma után. A csatornáknak, pöcegödrökben, beroskadt sírok szélén egyszerre millió és millió patkány fordult fel. Üveges szemükkel és megmerevedett karmaikkal feketedni kezdtek.”³⁴

* * *

A többször említett, Marosi Ildikó készítette interjúban Szenczei azt állította, hogy kisregénye Nyirő József székely mitológiájának szatírája, illetve „mai szemmel talán több is”.³⁵ Azt gyanítom, ez tudatosan terjesztett féligazság volt akkor. Az 1970-es években Nyirőt nyugodtan

30 „Mű úrnak többé nem hiszünk, mert májak vajmi gonosz, s mi jót sem várhatunk tőlek. Ugyan vallják meg ő kegyelmeik, miért szűrték össze az ördöggel a levét? Miért tartanak szekereket, melyek ló nélkül futnak? Miért vas ízekből álló teméntelen kigyókat, melyek füstöt okádnak? [...] Miért szántják tarajos lábú és bűdöset eresztő sárkányokkal a földet? Miért vagyon szörnyeteg griffmadaruk? Azért, hogy repüljenek véle a levegőégben, s a szegény jobbágyot még jobban leigázzák!” Szenczei László: *Székely apokalypsis*. I. m. 42–43. p.

31 I. m. 44. p.

32 Uo.

33 Szenczei László: *Székely apokalypsis*. I. m. 45. p.

34 I. m. 48. p.

35 Marosi Ildikó: *A kölcsönös megismerés munkása*. I. m.

lehetett, Tamásit pedig nem illett bírálni. A fajmítosz és tömegpszichózis összefüggethetett a nácizmussal, s Nyirőt – az akkori, a nemzeti szocializmusra is kiterjesztett terminussal – minimum fasisztaként, illetve nyilasként vagy kollaboránsként volt szokás emlegetni. Az is igaz, hogy a kisregényben egy-egy passzus két híres Nyirő-novellára, a *Jézusfaragó emberre* és a *Rapsóné rózsájára* alludál. Az alapmotívum viszont meggyőződésem szerint eltéveszthetetlenül Tamásira utal vissza, a minta nem az *Isten igájában* pap hőse vagy pláne nem Úz Bence, hanem a *Szűzmáriás királyfi* Csorja Bódija.

A kisregény recepciójának egyik vonulatára utaltam már. Erdélyben dokumentálható két másfajta olvasat is. Korvin Sándor pontosan értelmezte, hogy miről szól a regény, de azért reménytelenül ideológiai olvasat az övé, írásából a jó elemző és a rossz propagandista tűnik elénk. Nem nagyon volt meglegedve a történet végével, mert nem derül ki belőle, hogy forradalom fogja elpusztítani a tőkés-földesúri világot, mégpedig szerinte minél hamarabb – már ha a vidék összefog a városi proletariátussal, sőt talán mint erre egyedül alkalmas osztályra rábízza a forradalom vezetését. A kisregény befejezésének ismertetéséhez ugyanis ezt biggyeszti hozzá Korvin: „Itt, e viharzás tetőpontján vágja el történetét Szenczei; művészi szempontból igen hatásosan, de anélkül, hogy témája számos társadalmi vonatkozását érintette volna. Hiányzik pl. annak a víziója, hogy a város- és gépellenes csodaváró misztika, amit helyenként oly’ bűnösen kavarnak, a városi negyedik rendtől, az egyedüli változtató erőtől zárja el a tömegeket. Szenczei csupán kiszabadítja a félelmetes szellemet, mely a népi misztikusok palackjában rejtőzik – és félreáll.”³⁶ Noha mi sem áll távolabb ekkor Szenczeitől, mint egy munkás-paraszt összefogásra épülő, a polgári társadalmat – annak rettenetes hibáival együtt – elsöprő forradalom ötletének népszerűsítése; ő valóban figyelmeztetni akar arra, hogy a társadalom állapota *oda* vezethet. Egyébként már maga Korvin is kiemelte recenziójában, amit a pozitív értelmiségi szereplő, az orvos mond a jegyzőnek: „Eleget dumáltam nektek, hogy komoly lépéseket kell tenni [...] élő embereket nem lehet hosszú évekig penészes máléval etetni!... most itt van, igyátok meg a levét.”³⁷

36 Korvin Sándor: i. m. 896. p.

37 Uo.

Sokkal érdekesebb, hogy a helikoni táboron belül, illetve a magyar ellenzék lapjaiban megszólalók hogyan reagálnak a könyvecskére. A leghazaibb pálya, úgy tűnik föl, kész Szenczei üzenetének a befogadására. A polgári táborban már kezd kialakulni a törésvonal, ami nem sokkal később a jelszó és mítosz vitához fog vezetni; tény, hogy az *Erdélyi Helikon*ban Szabédi Lászlónak a persziflázsjellegre rámutató recenziója révén a *Székely apokalipsys* elismerésben részesül, ahogy korábbi, hivatkozott Szenczei-tanulmányomban egyszer már magam is idéztem: „E sorok írója abban a különös helyzetben van, hogy a székely regényt éppúgy szereti, mint a Székely Apokalypsis. Hevesen emlékszik még Tamásinak egy mondatára: »addig szakgatom a szívemet, amíg az Úristen megparancsolja, hogy minden ember csodálja és szeresse a székelyt«. Van ebben valami, ami kihívja maga ellen a mosolyt. Szenczei kissé türelmetlenül mosolyog, de igazán, Isten és emberiség nem foroghat székely tengely körül. Paródiája túl is lépi a paródia határait, és szatírába csap: nemcsak ábrázol, ítél is.»³⁸ Egy év múlva pedig Szenczei már a Helikon társaság tagja, s rendszeresen ott is van az éves írótalálkozókön.

Budapesten – noha nem alaptalan a toposz, hogy itt sokszor érzéketlenek az erdélyi dolgok iránt – szintén volt értő olvasat. Szinte már viccszámba megy, hogy a Szent István Társulat folyóiratában a később a magyarországi irodalom első vonalába került katolikus író, Thurzó Gábor azonnal átlátott a szitán. A regényről adott jellemzése nemcsak pontos, hanem igen rövid is, érdemes ideiktatni:

„Tamási Áron iskolát csinált, amikor a Szűzmáriás királyfi Csorja Bódiját fölvezette az erdélyi magyar irodalom színpadára, hősnek és kicsit erdélyi példának, s hol csodálatos tisztasággal, sugárzó optimizmussal, hol meg tekervényesen, feneketlen szomorúsággal mutatta meg benne minden igazi kezdeményezés sorsát. Ennek a Csorja Bódinak párját írta meg a fiatal Szenczei László, akinek kicsit száraz

38 Szabédi László: Szenczei László: Székely Apokalypsis. Szerző kiadása. A könyv címlapját Gy. Szabó Béla rajzolta. *Erdélyi Helikon*, 1935. 10. sz. 777–778. p. – Most látom, hogy Kántor Lajos egyik írásában részletesen kitért erre a jelenségre, részletezte Szabédinak a kérdéshez való viszonyát, és bőven idézett a szövegből, például az általam citált passzust is: Kántor Lajos: Székelyekkel a képtárban. <https://www.eirodalom.ro/irodalom/tanulmany/item/934-kantor-lajos-tanulmánya.html> – Magáról a kisregényről röviden ír Orbán Kinga a *Látóban* megjelenent, *Az erdélyi realizmus* című tanulmányában: <http://www.lato.ro/article.php/Az-erd%C3%A9lyi-realizmus/1742/>

életszemlélete a székely antikrisztusnak egészen más, gyökeresen ellentétes útját mutatja meg. Az ő Kende Józsaája félig kókler, félig szent, a szó érdekes értelmében a reiner Tor,³⁹ aki a maga éteri tisztaságával éppen ellenkezőjét kavarja föl annak, amit akar: megtisztulás helyett a szemetet, a gonosz indulatokat. A fölzavart piszokból aztán maga se tud menekülni, és népét a pusztulás felé vezeti, a kiáltó kétségbeesésbe. Kegyetlen sötétségű, vigasztalan könyv: humora sebez, iróniája gyilkos, sötét és kétségbeejtő tükre a téves utakon hamis eszményeket kereső mai világnak.”⁴⁰

Székely tárgyú regény-e Szenczei munkája? Láttuk, hogy a népi mítosz szatírájában például matyók és sárköziek is szerepelnek, tehát egy általánosabb jelenség ellen emel szót magyar viszonylatban is. Maga Kende már Korvin Sándort Petrache Lupura,⁴¹ az írástudatlan havasalföldi pásztorra emlékeztette, aki azt állította, hogy Isten többször megszólította őt, s aki köré milliós tömegmozgalom szerveződött – éppen 1935-ben, a *Székely apokalypsis* megjelenésének évében. Lupu fő pártfogói közül Nicofor Crainic a Vasgárda egyik ideológusa lett. („Csiholjuk, csiholjuk a csillagocskát, amely fényt vessen a betlehemi útra, ahonnan vegyük az öröm jelét, de Betlehem messze van, s utunk itthon Maglavitba vész” – írta abban az évben Kacsó Sándor a Brassói Lapok karácsonyi számának vezércikkében.⁴²) Talán nem istenkísértés, ha fölmerül bennünk, hogy Szenczei, aki következő megjelent regényében, a *Korom és koronában* egyébként emlékezetes oldalakat szentelt a román vallásos világnak, léleknek, a népi erő megnyilatkozásának, a Kende Józsa-jelenségben részben a román ortodox népi miszticizmus székely változatát teremtette meg, s hogy megítélése szerint ezek a jelenségek nem a székely „néplelekből”, hanem közvet-

39 Utalás a „tisztá balga” Parsifalra.

40 Thurzó Gábor: Szenczei László: Székely Apokalypsis. (Könyvek a mérlegen.) *Élet*, 1936. 39. sz. (1083)/19. p.

41 Petrache Lupu (1907–1994), Maglavit községbeli pásztor, látomásaiban megjelent neki Isten, községe zarándokhellyé vált, kolostor is épült ott, az ügy körül hamarosan kivirágzott egy jövedelmező üzletág, és ideológiai programoknak is tápot adott. Magyarul lásd erről: Miskolczi Ambrus: „A Sátán jegyében”, *avagy „a történelem terrorja”*. (Románia 1918–1945). Budapest, 2019, Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 101–104. p. „A Vasgárda papja, Dumitrescu-Borşa emlékirataiban gyanúsan hallgat a fejleményről. Iorga viszont nagyon hamar társadalmilag veszélyesnek minősítette ezt a maglaviti jelenséget. Hiszen a misztika igénye a maglaviti esetet összekapcsolta a Vasgárdával.” Uo. 103. p.

42 Kacsó Sándor: Külön harangszó. *Brassói Lapok*, 1935. december 25. 1. p.

lenebbül a harmincas évek Romániájának belső viszonyaiból, társadalmi feszültségeiből erednek.⁴³ Azaz a székely panteizmust, a misztikus csodatevő kultuszát nem magyar, nem is erdélyi, hanem a nyomorból fakadó általános romániai jelenségnek látta – és szétrobbantásra valónak ítélte. Lehet, hogy az 1935-ös jelenség és az 1935-ös kiadvány között – nem ismerjük a szöveg születésének bizonyos időpontját – nincs ilyen közvetlen összefüggés. De a Vasgárda mítosza nyilvánvalóan ismert volt a később az *Erdélyi Helikon*ban román lapszemléket is közlő szerző előtt.

Az 1930-as évek második felében Szenczei tehát az *Erdélyi Helikon* állandó szerzője, és a Helikon íróközösség tagja. Fontos, hogy a transzilvanizmus begyöpösödött értelmezésével éppen e körön belül történik meg a leszámolás. A „nemzedékváltás”-sal, az új generáció színre lépésével, a transzilvanizmussal kapcsolatos, Szemlér Ferenc kirobbantotta vitával sokan foglalkoztak már, Pomogáts Béla lassan két évtizede kiadta a polémia legfontosabb szövegeit is.⁴⁴ Ebből minket most csak egy-két, Szenczeivel kapcsolatos írás érdekel. Álláspontja világos: transzilvanizmus volt, de az 1930-as években nincs, illetve amit nyújtani tud az irodalomban, az már kevés. Szenczei tagja, egyik vezetője lett az *Erdélyi Enciklopédia* című, fiatalokból összeállt írói csoportnak és kiadói vállalkozásnak – amely megjelentette a *Korom és koronát* vagy például Bözödi György *Székely bánja* című szociográfiáját. A nemzedéki különbségek teoretikusa volt, de ha valamit el akart kerülni, az a más-más szellemi hatásokat befogadó korcsoportok között kirobbanó szellemi polgárháború. Pontosan igyekezett értelmezni a kisebbségi korszak két szakaszának esztétikai és eszmetörténeti változásait, fölmérni a „honfoglaló, nagy írónemzedék”⁴⁵ teljesítményét.⁴⁶ A vele egyívásúakról, hogy helykímélésből a lehető legrövidebb meg-

43 „Sz. jól látja, hogy a falusi nyomor és kulturátlanság a »bűnös város« elleni kirohanásokra s a csodavárás esztelennél esztelenebb tévelygéseire vezet. Józsa, ez a székely Petrache Lupu vezéri sátorban él, vezeklőktől, ördögösöktől, önsanyargatóktól, béljósoktól és díszmagyarba öltözött vidéki öreguraktól körülvéve, s fogadja az elébe járuló ezreket.” Korvin Sándor: i. m. 896. p.

44 *Jelszó és mítosz*. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Pomogáts Béla. Marosvásárhely, 2003, Mentor Kiadó.

45 Dsida Jenő nevezte így az első generációt a *Tükör előtt* című poémájában.

46 Lásd körültekintő tanulmányait helikoni írókról: Szenczei László: Karácsony Benő. *Erdélyi Helikon*, 1939. 1. sz. 43–48. p.; uő: Kós Károly. *Erdélyi Helikon*, 1939. 2. sz. 106–113. p.; uő: Makkai Sándor történelmi regényei. *Korunk*, 1939. 5. sz. 459–464. p.

határozását idézzük, ezt gondolta: „Ami a fiatal erdélyi írónemzedéket elődeitől megkülönbözteti, az a társadalmi és lélektani való kultusza és a fokozottabb stílus-lelkiismeret.”⁴⁷ Hogy kizárta elképzeléseiből a nemzedéki ökölharcot, konkrétan erre vonatkozó kérdésekre adott válaszaiból is kiderül. Rögtön kardot vont az erdélyi magyar irodalom egysége mellett, amikor az 1930-as évek végén Budapesten megjelent egy bíráló, amely a fiatalabbak és az első generáció közötti vitákból már levonta a következtetést az erdélyi magyar széteséséről. Most mindegy, hogy a magyarországi kritikus természetesen éppen a fiatalokat marasztalta el, s a választ önvédelemnek is lehetett értékelni. „Amiért az erdélyi írók férfiasan összerúgták a sarkantyút a transzilvanizmus hagyományos vitaterületén, azért még egyetlen kívülállónak sincs joga, hogy szakadást emlegessen.”⁴⁸ Majd akkor lesz ez esetleg jogos, ha az erdélyiek egyike tesz ily vonatkozású döntő kijelentést. „Legyenek nyugodtak a transzilvanizmus túlbuzgó pesti barátai, az erdélyi fiatal írók nem vonulnak a Mons Sacerre,⁴⁹ vannak ők is olyan jó transzilvanisták, mint elődeik, ha némileg másképp is értelmezik a vitás jelszót.”⁵⁰ Az új könyvkiadói vállalkozásról Ruffy Péter készített interjút a *Brassói Lapok*ba, amely egyébként nemcsak teret adott, hanem sorozatot is biztosított az új nemzedéknek. Szenczei az interjúban világosan kimondja, hogy a fiatalok nem vívathatják meg a saját harcukat az öregebbekkel; ugyanúgy meg kell teremteniük a maguk könyvkiadóját, ahogyan ezt elődeik is tették – „nem kívánjuk, hogy más tartsa hátát helyettünk”. Ugyanakkor elismerik az elődök teljesítményét – „a legnagyobb elismeréssel viseltetünk az első nemzedékkel szemben” –, de a célokat „kissé” máshogy értelmezik. A szociográfiai módszert fontosnak tartják, céljuk egyfajta irodalmi realizmus honosítása: „A kissé mitikus szemléletű, meseszerűen kibontakozó és erősen történelmies erdélyi irodalommal szemben szeretnők megteremteni a mi nemzedékünk szellemi beállítottságának megfelelőbb irodalmi modort. Az a nemzedék, amely már kisebbségi sorban nőtt fel, röghöz kötöttebben, egyszerűbben és tárgyilagosabban látja azt, ami körülöt-

47 Szenczei László: A fiatal erdélyi irodalom bemutatkozása Brassóban. *Korunk*, 1937. 11. sz. 978. p. [977–978.]

48 Szenczei László: Szakadás az erdélyi irodalomban? *Erdélyi Helikon*, 1938. 2. sz. 151. p.

49 A Róma melletti domb, amelyre a városi plebs Kr. e 494-ben és 449-ben kivonult.

50 Szenczei László: *Szakadás az erdélyi irodalomban?* I. m. 152. p.

tünk él s mozog.” Eszményük Apáczai az ő racionális szellemével, célként az erdélyi magyarság „társadalmi és közművelődési érdekei” lebegnek előttük.⁵¹ Íme, hová nyúlnak vissza a néhány évvel későbbi Apáczai-regény gyökerei! Ezzel persze nem állítjuk azt, hogy az egész vállalkozás minden résztvevője, vagy mindenki, aki a dolgok alakulását figyelemmel kísérte, az Erdélyi Szépművés Céhet és az Erdélyi Enciklopédiát két párhuzamosan haladó vállalkozásként fogta föl. A kommunisták – hogy akkor-e, vagy csak utólag, kérdéses – máshogy értelmezték ezt a viszonyt, mint a csoport polgári és népi tagjai. Méliusz József például egyik cikkében világosan két egymással szembeállított szellemről beszél a két kiadó kapcsán, bár nehezményezi, hogy a fiatalok „nem csörtetnek kardot”.⁵²

Szenczei tudta méltányolni a székely írók művészetét is, csak éppen nem az ájult lelkesedés hangján. Tamási Áron *Énekes madár* című színdarabjáról írta: „...vannak misztikus értékei, melyek nemegyszer a maeterlincki drámai szimbolizmust súrolják. Az Ifjúság és Vénség, Élet és Halál székely inkarnációban viaskodnak egymással, és igazán csodára van szükség, hogy az ifjúság, a szépség és a szerelem gyermeki ártatlansága kiragadtassék a hanyatlás és az irigység örvényéből, mert a valóságban a nagy Vén, a Halál és az Erős többnyire győzedelmeskednek. Minden elavultsága mellett ez a mistica simbolica még mindig meghatározó és érdekes. Figyelemre méltó az a szexuálszimbolika is, ami a darab erotikus fűtöttségét olyan ösztönös művészettel fokozza (tojásnyelés, fára mászás, kútba esés stb.).”⁵³ Viszont éppen annak megjelenése ad *alkalmat* neki arra, hogy összefoglalja, mi a baja a magyar „neopopulizmus”-sal – éppen a *Székely apokalypsis* megjelenésének évében: „»Történik akármelyik székely faluban, akármikor«. Írja a szerző valami időtlen, metafizikai büszkeséggel. Pedig az Énekes Madárban nincs mindig elég emberi mélység és generalitás, hogy függetlenítse magát az időtől. Sokban a mi korunkhoz tartozik, ehhez

51 Ruffy Péter: Új erdélyi írói munkaközösség. Könyvkiadóvállalatot alapítottak a fiatal erdélyi írók. „Mindenki benne van, aki kéziratot ad” – Generációs viták helyett termékeny munka. „Nem a Helikon ellen, hanem velük párhuzamosan!” – Munkaterv, távlatok és leszámolás. Szenczei László a mitikus erdélyi irodalomról, az új hangról és szemléletről és a „hósi halottak” sorsáról. *Brassói Lapok*, 1939. január 4. 4. p.

52 Méliusz József: Erdélyi Enciklopédia. *Korunk*, 1939. 3. sz. 262. p.

53 Szenczei László: Tamási Áron: Énekes madár. (Magyar Írás) 1934. *Hitel*, 1935. 1. sz. 8. p.

a modern magyar neopopulizmushoz, aminek népművészet, népszokások és népmese a vesszőparipája, s ugyanakkor az élő nép elsikkad, mint a kötetlen alföldi homok, földtelenül, tanítók nélkül, orvos nélkül, örök zsellérsorsban. Van valami gyanús ebben a nagy népi csindarattában [sic!], mintha cifraszűrrel és varrottasokkal akarnák eltapátzni népünk nagy-nagy nyomorúságát. Talán a lelkiismeret szavára hajlunk le hozzá, de öntudatlanságunkban felcseréljük az igazi feladatot a talmival, és szöttesek, rokolyák, kalárisok és pártok között tobzódunk, és a jobb magyar jövő talán pártában marad mindörökre.”⁵⁴ Egy év múlva egy figyelemre méltó írásában Tamásit szó szerint modern írónak nevezi: „Ha az elbeszélés hagyományos pózaival való vívódást vesszük zsinórmértékül, Tamási mélységesen modern író. Önkéntelenül átveszi a korszellem művészi nyugtalanságát, s éppen oly erőlyesen törekszik új megoldásokra, mint angol vagy francia kortársai.”⁵⁵

Visszatérve röviden a *Székely apokalypsis*hez: megkockáztatható, hogy a népi misztika és panteizmus a kezdetekkor, az első nemzedéknél a „székely regény” kontextusa, később inkább a tárgya. Szcenczei az új változat mérlegre tételekor is szigorú esztétikai szempontokat érvényesít. A miszticista elragadtatásról írott, adventista halálvárásról idéző Gagyi László-regényt, a *Kiválasztottakat*, amelyet egyébként az Erdélyi Szépmíves Céh adott ki, komoly kritikában részesítette.⁵⁶ Részben azért, mert szerzőjét, bár stílusának „hajlékony”, „tisza”, „kifejező” voltát méltányolta, és nem kételkedett benne, hogy egyszer majd igazi regényíróvá válhat, még Tamási-epigonnak látta; értékelt, hogy a szövegben néhol kontaminálódik az erdélyi irodalom „hivatalos” expresszionizmusa a szellemi naturalizmussal, de alakjai erőtlenek, „át-szellemült bábok”. Ez a kritika érzékletesen mutatja meg, hogy az írásnak vannak szakmai feltételei, s az idevágó hiányosságok ugyanolyan súllyal esnek a latba az értékelésnél, mint az, hogy a mű reálisan ábrázolja-e a társadalmi életet. A konfliktus sem él, ha a szereplők papirosfigurák – így aztán „A kálvinizmus és az adventizmus harca” sem érzékletes. „Az adventizmus társadalmi és lélektani rajza teljes-

54 Uo.

55 Szcenczei László: Rügyek és reménység. Tamási Áron könyve, Szépmíves Céh, 1936. *Erdélyi Helikon*, 1936. 1. sz. 71. p.

56 Szcenczei László: Gagyi László: Kiválasztottak. *Korunk*, 1938. 7–8. sz. 713–714. p.

séggel hiányzik, s ne higgyük, hogy a biblikus modorban folytatott próféciák és hemzseggő evangéliumi idézetek pótolhatják.”⁵⁷

Érdekes, hogy – ismereteim szerint – soha nem firtatták az első két könyvalakban megjelent Szenczei-mű párhuzamait, a témaválasztás részleges hasonlóságát, a rokon motívumokat. Könnyen kiderülhetett volna, hogy az író a tematikát, amit előbb székely környezetbe helyezett, vegyes közösségben, románok körében is megtalálta. A *Korom és korona* 1918-as (falusi, zömében román) lázadóinak, „forradalmárainak” vezetője is undorral gondol a „bűnös” nagyvárosra,⁵⁸ mint Kende Józsa székelyei; ők elindulnak a városba, igaz, nem azért, hogy elpusztítsák, sőt, igyekeznek elvágni minden vele összekötő szálát. A háborúban megnyomorodott Blendea Nikulica az októberi forradalom anarchiája idején a saját kiskirályságát alapítja meg falujában és környékén, fegyveres parasztjait azért vezeti be a járás központjába, hogy erőszakkal megszerezzék a telekkönyveket, arra az esetre, ha a világot mások erőszakkal helyrebillentenék. A városfalak között döbbenek rá, hogy vége a pünkösdi királyságnak: hiába esett szét a magyar közhatalom, ha rögtön utána berendezkedett ott egy másik, a román. Kende, bár a szász falvakat is „rideg”-eknek tartja, a kisregény első harmadában Segesváron undorodik meg a várostól. A székely apokalypsis története, ahogy volt már szó róla, ott ér véget, ahol elkezdődik a rothadás, amely nyilván továbbterjed az egész világra. Megkockázatom: a *Korom és korona* románábrázolása talán valamiféle dacból is levezethető. Transzilvanizmus kell nektek? Nesztek! S megmutatta, hogyan élnek máléliszten a román parasztok, pálinkán a katonaszökevény szénégetők; a regény egyik fejezetében a Szent György-napi

57 I. m. 714. p. Az idézet folytatása: „Az emelkedettség nagyon kétélű fegyver, legalábbis a művészetben, mert bizonyos fokon túl elemeszt minden művészi elemet. A művészet nem magasröptű kód vagy nemes eszme, hanem nagyon is érzékeink alá eső tünemény, s minél több érzékünket veszi igénybe, annál művésziesebb, s bizonyára akkor éri el tetőfokát, ha az értelmi igényt is képes szervesen magába olvasztani, de az mindenképpen a művészet halála, ha a merő elgondolás, a puszta eszme, még ha evangéliumi nemességű is, intellektuális ürességében elhatalmasodik, és önmagában látja a követendő esztétikai mértéket.” Uo.

58 A *Korom és korona* taktikusan elhelyezett, az események összebonyolódása előtti előzetes figyelmeztetése, a „bűnös város” toposza: „A képviselő úr nem sokat törődik a falujával, félévenként randul le egy-két napra, Pesten éli világát, abban az irdatlan nagy, füstös városban, amelyre Blendea csak irtózáttal tudott gondolni. A frontról hazatérőben alkalma volt megismerni.” Szenczei László: *Korom és korona*. I. m. 55. p.

népünnep mintegy élő néprajzi kiállítás, bár ami azt illeti, itt kis híján ő is átlép a stílromantika mezsgyéjén, ahogy arra Szentimrei Jenő, a regény lelkes méltatója is tett egy szelíd megjegyzést.⁵⁹

* * *

Említettem: a szakirodalomban az szerepel, hogy Szenczei 1936-tól volt a helikoni közösség tagja – ő úgy emlékezett, hogy 1935-től, tehát éppen a *Székely apokalypsis* megjelenésétől kezdve –, s attól kezdve mindegyik vécsi találkozáson jelen volt. Aláírta a helikoni írók 1942-es nevezetes nyilatkozatát, amelyben a regionális sajátosságok, az erdélyi érdekek védelmét követelték az ország vezetőitől. Francia, német és magyarországi lapszemléivel, kritikáival állandó szerzője volt az *Erdélyi Helikonnak*, mint ahogy a *Pásztortűznek* is. Az Országos Magyar Párt lapja, a *Keleti Újság* 1939-ben az egyik reprezentatív, fiatal írókat sereggestül szerepeltető összeállításában mutatta be őt mint a jövő egyik letéteményesét, s ebben a riportban ezt is kimondhatta: „Van bennem most egy klasszicizáló hajlandóság. A formája érdekel minden műnek. Talán épp azért, mert itt, az erdélyi irodalomban van egy formabontó romantikus törekvés, főképp a prózában és az esztétikai értékelésben. Az én álláspontom szembehelyezkedés a még mindig uralkodó romantizmussal. Az erdélyi irodalomban bizonyos formai szempontokat nem becsültek meg eléggé, s ezért a tartalom sem nyert eleget.”⁶⁰

Utóbb egyébként, ahogy Marosi Ildikónak mondta, kételyei támadtak, hogy helikoni írónak tekintheti-e magát, ugyanis a *Korom és korona* inkább a *Korunk* kultiválta prózavilággal van rokonságban, viszont az Apáczai Csere János-regényt, amelyről azt nyilatkozta, hogy „valóban átsugárzik rajta a helikoni szellem”, az Erdélyi Szépművés Céh nem adta ki (néhány részlete egyébként megjelent az *Erdélyi Helikonban*, illetve a *Pásztortűzben*). Halvány emlékei voltak a visszautasítás okairól; úgy rémlett neki, hogy Kósnak az a „Kasszandra-póz” nem tetszett, ahogy az eljövendő történelmi tragédiát előrejelezte – a regény ugyanis Apáczainak az erdélyi fejedelemség 1657-tel kezdődő bukása

59 „A háború katonaszökevényeinek szénégetőtelepe a naszodi határörvidék rengetegében hajszalnyi írói melléfoggással akár a ponyván is megállaná a helyét, mint a Rózsa Sándor-i rablóromantika legújabb változata.” Szentimrei Jenő: Szenczei László: Korom és korona. *Brassói Lapok*, 1939. október 1. 16. p.

60 (-): Akik következnek... Szenczei László. *Keleti Újság*, 1939. november 20. 13. p.

idején, a balsikeres lengyelországi hadjárat után két évvel bekövetkező halálával indít, és visszatérve a tudós gyerekkorára, követi végig az összeomlásig vezető utat. Alighanem egyértelmű utalás ez az 1943-ban megjelent regényben a hamarosan bekövetkező végre.

A helikoni összejövetelekről Szenczei így nyilatkozott: „a vécsi találkozókat egyrészt a Kemény család szabadelvűsége, nagyszerű egyensúlyérzéke, vendégszeretete, tapintatossága, másrészt a sokoldalú és sokszínű írói társaság miatt, mely ott összejött, valami egészen különleges dolog volt. Engem különben rendkívül vonzott ez a történelmi környezet is, Erdély megelevenedett múltja, hiszen akkor fogalmazódott bennem az Apáczai-regény terve is – s mindez segített a belső lelki folyamatok tisztázásában. És hogy egészen őszinte legyek, plebejus származék lévén, mint plebejus süvölvény természetes kíváncsisággal fordultam az arisztokratikus életforma külsőségei felé is. Ha nagyon goromba akarok lenni önmagamhoz, akkor ez sznobizmus.”⁶¹

Visszatérve az általa megfogalmazott nemzedéki jegyekhez, mindhárom elemet segít megvilágítani, amit Kós Károllyal írtak egymásról. Prózájának stiláris műgondját, mint láttuk, Kós elismerte. Ami a lélektant illeti, Szenczei épp Kós-tanulmányában utal rá, hogy annak „túltengő igényeit” kordába kell szorítani, különös tekintettel az „áltudományos, metafizikai feszengés”-re: „Az irodalom nem tudomány, hanem művészet. A tudomány lehet a művész eszköze, ha mindvégig uralkodni tud rajta, ha öncélúságát lefaragva, hiánytalanul hozzá tudja idomítani a szuverén szépség egyeduralkodó céljaihoz.”⁶² A harmadik elem a valóságábrázolás. A következő, ezúttal a kánonba is bekerült Szenczei-regény, a *Korom és korona* – talán a jogos várakozásokat is megcáfolva –: faluregény. Számos értékelője észrevette, megjelenése idején is, azóta is, hogy nincs igazi hőse, Blendea sem az, illetve a hős maga a falu, a legmeghatározóbb történelmi pillanatban, 1918-ban. Láng Gusztáv az új kiadás évében szociografikus szemléletet emlegetett a regénnyel kapcsolatban, s azt módszerei, technikája folytán eleve odakapcsolta a falukutatás mozgalmához.⁶³ Azaz az író a kommentárnak nem ad helyet, leírása objektív, hőse pedig nem is személy, hanem a lázadó faluközösség, „az egyes ember mint

61 Marosi Ildikó: *A kölcsönös megismerés munkása*. I. m.

62 Szenczei László: *Kós Károly*. I. m. 106. p.

63 Láng Gusztáv: *A történelem álma és valósága*. *Utunk*, 1973. 43. sz. 1. p.

a közös sors sajátos hordozója” jön számításba.⁶⁴ Egy esztétikailag értő magyarországi kritikából: „Szenczei ügyes fogással késztet az egyértelmű állásfoglalásra: részletező, mély összefüggéseket feltáró leírásai a két világról párhuzamosan, egymást követve, egymás kontrasztját adva jelennek meg a könyv lapjain. Látszólag hűvös tárgyilagossággal. Lázító precizitással.”⁶⁵ Szentimrei Jenő pedig az első kiadás idején a politikai fordulat legjobb regénybeli ábrázolásának tekintette az erdélyi irodalomban, olyannak, amelyet Sipos Domokostól vártak – aki elkezdte, de nem tudta befejezni erről tervezett nagyobb kéziratát; a *Vidéki forradalomból* csak az első rész, a *Gátszakadás* címmel megjelent fejezet azonosítható⁶⁶ –, azaz Szenczei közvetlenül kapcsolódik az első nemzedékhez.⁶⁷ Kós viszont éppen a valóságábrázolás terén talált eget verő hiányosságokat a *Korom és korona*ban, rá is reccsent szerzőjére: „Ma divat a föld, a falu, a paraszt, a nép, a rög. Ma paraszt-, falu- és rögregényeket és tanulmányokat ír minden ambiciózus íródeák és magántudós-csemete. Ma falukutatást folytat mindenki, aki vasárnapként kivikendezik valamelyik falusi kocsmába. Ma mindenki a népet, a parasztot menti, és ma minden második ember okmányokkal bizonyítja be, hogy legalább a nagypapája nincstelen, mágnásnyúzott zsellér vagy cseléd volt, ami jogot ad az intellektuel unokának, hogy magát a »mély«-magyarsághoz számítsa, és Németh László mélymagyar elnök által megdicsértessék.”⁶⁸

Talán nem is kell külön megjegyeznünk az előzmények után, hogy Szenczeire úgy utalni, mint a mélymagyar-hígmagyar elmélet hívére, éppoly tárgyszerűtlen, mint amikor a pártállami időkben *e korszakát is* baloldalinak minősítették. Az *Erdélyi Helikon*ban, ráadásul éppen a Kós-cikk előtt néhány oldallal, metsző logikával szedte szét Németh

64 I. m. 1. p.

65 Jankovics József: Szenczei László: *Korom és korona*. *Kortárs*, 1973. 8. sz. 1360. p.

66 Egyébként van még néhány, ez időben játszódó novellája; arról, hogy ezeket valamiképpen beépítette-e a tervezett regénybe, nem tudunk semmit. Sipos maga még egy készülő regényét emlegette, amely az új erdélyi viszonyokkal foglalkozott (volna). Címe: *Viharban*. Erről sem tudunk semmit. Sipos Domokos: *Önéletrajz*. In úó: *Vajúzó idők küszöbén. Elbeszélések, költemények*. [Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Bernáth Ernő. Az előszót írta: Nagy Pál.] Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó, 28. p.

67 Szentimrei Jenő: Szenczei László: *Korom és korona*. *Brassói Lapok*, 1939. október 1. 16. p.

68 Kós Károly: *Néhány szó a fiatalok valóság-irodalmához*. I. m. 63. p.

László a fogalmat meghonosító *Kisebbségben* című esszéjét,⁶⁹ sőt, korábban már a *Pásztortűz*ben is utalt rá, hogy Németh a német szellemi élet emlőjén csüng, noha Európára hivatkozik.⁷⁰ Másfelől gimnáziumi iskolatársától, a kommunista Bányai Lászlótól azt is tudjuk, hogy a moszkvai propaganda lepergett Szenczeiről. Bányai kölcsönadta neki a moszkvai *Sarló és Kalapács* kiadványait, de nem hatottak rá.⁷¹

Visszatérve a Szenczei-Kós nézeteltéréshez: az építész-író a valóságot több területen is hiányolta a *Korom és koronából*, szerinte az, amit a regény színhelyét adó faluban elszállásolt huszárszázad kapcsán a hadseregről ír Szenczei, köszönőviszonyban sincs a tényekkel. Éppígy a falusi munkáról mondtak is azt bizonyítják, hogy az író még aligha járt vidéken, mindent otthon, városi szobájában ötlött ki, és nem is ellenőriztette. Minthogy ezek a hibák az egész új erdélyi alkotónemzedék közös vonásából fakadnak szerinte, nemigen érthető, hogyan merészelnek a valóság kendőzetlen tükröztetésének programjával fellépni, és annak hiányát számon kérni az idősebb generációtól.

Nem kizárt azonban, hogy Kóst, bármennyire tárgyyszerűen fogalmaz, ezúttal (is) elragadta az indulat. A transzilvanizmussal kapcsolatos vitákon, „romantika” és „realizmus” harcán kívül van még egy elem, ami a hasonló szellemi beháborúkat kiválthatta: az Erdélyi Szépművészeti Céh üzletpolitikai megfontolásai. Ezekből Kós egy szemernyit sem engedett. Nem véletlen, hogy Szenczei a Ligeti Ernő *Független Újság*

69 Szenczei László: *Kisebbségben*. Németh László könyve. *Erdélyi Helikon*, 1940. 1. sz. 45–48. p.

70 Lásd például: „A politikai gondolkozás hiánya az, ami Németh könyvét annyira németté avatja. Történelmi problémákat feszegetni, anélkül hogy a jogot és a politikát még csak halványan is érintené az ember, jogrenden alapuló civilizáció helyett kultuszra, ünneprendre és mitológiára épülő közösségért esdeni, bizony csak félig-meddig európai modor.” Továbbá: „Ez a minőségszocialista, humanista és messianista Közép-Európa csak egy rangrejtve utazó »Mitteleuropa«. Aki nem látja, hogy a magyarság és valamennyi közép-európai nép politikai nevelésre vár, az csak az alaktalan német ösköd terjesztője.” Szenczei László: *Magyarság és Európa*. Németh László könyve. *Pásztortűz*, 1936. 13–14. sz. 301–302. p. Talán nem érdektelen itt megjegyeznünk, hogy az író eredeti nevéből – Szenczer – egyébként arra következtethetünk, hogy valamelyik apai őse a német nyelvterületről származott Magyarországra.

71 Bányai László: *Válaszúton. Önéletrajzi jegyzetek*. Bukarest, 1980, Kriterion Könyvkiadó, 118. p.

jában megjelent válaszcikkében Kóst „mostohaatyánk”-ként jellemzi.⁷² Sorra veszi az *Erdélyi Helikon*ban felsorakoztatott vádakát, elismeri néhány hibáját, de tételesen cáfolja azt, hogy ezek közé tartoznának azok, amiket a katonaságról szóló részben kritikusa annak vél – sőt, a bíráló nincs tisztában a tényekkel –, másrészt pontról pontra utal rá, hogy Kós hol olvasta a kipécézett passzusokat „félre” –, azaz ő sok helyütt nem is állított olyasmit, amit a kritika neki imputál. Egy gazdasági egyetemet végzett hadtörténésznek érdemes volna pontról pontra összevetni a két szöveget; nekünk itt és most ennyi is elég. Arra egyébként, hogy Kós kifogásai nem mindenütt voltak légből kapottak, a Szenczeivel nemzedéktárs (s részben fegyvertárs) Jancsó Elemér kritikájának egyik passzusából is következtethetünk – egy biztos: az író nem a saját élményeit dolgozta föl (nem is tagadta ezt), hozott anyagból dolgozott: „Munkája nem volt könnyű, hiszen az a világ és az a kor, amelyikben regénye lejátszódik, nem volt előtte ismeretes. De írói érdeme annál nagyobb, mert a másoktól kapott nyersanyagot a művész avatott kezével rendezi és dolgozza át.”⁷³

A *Korom és korona* 1973-as kiadása kapcsán Sóni Pál a regény három évtizedes szunnyadásának okát, Szemlér Ferenc előszavából kiindulva, illetve Szemlérnek tercelve az erdélyi prózában korábban megszokott valóság-, illetve faluábrázolástól, írói szemlélettől eltérő voltában találja meg, és szerinte ez volt az oka annak is, hogy a regénynek – állítólag – „visszautasítás és mellőzés volt osztályrésze”.⁷⁴

Mesebeszéd.

Eltekintve attól, hogy Szenczei valószínűleg persona non grata lett Romániában 1944–1945 után, ugyanis – természetesen magyar oldalon – szerepet vállalt a béke-előkészítésben,⁷⁵ ezt a visszautasítást és

72 Szenczei László: Mostohaatyánk, Kós Károly. Szeljegyzetek egy tárgyszerető kritikához. *Független Újság*, 1940. 3. sz. 5–6. p.

73 Jancsó Elemér: Korom és korona. Szenczei László regénye. *Pásztortűz*, 1939. 10–11. sz. 506. p. Lásd még in uő: *Kortársaim. Tanulmányok, cikkek, portrék, bírálatok 1928–1971*. Bukarest, 1976, Kriterion Könyvkiadó, 312–[314.], itt 314. p. A „nyersanyagot” a regényhez Demeter János szolgáltatta, amit Szenczei a regény előzéklapjain meg is köszönt neki.

74 Sóni Pál: Szenczei László. In uő: *Írói arcélek. Tanulmányok, kritikák, arcképvázlatok*. Bukarest 1981, Kriterion Könyvkiadó, 140. p. (A cikk eredetileg 1973-ban jelent meg.)

75 Két fontos munkáját Békés Csaba „A [magyar] Külügyminisztérium és/vagy a Tájékoztatásügyi Minisztérium által, annak kezdeményezésére vagy támogatásával 1945 júliusa és 1946 októbere között kiadott, a békeelőkészítést és a külföld

mellőzést az első megjelenést követő ismert kritikák elég egyértelműen cáfolják. Maga az író Kósnak adott, már utalt válaszában írja, hogy regényéről tucatnyi magyarországi és erdélyi méltatás született, noha a szerzőjét korábban nem is epikusként tartották számon.⁷⁶ Jancsó Elemér a viszonylag konzervatív vagy centrista *Pásztortűz* hasábjain méltatta, Szentimrei Jenő a *Brassói Lapokban* egyenesen magasztalta. De az Országos Magyar Párt lapjában Finta Zoltán szintén nagyra értékelte Szenczei személyiségét, tehetségét, s a regény értékeit is elismerte, csak azt tette szóvá, hogy kizárólag sötét színeket fest, pedig az élet sokszínű – meg a nemzedéki különbségekhez fűzött valamit hozzá. (Ugyanabban a lapszámban, sőt ugyanabban a kulturális mellékletben, amelyben Finta kritikája olvasható, ott van a főntebb már adatolt Szenczei-cikk írója Bergson életművéhez fűződő, előbb lelkesező, felnőtté válása után megváltozó viszonyáról.⁷⁷) A fekete-fehér szemlélet híveinek meglepő lehet, hogy miként minősíti a pártlap az akkor alig harmincéves Szenczei jelentőségét: „[...] ma még a »fiatalok« közé számít. Bevalljuk, egészen érthetetlenül. Tanulmányaiban, bírálatáiban, cikkeiben hatalmas műveltségű, finom ízlésű és nagy tájékozottságú esztétának ismertük meg. Olvasottsága kétségtelenül nemzedéki kortársai fölé emeli. Tudtuk, hogy a folyóiratokban elszórtan megjelent tanulmányain és elbeszélésein kívül kész regények húzódnak meg íróasztala fiókjában, s nagyon valószínű, hogy nemzedéki külön-

felvilágosítását szolgáló könyvek” között említi: Szenczei László: *Az erdélyi magyarság harca 1940–41*. Budapest, 1946. [A címlapon az évszám téves, helyesen: 1940–1944 – F. T. G.], uő: *A magyar–román kérdés. Történeti és politikai tanulmány*. Budapest, 1946, Officina. Békés Csaba: A békét a győztesek kötik. A magyar kormány békepropaganda-tevékenysége 1945–46-ban. http://acta.bibl.u-szeged.hu/40425/1/aetas_1990_001_002_029-056.pdf 55, lásd még róla ugyanott 41. A szájhagyomány szerint ennek volt az ára vagy az ezért kirótt büntetés, hogy „le kellett” fordítania Barbusse Sztálin-könyvét. Ettől függetlenül e periódusban valóban nyíltan „baloldali” volt.

- 76 Életműve legizgalmasabb rétegének magunk is az 1930-as évekbeli esszéírói-kritikusi-publicista természetét gondoljuk.
- 77 Szenczei László: Az affaire. *Keleti Újság*, 1939. október 23. 12. p. Adalékként szemléletváltáshoz részlet a cikkből: „Képzeli csak el, mit jelent egy hasonló szabású, költői lendületű filozófus egy töprengésre hajlamos tizennyolc-tizenkilenc éves fiatalember számára, akit nyomaszt az erdélyi kisváros álmos tessedése, szellemi tunyasága, flekkenbe-borba temetett életkedve! Felszabadulást jelent, szellemi szárnyakat, melyeknek egyetlen lebbenése kiemel a lelki senyvedésből, önbizalmat ad és sejtelmes reményeket gyűjt. Életem legszomorúbb korszakában ő volt az eszmény és a gényusz, mely kiháló reményeimet olykor felmelegítette. Dialektikája megvigasztalt és arra buzdított, hogy az intuíción szárnyain ösztöneim és csetlő-botló értelmem fölé emelkedjem.”

állósága éppen azért hangsúlyozódik ki, mert valamely oknál fogva eddig egyik nagyobb munkájával sem tudott a nyilvánosság ítélőszéke elé kiállani.”⁷⁸

Szinte már ironikus fényben tűnik föl, hogy a regényről, még hozzá szélsőbalos mértékkel, a Szenczeit – cikkéből is érzékelhetően – fontos személyiségnek tartó Bányai László kritikusan írt a *Korunkban*. Úgyhogy meglehetősen képmutató az az utókori ítélet, amely azt igyekezett elhíttetni, hogy az új nemzedék egyik legígéretesebb íróját a konzervatív írotársadalom kivetette magából, ugyanis balról nézve a regényből éppen a forradalmi következetesség hiányzik: „A megjelenítés, a leírás technikája bámulatatosan eleven, zökkenőt nem ismerő az egész könyvön át, de a kibontakozásnál, az értelmi magnál, a mindent áthevítő forrongás idején alábbhagy a lendület, halványul a kép, s torz vonalakban élettelen szatíráját adja a forradalom napjainak. Az időben és térben messzi távlatokba hullámszó körvonalak ellankadnak, mintha a történelmi valóság eme részétől már megriadt volna a szerző, mintha saját kiútnemtalálását, saját szkepszisét rajzolta volna a tömeg iránytalanságában.”⁷⁹ Valójában Szenczei éppen az irányíthatatlan tömeghangulat elszabadulásának veszélyeit latolgatta, és azt írta meg, hogy az egyik drámai helyzet hogyan szüli a másikat. Bányai nem téved, csak a legfontosabb kérdésben, abban, hogy Szenczei öntudathányból nem tud azonosulni a forradalmi anarchiával: „Szenczei könyvéből hiányzik a forradalmi idők szintézise, de hiányzik a dialektikus együttérzés is az új történelmi időket hozó tömegekkel.”⁸⁰

* * *

Szétnéztünk Szenczeivel a székely pokolban, s a mennyet is ígértük. Az persze viszonylagos. Apáczai-regényét is évtizedekre elfeledték, pedig a maga idejében az is sikeres volt. Mi persze már olvashattuk a nagy pedagógusról és enciklopédistáról Németh László vagy pláne Páskándi Géza drámáját, s mondjuk Gyárfás Endre regényét, de akkoriban – a fordulatosabb életrajzi regények divatja idején – nem

78 – fz – [Finta Zoltán]: Korom és korona. – Szenczei László regénye. Az Erdélyi Enciklopédia kiadása. *Keleti Újság*, 1939. október 23. 18. p.

79 Bányai László: Korom és korona. (Szenczei László regénye. Erdélyi Enciklopédia kiadása.) *Korunk*, 1939. 10. sz. 910. p.

80 Uo.

volt nyilvánvaló, hogy Apáczai történetéből nagyobb drámai vagy epikus művet lehet szerkeszteni. A parodisztikus és a tárgyi-objektív regények után egy ilyen életrajzi regény prózapoétikailag talán visszalépésnek minősíthető, de az üzenet át akart törni a formán. A regény értéke érthető módon nem a cselekmény fordulatosságában rejlik – bár természetesen szerepel benne az az emlékezetes jelenet, amikor II. Rákóczi György azzal fenyegeti meg Apáczait, hogy ledobhatja a toronyból –, hanem az erdélyi és a nyugat-európai élet érzékletes leírásában, a művelődéstörténeti vonatkozások pontos földolgozásában, s persze tudomány és oktatás becsének himnikus hangsúlyozásában. Makkai László, a historikus *A halál és tanítványát* – néhány anakronizmus és például Apáczai ellenfeleinek, így Basirius Izsáknak kicsit sematikus beállítására dacára – a történelmi regény mintadarabjaként méltatta.⁸¹ S hatásosan vannak benne elhelyezve a jövőre vonatkozó figyelmeztetések is.⁸²

Az a kérdés persze jogos lehet, hogy hol itt a mennyország. A regény elején haldokló Apáczai, ha van menny és pokol, és emberi érdekem alapján lehetne ide vagy oda bekerülni, biztosan az előbbiben lenne. Talán szerzője is ott érezhette magát, amíg hőisével foglalkozott. Aki pedig hisz a predesztinációban, nem foglalkozik hiábavalóságokkal.

81 Makkai László: Új regény Apáczairól. (Szeneczei László: *A halál és tanítványa*. Új Idők Irodalmi Intézet Rt. 1943.) *Termés*, 1943. ősz 129–132. p.

82 Hivatkoztam Szeneczei-tanulmányomban is idéztem, amit Medgyesi Pál, Lorántffy Zsuzsanna lelkésze mond Apáczainak II. Rákóczi Györgyről: „Most még kedvében jár a Sátán e szegény fiúnak, kiért a legjobb anya imádkozik. Fegyvereit diadalmasan hordozza meg a két Oláhországban. Mintha császár lenne, úgy teszi le székeikről Moldavia és Valachia fejedelmeit, s ki néki tetszik, azt emeli helyekre. Ám a buzgó és istenfélő anya jól tudja, hogy ez csak az ördög cselvetése, ki mind jobban belelovalná a földi hatalomért és dicsőségért való hiú hajszába. A fejedelem-asszony s mi néhányan az ő szolgálói, kik egyek vagyunk vele az Úr Krisztus szerint fundált egyház hitében, kárhozatot és balsorsot sejtünk az ő fegyvereinek diadalmai megett, mert nem a kardban van a menekvés, hanem a szelídségben és az alázatban.” Szeneczei László: *A halál és tanítványa*. I. m. 287. p.

Puskás-Kolozsvári Frederic

SZÉKELY ŐSTÖRTÉNET MÍTOSZ ÉS TÖRTÉNELEM HATÁRÁN

„Egy mitológia nélküli emberiség egyszerű statisztikai adat, átlag. Természettudományunk a nagy átlagokkal dolgozik, mindent átlagokra bont le, ám az igazság az, hogy az életet hús-vér emberi lények és nem számológépek viszik tovább.”

Carl Gustav Jung

A székelyek eredetével kapcsolatban az utóbbi időkben igen merész elképzelések láttak napvilágot, amelyek többsége nem a történelem szakma köreiből keletkezett. Jelen írásomban nem vállalkozhatok az áttekintésükre, arra azonban mindenképpen szeretnék rámutatni, hogy történettudományos szempontból a valódi mítoszok és az álmitoszok különválasztására kell törekednünk.¹ Erre nagyszerű lehetőséget kínál a közösségi identitás kialakulásának és hagyományozódásának kutatása.² Azonban tisztában kellene lennünk a megismerés határaival és a különféle tudományágak illetékességi körével, mert a valódi mítosz egy olyan történetet mesél el, amit ma már nehéz megértenünk és helyesen értelmeznünk.³ Az ilyen, feledésbe merült régi korok történeteit – és főleg azok történelmi valóságát – szó szerint tükör által, homályosan látjuk, a bennük rejlő információ-töredékek alapján viszont elsősorban a történészeknek kell egységes narratíva kialakítására törekedniük, akkor is, ha az elért eredmény az éppen aktuálisan elfogadott értelmezéssel ellentétesnek bizonyul.⁴

- 1 Szabados György: Mítoszok és történetek Álmosról és Árpádról. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kulturakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 84. p.
- 2 Lásd ezzel kapcsolatban: Komoróczy, 1992.
- 3 Szabados: i. m. 93. p.
- 4 Lásd erről: Vásáry István: Tudomány és hagyományörzés. Bevezető előadás. In Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 13–14. p.

Főként, ha figyelembe vesszük, hogy minden interpretáció egy adott kor és kulturális környezet termékének tekinthető.⁵ Ez pedig tetten érhetőnek látszik a *Hadak útjaként* ismert monda esetében is, amelynek legkorábbi változata az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején egy székely katona által elmesélt történetre vezethető vissza.⁶

A mítoszok és az álmitoszok megkülönböztetése önmagában is elég nagy kihívást jelent, ráadásul azt is kétségesnek kell tartanunk, hogy a történelem kézzel fogható, objektív valóságot jelentene, hiszen a történész a történettudomány tárgyaként a történelmet sokkal inkább létrehozza, mintsem megismeri – mint arra a sokak által kritizált neves román történészprofesszor, Lucian Boia is figyelmeztetett.⁷ Bár a történetírás kiszámíthatóságra törekszik, valójában „egyfajta mimézis”.⁸ Közérthetőbben: utáncolat. A valóság tökéletlen, mélységeiben nem mindig túl részletes másolata, amelyből bármikor kimaradhat egy jelentéktelennek ítélt, de utóbb nagyon is lényegesnek bizonyuló aprócska részlet. Tulajdonképpen itt a történetírás és a történelmi megismerés valósághoz fűződő viszonyáról van szó, amelyről annyit jelenthetünk ki teljes bizonyossággal, hogy csak az a valóság tanulmányozható a történelmi megismerés által, „amely a tapasztalatban és az emlékezetben már hozzáférhetővé vált”.⁹ Nos, mi az, ami a székelység eredetével kapcsolatban tapasztalatban és emlékezetben rendelkezésünkre áll? Bármily különösnek találnánk, történetíróink, krónikásaink, sőt a hagyományaink is arról tanúskodnak, hogy a székelyek hunok, illetve valaha Attila király népének részét képezték.¹⁰ Nem

5 Simon Zoltán Boldizsár: Interpretáció és történetiség. In *Aetas*, 30. évf. (2015) 2. sz. 173. p.

6 Hermann Gusztáv Mihály: A székely eredetkérdés. In *A székelység története. Tankönyv és kézikönyv diákoknak és felnőtteknek*. Második, javított kiadás. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, 2015, 32. p.

7 Lucian Boia: *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*. Ediția a 5-a. București, 2015, Editura Humanitas, 9. p. Vö. Gáll Erwin – Kosztur András: A mítoszrombolás mítosza. Megjegyzések Lucian Boia két könyvéhez. In *Kommentár*, 2016. 1. sz. 58–59. p.

8 Miskolczy Ambrus: Gyermekkor emlékeim, avagy miért lettem történész? In *Korall*, 21–22, 2005. 245–246. p.

9 Tengelyi László: A történelmi tapasztalat védelmében. Paul Ricoeur vitája Hayden White-tal. In *Magyar filozófiai szemle*, 55. évf. (2011) 4. sz. 48. p.

10 Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredetének kérdéséről. In Marác László – Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége*. Budapest, 2009, HUN-idea Kiadó, 334–335. p. Vö. Romsics Ignác: A magyarok őstörténetéről. Bizonyosságok, hipotézisek, hiedelmek. In *Magyar Tudomány*, 175. évf. (2014) 5. sz. 515–519. p.; Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön.

véletlen, hogy kutatóink jelentős része a székelyek hun eredetére alapozva kísérelte meg a rendelkezésünkre álló ismeret-töredékek egységes egészévé rendezését, mozaikszerűségében is teljességre törekvő, átfogó képpé való helyreállítását. Az „önálló, sajátos, egyedi” székely őstörténet létjogosultságát Kristó Gyula is elismerte.¹¹ Ennek megismerése, feltárása felé törekedve viszont vállalnunk kell annak kockázatát, hogy a székely mítoszok, regék és népmesék földjére lépünk.¹²

Tény, hogy eddig megjelent írásaiban nem mindig fogadtam el a szakma hivatalos álláspontját. Arra törekedtem, hogy önálló véleményt formáljak a székelyek eredetének kérdéséről, elfogadható választ, illetve lehetséges megoldást keresve erre a több évszázados rejtélyre. A közismert középkori adatokból kiindulva, retrospektív, vagyis visszatekintő szemléletmód alkalmazásával nyomoztam térben és időben a székelység lehetséges nyomai után, egészen egy Kr. e. 8. századi, Altáj-Szaján vidékén élő népességig jutva el. Feltételezéseimet mindig tényekre alapoztam, sosem próbáltam letagadni vagy elferdíteni azokat, csupán értelmezésüket, interpretációjuk helyességét vitattam – és vitatom mind a mai napig. Azt viszont már a témában megjelent első terjedelmesebb tanulmányom elején igyekeztem leszögezni, hogy tudatában vagyok az általam elérhető eredmények szubjektivitásának, történelemszemléletem személyes jellegének.¹³ Ezért is találtam meglepőnek, hogy a vallásszociológus Fejes Ildikó úgy véli: „a székely eredetkérdésben alternatív, az akadémiai történelemtudomány álláspontjával szembehelyezkedő állásponton levő székelyföldi történészek közül Barabási Lászlót, Rokaly Józsefet és a fiatal régész-történész generációból pedig Puskás-Kolozsvári Frederic nevét kell kiemelnünk.”¹⁴ Munkásságomat pedig ebben a két mondatban vélte összefog-

In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 252. p.

- 11 Kristó Gyula: *A székelyek eredete*. 2. kiadás. Budapest, 2005, Balassi Kiadó, 234. p.
- 12 E téren pedig bőven találhatóunk kutatnivalót, mint azt jelzi többek között Magyar Zoltán: *A Magyar történeti mondák katalógusa I–XII*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó, vagy a népmesék sokféle jelentésrétegének feltárására irányuló meseelemzések terén Pressing Lajos: *Szellemi tanítások a magyar népmesékben*. 1–2. Pilisvörösvár, 2009–2011, Pilis-Print Kiadó.
- 13 Puskás-Kolozsvári 2009, 309. p. 7. lábjegyzet; Puskás-Kolozsvári 2010, 95. p.
- 14 Fejes 2015, 266. p. (Úgyanitt az 5. lábjegyzetben a 2010-ig megjelent tanulmányaim szerepelnek, Frederic helyett helytelenül Ferenc néven – a Felhasznált irodalomban viszont egyáltalán nem jelennek meg, így számomra kétséges, hogy tanulmányozta volna azokat.)

lalhatónak: „Az akadémiai finnugor eredet-elméletet fölülírják a történelmi és régészeti források. A székelyek a késő-avar népesség utódai, a Kárpát-medencében a 9. században székely korról kell beszélnünk és nem az avar kor végéről. (Puskás-Kolozsvári, 2009)”.¹⁵ Ez az igen sommás megfogalmazás azonban nem felel meg teljes mértékben a valóságnak, és véleményem szerint inkább tekinthető a szerző értelmezésének, mint kutatási eredményeim összegzésének.¹⁶ A legfontosabb következtetésem ugyanis az volt, hogy „a székelyek eredetét tévedés lenne egyetlen szálon levezetni, nyilvánvaló, hogy több, különböző időpontban lezajlott Kárpát-medencei beköltözéssel kell számolnunk.”¹⁷ Zárósortaimban azonban valóban az indokoltnál patetikusabban és a kelleténél pontatlanabban sikerült fogalmaznom: „Remélem, hogy lassan a modern történetírásunk is eljut oda, hogy elfogadja saját krónikás-hagyományainkat, hiszen az eredetünkre vonatkozó ismereteink ma már egyértelműen felülvizsgálatra, tisztázásra várnak. Az akadémikusaink által támogatott finnugor eredetelmélet lassan, de biztosan védhetetlenné válik a történelmi és régészeti forrásokkal szemben.”¹⁸ Sajnos ebből nem derült ki elég egyértelműen, hogy a székelyek eredetének kérdése az, ami szerintem felülvizsgálatra szorul, és ezt láttam a finnugor eredetelmélettel nehezen összeegyeztethetőnek. Na meg kétségtelenül hatással volt rám Czeglédi Katalin nyelvészeti munkássága, akinek egy írása ugyanabban a tanulmánykötetben is helyet kapott.¹⁹ A magyarság eredetével kapcsolatban mindössze arra mutattam rá: „...létezett egy krónikás hagyomány, amely szerint a magyarok Médiáról kapták a nevüket! Anonymus és Kálti Márk is

15 Fejes 2015, 267. p.

16 A *Székelyföld* kulturális folyóirat oldalain eddig megjelent írásaimnak mintegy summázása: Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek megtelepedése Erdélyben. Írásos források és régészeti leletek tükrében. In *Székelyföld*, XXV. évf. (2021) 2. sz. 99–108. p.

17 Puskás-Kolozsvári 2009, 337. p.; Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredete és ősi hite. In *Székelyföld*, XIV. évf. (2010) 2. sz. 113. p. Ezen álláspontom változatlan maradt, lásd legutóbb: Puskás-Kolozsvári 2021, 106. p.

18 Puskás-Kolozsvári 2009, 338. p.

19 Véggkövetkeztetése: „Mindezek pedig nem igazolják sem a nyelvek családokba sorolásának a helyességét, sem az uráli, illetve finnugor és ugor nyelvi egység feltételezésének a jogosságát. Következtetésképp soha nem található meg a feltételezett uráli, finnugor őshaza, mert olyan nem volt. Ezzel szemben voltak, pl. szkíták és hunok is, azaz konkrét népek és nyelvek, amelyeket kutatni a fentiek értelmében is ésszerű és lehetséges.” Czeglédi Katalin: A hun nyelv. Ucsiraltu írásaihoz. In Marác László – Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége*. Budapest, 2009, HUN-idea Kiadó, 468. p.

úgy tudja, hogy a magyarok és a médek testvérnépek, Japeth fiainak a leszármazottai: Magogtól származnak a magyarok, Maday-tól pedig a médek. A magyarok és a médek között tehát nyilvánvaló kapcsolat van, de ennek tisztázására további kutatásokra lesz szükség.”²⁰ Hogy egyértelmű legyen: úgy látom, hogy nyelvészeti szemszögből a magyar talán leginkább eltörökösödött finnugornak nevezhető, embertani és genetikai szempontból pedig azt mondhatnánk, hogy finnugor, iráni, török, germán és szláv népcsoportok keveredéséből alakult ki. Vagyis szerintem nem a vagy-vagy, hanem az és-és lehet a megoldás. Egy uráli-finnugor „alapkészletre” rátevődik egy bizonyos fokú iráni (méd-szarmata-alán) és türk (nyugati ótörök) hatás. És persze besenyő, szláv, germán, stb. hatás, amelyek mind nyomot hagytak a magyar nyelvben és a magyarság egészében...

A hangsúlyt a különböző nézőpontok és eltérő interpretációk elfogultságmentes vizsgálatára helyeztem, nem törekedtem ezek szembeállítására, ellenségeskedésre még kevésbé. Az akadémiai történelemtudomány álláspontjával legfeljebb látszólag helyezkedtem szembe, hiszen mindössze egy ettől különböző álláspont megfogalmazására és jogosultságának igazolására törekedtem. Olyan szempontból valóban „alternatív” álláspontot képviselek a székely eredetkérdésben, hogy értelmezési alternatívát ajánlok fel: annak a lehetőségét, hogy a történelmi adatok és események esetleg másképp is illeszkedhetnek egymáshoz, mint azt a jelenleg elfogadott, hivatalos álláspont sugallja. Ennek az alternatív lehetőségnek a felvillantására pedig véleményem szerint azért van szükség, mert nagyon sok a hiányos vagy épp teljességgel hiányzó információ. Ezek kiegészítése – esetenként pótlása – meglehetősen bonyolult feladat, széles körű tájékozottságot igényel. Látóköriünk kiszélesítése a tudományos kutatás szempontjából tehát mindenképpen előnyt jelent, még ha a megismerés ezen új, tágabb határain belül nem is rendelkezhetünk mindjárt kellő tisztánlátással. Az alternatív történetírás lényege viszont abban áll, hogy minden másként is történhetett volna, mint valójában történt, azaz ellenszegül a történelmi tényeknek.²¹ Múltértelmezése pusztán a fantázia teremtménye, így nem a történelmi valóság, hanem a történelmi mesék és

20 Puskás-Kolozsvári 2009, 334. p.

21 Gavril Rosenfeld: Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről. In *Aetas*, 22. évf. (2007) 1. sz. 147–151. p.

mítoszok világába tartozik.²² Ebből a szempontból nézve írásaimnak az alternatív történetírás keretébe való besorolását nem látom indokoltnak.

Az idézett tanulmányom végső soraiban azon, Vékony Gábor kutatási eredményeivel²³ összhangban álló véleményemnek is hangot mertem adni, amely szerint „a székelyek az úgynevezett késő-avar népesség utódai, és sokkal helyesebb és tisztességesebb lenne székely korról beszélnünk a 9. századi Kárpát-medencében (805 és 895 között) a homályos és megtévesztő »avar kor végi fázis« megnevezés helyett.”²⁴ Itt tulajdonképpen Szőke Béla Miklós egy régebbi javaslatára²⁵ reagáltam, aki ma már úgy fogalmaz, hogy a 800 körüli évektől Karoling-korról beszélhetünk.²⁶ Az adott évszázad megnevezése ebben a formában valóban jóval kevesebb félreértésre ad lehetőséget. El kell ismer-nem: ahhoz, hogy székely korról beszélhessünk, jelenleg nem rendelkezünk kellő mennyiségű és főleg kellő minőségű bizonyítékkal, hiszen időközben Vékony Gábor egyik legfőbb nyelvtörténeti érve, a magyar nyelv által átvett nyugati délszláv szavak biztosította relatív kronológia is elesett.²⁷ Tanulmányom ezen utolsó, provokatív mondatával a mintegy „patthelyzetbe” jutott kutatást igyekeztem a magam módján előmozdítani, nem gondoltam semmiféle mítoszteremtésre. Egyébként hozzátenném, hogy hasonlóan bosszantónak és egyben inspirálónak találtam Fejes Ildikó hozzáállását... Saját meglátása szerint „a székely nemzeti identitásépítés jelenben intenzíven zajló folyamatában a szé-

22 Pl. Csíkszentmihály monográfiája esetében ez valóban tetten érhető, lásd erről: Botár István: *Helytörténet vagy fantasy? Néhány gondolat a csíkszentmihályi pálosok, türkök és vámszedők kapcsán.* Recenzió. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* II. 2009.

23 Vékony Gábor: *Magyar őstörténet – Magyar honfoglalás.* Budapest, 2002, Nap Kiadó, 213–215. p. Vö. Romsics: i. m. 554–557. p.; Puskás-Kolozsvári 2009, 314. p.

24 Puskás-Kolozsvári 2009, 338. p.

25 Szőke Béla Miklós: *A Kárpát-medence a 9. században.* In Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet.* Budapest, 1994, Balassi Kiadó, 81. p.

26 Szőke Béla Miklós: *A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás.* In Sudár Balázs, Szentpéteri József, Petkes Zsolt, Lezsák Gabriella, Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Kódex Könyvgyártó Kft. 31. p.; Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában. Mosaburg. Zalavár. Vol. 1.* Budapest, 2019, Martin Opitz Kiadó, 9. p.

27 Zoltán András: *Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése.* In *Magyar Nyelv*, 113. évf. (2017) 1. sz. 5–6. p.; Juhász Péter: *Magyar-szláv együttélés a kora Árpád-korban. Helynevek, írott források, régészet. Helynévtörténeti Tanulmányok*, 14. 2018. 30–32. p.

kelysége vonatkozó eltérő elméletek versengenek egymással”.²⁸ Egy ilyen jellegű versengésnek a tudományos életben nem igazán látom jeleit, esetleg több elmélet egyidejű jelenlétéről beszélhetnénk – már amennyiben ezek kellően megalapozottak lennének. A politikai életben valamivel elképzelhetőbbnek tartom megjelenését, talán még „az újpogányság és az új magyar mitológia képviselőinek népszerűsítése”²⁹ sem teljesen kizárható. Sokkal több példa felhozható viszont arra, hogy papok és lelkipásztorok igyekeztek beleszólni egy közösség identitásának alakulásába, a politikai életbe, vagy épp a történettudomány illetékességébe tartozó vitás kérdésekbe.

Mindenesetre a székelység eredetének és őstörténetének kutatását, valamint az ezzel kapcsolatos – akár alternatív jellegű – elméletek alapos kidolgozását és közérthető megfogalmazását³⁰ a magam részéről lehetőleg a bölcsészettudomány területén működő doktori iskolákra és a tudományos akadémiákra bízom, illetve a témában kellő felkészültséggel és tájékozottsággal rendelkező történészekre és régészekre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benkő Elek – Oborni Teréz: *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig.* Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK-EME-HRM.
- Boia, Lucian: *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune.* Ediția a 5-a. București, 2015, Editura Humanitas.
- Botár István: Helytörténet vagy fantasy? Néhány gondolat a csíkszentmihályi pálosok, türkők és vámszedők kapcsán. Recenzió. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* II., 2009, 301–307. p.
- Czeglédi Katalin: A hun nyelv. Ucsiraltu írásaihoz. In Marác László – Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége.* Budapest, 2009, HUN-idea Kiadó, 455–468. p.
- Fejes Ildikó: A székely nemzet mítoszváltozatai. Új székely nemzeti mitológia. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése.* Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 259–275. p.

28 Fejes Ildikó: A székely nemzet mítoszváltozatai. Új székely nemzeti mitológia. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése.* Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 273. p.

29 Uo.

30 Lásd pl. a Székelyföld története című kötet esetében, ahol a székelység eredetéről Kordé Zoltán és Benkő Elek eltérő elméleteket tártak elénk: Benkő-Oborni 2016, 117–127. p.

- Gáll Erwin – Kosztur András: A mítoszrombolás mítosza. Megjegyzések Lucian Boia két könyvéhez. In *Kommentár*, 2016. 1. sz. 58–67. p.
- Juhász Péter: Magyar–szláv együttélés a kora Árpád-korban. Helynevek, írott források, régészet. *Helynévtörténeti Tanulmányok*, 14. 2018. 7–50. p.
- Hermann Gusztáv Mihály: A székely eredetkérdés. In *A székelység története. Tankönyv és kézikönyv diákoknak és felnőtteknek*. Második, javított kiadás. Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, 2015, 30–34. p.
- Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 238–258. p.
- Komoróczy Géza: Meddig él egy nemzet? Nemzeti identitás vitáinkhoz: egy másként gondolkodó nézetei az ókori keletről. In Komoróczy Géza: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Budapest, 1992, Századvég Kiadó, 279–312. p.
- Kristó Gyula: *A székelyek eredete*. 2. kiadás. Budapest, 2005, Balassi Kiadó.
- Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa I–XII*. Budapest, 2018, Kairosz Kiadó.
- Miskolczi Ambrus: Gyermekkori emlékeim, avagy miért lettem történész? In *Korall*, 21–22. 2005. 245–255. p.
- Pressing Lajos: *Szellemi tanítások a magyar népmesékben 1. Az égis érő fa*. Pilisvörösvár, 2009, Pilis-Print Kiadó; *Szellemi tanítások a magyar népmesékben 2. Az élet vize*. Pilisvörösvár, 2011, Pilis-Print Kiadó.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredetének kérdéséről. In Marác László – Obrusánszky Borbála (szerk.): *A hunok öröksége*. Budapest, 2009, HUN-idea Kiadó, 309–345. p.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek eredete és ősi hite. In *Székelyföld*, XIV. évf. (2010) 2. sz. 95–118. p.
- Puskás-Kolozsvári Frederic: A székelyek megtelepedése Erdélyben. Írásos források és régészeti leletek tükrében. In *Székelyföld*, XXV. évf. (2021) 2. sz. 99–108. sz.
- Romsics Ignác: A magyarok őstörténetéről. Bizonyosságok, hipotézisek, hiedelmek. In *Magyar Tudomány*, 175. évf. (2014) 5. sz. 514–561. p.
- Rosenfeld, Gavril: Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha...?” Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről. In *Aetas*, 22. évf. (2007) 1. sz. 147–160. p.
- Simon Zoltán Boldizsár: Interpretáció és történetiség. In *Aetas*, 30. évf. (2015) 2. sz. 172–187. p.
- Szabados György: Mítoszok és történetek Álmosról és Árpádról. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, 2015, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Innovariant Nyomdaipari Kft. 84–96. p.
- Szöke Béla Miklós: A Kárpát-medence a 9. században. In Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet*. Budapest, 1994, Balassi Kiadó, 77–84. p.
- Szöke Béla Miklós: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt –

- Lezsák Gabriella - Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Kódex Könyvgyártó Kft. 31-42. p.
- Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában.* Mosaburg, Zalavár. Vol. 1. Budapest, 2019, Martin Opitz Kiadó.
- Tengelyi László: A történelmi tapasztalat védelmében. Paul Ricoeur vitája Hayden White-tal. In *Magyar Filozófiai Szemle*, 55. évf. (2011) 4. sz. 36-49. p.
- Vásáry István: Tudomány és hagyományörzés. Bevezető előadás. In Sudár Balázs - Szentpéteri József - Petkes Zsolt - Lezsák Gabriella - Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 11-16. p.
- Vékony Gábor: *Magyar őstörténet - Magyar honfoglalás.* Budapest, 2002, Nap Kiadó.
- Zoltán András: Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése. In *Magyar Nyelv*, 113. évf. (2017) 1. sz. 1-9. p.

Vihar, 2018
(72 x 72 cm, akrill, karton)

Kotics József

EGY RENDHAGYÓ EGYÜTTÉLÉS TÖRTÉNETE

– *A vajolai roma mikroközösség etnikai identitásának háttere* –

AVajolán (Uila) élő evangélikus vallású cigányokra akkor irányult jelentős médiaérdeklődés, amikor 1989 után a szászok végleges elköltözésével üressé vált evangélikus templomot a helyi romák kapták meg. Csak azokat lepte meg a döntés, akik nem ismerték a helyi viszonyokat, hiszen a cigányok két és fél évszázada a településen laktak, kezdetektől felvették az evangélikus vallást és elsajátították a munka és műrokoni kapcsolatok révén a szászok nyelvét is. Miután az ortodox egyház is szerette volna magáénak tudni a megüresedett templomot, így nem volt egyértelmű, hogy az azoké a cigány evangélikusoké lesz-e, akiket gyermekkorukban a templomban kereszteltek. Miután az egyház a romáknak juttatta a templomot, létrejött Vajolán a szászrégeni evangélikus egyházkerület legnagyobb nem városi gyülekezete, ahol a hívők kizárólag cigányok voltak.

Az etnikumok együttélésének történeti folyamata Vajolán két szempontból tűnik a tudományos megközelítés számára fontosnak. A kutató érdeklődését felkeltheti egyrészt az, hogy itt már a 18. századtól kimutatható a cigányok és szászok együttélése. Ez több más környékbeli településen is megfigyelhető jelenség volt, annak ellenére, hogy a szakirodalom a német eredetű népesség esetében azt tekinti jellemzőnek, hogy távol tartják magukat a cigányokkal való együttéléstől. Ebben az esetben a fő kérdés, hogy ezekben a falvakban milyen okok következtében alakul ki szászok és cigányok együttélése, és a történeti időszakokhoz köthetően hogyan ragadható meg az együttélés gyakorlata, hogyan formálódik a két eltérő etnikum identitása. Ebben a megközelítésben Vajola egy, azon nem túl nagyszámú erdélyi település közül, ahol egy atipikus (szász–cigány) együttélési gyakorlat valósult meg évszázadokon keresztül. A másik ok, ami miatt a kutatók érdeklődése Vajolára irányulhat, az a teljesen egyedi helyzet, ami a rendszerváltást követően a településen megfigyelhető volt. Minden olyan környékbeli településen, ahol szászok és cigányok éltek együtt,

jellemző volt, hogy a cigányok szinte kezdetektől átveszik a szászok „etnikusnak” tekinthető evangélikus vallását, és elsajátítják nyelvüket. A szászoktól átvett nyelvjárást közvetítő nyelvként használják, míg a romani nyelv továbbra is a saját csoportban való kommunikáció kizárólagos formája marad napjainkig. Azonban a szász templom birtokbavétele 1991-ben teljesen egyedivé teszi a vajolai romák helyzetét, ők magukat innentől kezdve olyan cigánynak tartják, akik a szászok vallását követik. A későbbiek során a szász vallási hagyomány továbbörökítése mellett már általában is a helyi szász kulturális örökség továbbéltetőiként és -örzőiként azonosítják, és ezáltal olyan sajátos csoportként határozzák meg magukat, amely minden más roma közösségtől elkülöníti őket.

A multietnikus és multikulturális erdélyi társadalom igen egyedi együttélési gyakorlatát lokális társadalomtörténeti kontextusában, változási folyamatában kívánom feltárni és elemezni.

A szászok és cigányok viszonyát bemutató tudományos beszédmód a szászok 1990-es években befejeződött végleges kitelepítése után egyértelműen a veszteségolvasattal hozható összefüggésbe.¹ Pozsony Ferenc az Erdély népeiről írt könyvében² arról értekezik, hogy a szászok tömeges távozása hatalmas űrt hagyott Erdély etnikai, demográfiai, gazdasági szerkezetében, kulturális és társadalmi életében egyaránt. A döntő változás Erdély korábbi organikus etnikumközi viszonyait és szerkezetét érintette, amelyek alapjaiban változtak meg. Pozsony a szászok több évszázados erdélyi tartózkodását követő elűzését, kiárusítását olyan veszteségnek értelmezi, amely döntően befolyásolja a térség modernizációs esélyeit, polgárosodását. A szászok által üresen hagyott falvakba elsősorban óromániai ortodox románok és oláh cigányok költöztek. Olyan eltérő vallású, kultúrájú és értékrendű családok települtek a szászok házaiba, akik az Erdélyben több évszázad alatt formálódó etnikumközi viszonyokat és együttélési mintákat nem ismerték és nem tartották azokat érvényesnek. Ennek következtében az egykor virágzó szász települések utóéletét a „döbbenetes pusztulás” jellemzi.

1 Biczó 2004. 28.; 2011. 22.

2 Pozsony 2009

Ebben az összefüggésben a szászok házaiba beköltöztetett cigányok a szász kulturális örökség tönkretevőiként jelennek meg az 1990-es évek elején a romániai közvélekedésben. Ennek legszembetűnőbb formái a szász épített kulturális örökség elképesztő méretű pusztulásában, a gazdasági és kulturális élet teljes megszűnésében és a természeti környezet tönkretételében mutatkoztak meg. A romák elleni előítéletek a rendszerváltást követően Romániában is erőteljesen megnövekedtek. Ezek a '90-es években igen gyakran cigányellenes pogromokat eredményeztek.

Ilyen közvélekedés közepette kap nagy médianyilvánosságot a romániai és németországi sajtóban a vajolai cigányok esete, akik 1991-ben átvették a kitelepült szászok evangélikus templomát és törekvésük volt a szászok vallása mellett kulturális hagyományaik továbbtételése is. A ZDF televízió a szász kulturális örökség erdélyi helyzetét bemutató dokumentumfilmjében egyaránt megörökíti a pusztulás folyamatát és bemutatja Erdély legnagyobb evangélikus közösségét, akik mindannyian cigányok. A vajolai cigányok iránt korábban semmilyen érdeklődést nem mutató akadémiai szféra figyelmét is felkeltette az első látásra rendhagyó jelenség. Jellemzően a Nyugat-Európában élő kutatók kezdték el a helyi viszonyok vizsgálatát. István Keul hosszas levéltári és helyszíni vizsgálódás után készít átfogó tanulmányt a vajolai cigány közösség evangélikus egyházban betöltött szerepéről.³ Figyelemreméltó a Marushiakova–Popov szerzőpáros tanulmánya is, akik a vajolai folyamatokat Brubaker etnicitás koncepciójához kapcsolódva értelmezik. Ennek során – általuk alkotott szóval – a „cigány mikroközösségek” kialakulását vizsgálják a kelet-európai régióban. Felfogásukban a roma csoportok nem statikus társadalmi és kulturális képződmények, hanem egyaránt történeti jelenségek, amelyek különböző összetevők befolyása alatt két fő tendencia – a konszolidáció és a szegmentáció – folyamatoként értelmezhetők. Az ukrainai Hlynysy és az erdélyi Vajola több olyan közös jellemzőjét vizsgálták, amelyek egy-egy sajátos, korábban nem létező mikroközösség kialakulásához vezettek.⁴ A vajolai cigányok esetében a mikroközösség kialakításában döntő szerepe van annak, hogy ők saját felfogásuk szerint a szászok vallását követik. Ez

3 Keul 2002

4 Marushiakova–Popov 2017. 109.

minden más roma csoporttól elhatárolja őket. A szászok vallásának követése a helyi cigányok körében alapvető identifikációs összetevővé csak 1990 után válhatott, amikor már a település teljesen szászok nélkül maradt, és átengedték számukra az evangélikus templomot. A templom átengedése döntő mozzanattá vált, hiszen a környező településeken is éltek evangélikus vallású cigányok, de miután ők 1945 után nagy arányban áttértek az ortodox hitre, 1990 után a szász templomot nem vehették birtokba, így az esetükben nem válhatott meghatározóvá a szászok vallásának követése. 1991-től a vajolai cigányok teljes jogú tagjaivá válhattak az evangélikus gyülekezetnek, amelynek döntő hányadát tették ki. Ma a majd 170 egyházközségi tag kizárólag cigányokból áll, ők alkotják az erdélyi evangélikusok legnagyobb, nem városi gyülekezetét.⁵ A korábban szászokkal azonosított evangélikus vallást ebben a lokális közösségben a cigány közösség tagjai éltetik tovább. Erdélyben más etnikum tagjai csak viszonylag kis számban tartoztak az evangélikus egyházhoz, így az erdélyi szászok etnikus vallásaként tételeződött a lutheránus hit. Az evangélikus egyház nem csupán „vallásos, szakrális intézményként működött, mivel az önálló etnikai létüket szervező, reprezentáló, közösségi intézmény és létforma volt”.⁶ A lutheránus egyház és templom maradt az az intézmény és hely, ahol a szászok identitásukat különálló etnikai entitásként élhették meg.⁷ A vajolai az első és mindezidáig az egyetlen olyan evangélikus gyülekezet Erdélyben, ahol az azokat alkotó hívek a cigány etnikumhoz tartozónak tekintik magukat. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a helyi cigányok önálló etnikus identitással bírnak, magukat cigánynak tartják, és egymás között ma is a romani nyelv kárpáti (centrális) dialektusát beszélik.⁸ A vajolai cigányok már igen korán, bizonyítottan már a 18. századtól átvették a szászok nyelvét és vallását. Ez azonban nem jelentette egyáltalán etnikai identitásuk feladását. Biczó Gábor monografikus feldolgozásában az asszimilációs helyzetek négy alaptípusát azonosította. Az általa „klasszikus asszimilációs típus”-nak nevezett helyzetben a befogadó, asszimiláló többség áll szemben az idegen asszimilálódó kisebbséggel. Az ebbe a típusba

5 <https://www.evangel.ro/ro/comunitati/uila/>

6 Pozsony 2009. 89.

7 Uo. 92.

8 Marushiakova-Popov 2017. 112.

sorolható asszimilációs folyamatok sok esetben meghökkentő kulturális távolság áthidalásáról tanúskodnak. Ennek egyik példajaként említi Biczó a Vajolán élő evangélikus cigányok történetét.⁹ A vajolai cigányok esetét kulturális asszimilációként értékeli, és arra mutat rá, hogy nem pusztán a szászok vallását vették át a vajolai cigányok, hanem azok értékrendjét és nyelvét is. Utal arra is, hogy a szászok elköltözésével kialakult új együttélési helyzetben a romák lesznek azok, akik a szász kultúra számos jegyét megőrzik.

Tanulmányomban, kapcsolódva az antropológia szemléletű roma-kutatások azon alapvető felfogásához, hogy nem beszélnek általában a roma–nem roma együttélés kérdéséről, hanem azt a helyi társadalomtörténeti kontextusban, az etnikumok közötti kapcsolatviszonyok lokális beágyazottságában, folyamatosan alakuló, változó jelenséggént értelmezik, a kapcsolati viszonyok performativitására, dinamikus kölcsönhatására és funkcionális szerepére helyezem a hangsúlyt. Az 1997-ben az első vajolai terepkutatás alapján készült tanulmányom¹⁰ Fredrik Barth etnicitás koncepciójához kapcsolódott és elsődlegesen a kulturális határok keletkezését vizsgálta. A legújabb etnicitás vizsgálatok annak társadalmilag konstruált voltát, relációs és szituatív vonatkozásait tekintik hangsúlyosnak, amely az elhatárolódás és a különbségtétel társadalmi praxisaiban realizálódik.¹¹

Írásomban a 2018-ban megismételt vajolai terepmunka eredményeire alapozva az etnicitás termelődésének folyamatában kívánom vizsgálni a cigányok önmagukról formált képének alakulását és változásait egy lokális közösségben, ahol románok, cigányok, szászok és magyarok éln(t)ek együtt. A kulturális különbségek társadalmi szerveződésekként felfogott etnicitás vizsgálatakor Fredrik Barthhoz hasonlóan a kulturális határoknak szentelek nagyobb figyelmet, s nem a határokon belül található kulturális anyagnak. E megközelítés a csoportoknak önmagukat körülhatároló és a határokat fenntartó, állandóan újratermelő gyakorlatára helyezi a hangsúlyt. Az etnicitás sajátos tudáskészletként írható le, melyet az etnikai csoport tagjai különböző mértékben tudnak mobilizálni.

9 Biczó 2009. 133–135.

10 Kotics 2008

11 Feischmidt 2010. 7–8.

Egy lokális közösség viszonyainak elemzése révén elsődlegesen arra a kérdésre keresek választ, hogyan konstituálódik és szerveződik az etnikai tudás egy multietnikus erdélyi faluban. A cigányokra vonatkoztatva azt vizsgálom, hogy az adott történelmi szituációban mi válik az etnikai identitás meghatározó jegyvé, vagyis milyen reprezentációs formák kísérik a „mi” és „ők” közötti különbségtétel folyamatát. Tanulmányom az etnikai viszonyokra vonatkozó tudást hordozó szimbólumok jelentését, ezeknek a reprezentációban betöltött szerepét, valamint dinamikáját kísérli meg történelmi folyamatában bemutatni.

Az etnikai közösségek egyik alapvető sajátossága az önreprodukció, azaz a kulturális megjelenítést lehetővé tevő jegyek állandó újratermelése, erről szeretnék beszélni a vajolai cigányok példáján keresztül, utalva az etnicitás reprezentációs formáinak mindenkori kontextusára, amelyben az etnikai megkülönböztető jegyek létrejönnek.

VAJOLA ETNIKAI ÉS FELEKEZETI VISZONYAI A 19. SZÁZADTÓL NAPJAINKIG

A vizsgált település Vajola/Weilau/Uila a mai Maros megyében, Szászrégentől 21 kilométerre található. A faluban az etnikumok együttélésének igen változatos formáit találjuk a 18. század végétől. A szászok által 14. század elején benépesült¹² településen a 18. század végétől jelennek meg a cigányok,¹³ és hosszú ideig a két etnikum közötti (bipoláris) együttélési helyzet volt a meghatározó. A 20. században azonban jelentősen átalakul a település etnikai összetétele. Ez oda vezet, hogy a korábbi bipoláris együttélési helyzet multi-etnikussá alakul át a román és magyar népesség megjelenése révén. A változás háttérében a társadalmi-politikai rendszer alapvető megváltozása áll. Egyfelől az impériumváltás, melynek révén a korábbi magyar fennhatóságot 1920-ban a román váltja, másfelől a második világháborút követő, német kisebbségeket érő kollektív kitelepítés, majd a még helyben maradt szászok szocialista időszakban bekövetkező „kiárúsítása”. 1989 után néhány idős és vegyes házasságban élő szászt kivéve a 850 éve Erdélyben élő, meghatározó szerepet betöltő német etnikum tagjai végérvényesen elhagyják szülőföldjüket.

12 Fabini 1999. 790–791.

13 Keul 2002. 201.

Az elmúlt 250 év etnikai¹⁴ és felekezeti¹⁵ megoszlását vizsgálva Vajolán, azt állapíthatjuk meg, hogy 1945-ig a szászok túlnyomó többséget alkotnak a településen. A cigányok a 18. század végétől vannak jelen, már az 1850-es összeírás ténylegesen is megnevezi őket. A településen etnikai egyensúlyhelyzet alakul ki, a szászok mindvégig túlnyomó többségben vannak, a cigányok településen belüli aránya sem változik 1945-ig. A románok a 19. végén jelennek meg Vajolán, arányuk nem jelentős, a szász dominanciát nem veszélyezteti. A beköltöző románok ekkor kizárólag a görögkatolikus felekezethez tartoznak, csak 1945 után lesznek ortodoxok. Magyarok 1945-ig csak szórványosan bukkannak fel Vajolán. A szászok 1944. őszi evakuálása után a vissza nem térő szászok helyére katolikus magyarok és ortodox románok költöznek. Ekkor már 4 etnikum él együtt a településen, és az etnikai arányok is jelentősen megváltoznak a korábbi állapothoz képest.

A szászok és cigányok egy településen való élése az 1893-ban végrehajtott magyarországi cigányösszeírás adatai alapján nem gyakori jelenség. Hermann Antal az 1893-as országos cigányösszeírás adatait elemezve a cigányok és szászok viszonyára utalva ezt írja: „A német természet merőben ellenkezik a cigánnyal”. Ennek következtében 1893-ban Magyarországon az evangélikus vallású cigányok is igen kevesen vannak.¹⁶ A vajolai evangélikus egyház iratai arra utalnak, hogy a cigányok már a 18. század végétől, a 19. század elejétől részesülnek az evangélikus egyház rítusaiból.¹⁷ Ebben az időszakban a környék több településén is együtt éltek szászok és cigányok, ott is jellemző volt, hogy a cigányok áttértek a szászok vallására.¹⁸ Szászrégen környékén még az 1930-as években is 2300 fő körülire teszik a szászokkal együtt élő evangélikus románok számát.¹⁹ A gazdasági és rituális kapcsolatok miatt a vajolai cigányok már a 19. század közepén elsajátítják a szászok helyi nyelvjárását, de maguk között továbbra is

14 Az adatok forrása: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=694>

15 Az adatok forrása: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011. Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatai <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=felekezeti&id=694>

16 Cigányösszeírás 12.

17 Keul 2002. 206.

18 Wagner 1971. 47–59.

19 Wagner 1971. 56.

romani nyelven beszélnek.²⁰ A vajolai cigányok önképének formálódását, a lokális társadalomban betöltött szerepét három időszakban vizsgálom.

1. A 19. század elejétől a második világháború végéig tartó időszak

A lokális társadalomban a szász etnikum a meghatározó, ekkor szász–cigány viszonylatban formálódik a cigányok identitása. Ekkor a cigány lakosság, ha a patrónus–kliens kapcsolatban is, de része a paraszti kultúrának. A szokásos sztereotip kép nem alakul ki róluk, hiszen dolgoznak, megbízhatóak, tiszták. Paraszti életmódot folytatnak: szegényparasztit. Patriarchális viszonyban élnek a szászokkal, akiknél cselédek vagy napszámosok. Kisebb paraszti üzemet ők is fenntartanak és működtetnek. A szász paraszti üzemekben munkaerőhiány mutatkozik. Vajolán ennek következtében a helyi cigány lakosság mezőgazdasági munkafolyamatokat végez, erre alapozza megélhetését, s nem pusztán kiegészítő tevékenységeket látnak el. A muzsikus cigányok szolgáltatásai fontos szerepet töltenek be Vajolán is, de a helyi romák alapvetően a szászok mezőgazdasági tevékenységéhez kapcsolódnak a munkafolyamatokban.²¹ Ez a cigány közösség a szászokkal való együttélés következtében a paraszti polgárosulásban is előrébb tart, egyértelműen erre utal a 20. század elejétől már jellemző alacsony gyermekszám, a tradicionális cigány viselet korai elhagyása.

Ebben a periódusban miután sem a szászok, sem a cigányok számára nem fontos a román nyelv, az nem válhatott közvetítő nyelvvé, természetszerűleg a cigányok a szászok nyelvét sajátítják el és az ő vallási hagyományait követik. A cigány gyerekek együtt járnak iskolába a szászokkal. Már ekkortól, a szoros együttélés eredményeként, nagyon erős szász kulturális hatás éri a cigány kultúrát, s ezt erősítik a szászok és cigányok között létrejött műrokoni kapcsolatok is. A cigány szülők gyakran kérik meg szász gazdájukat, hogy gyermekeik keresztszülei legyenek, de ez a kapcsolat nem paritásos alapon működik, hiszen a szászok egyetlen esetben sem kérik fel a cigányokat gyermekeik keresztszüleinek. Ez az egyoldalú műrokoni kapcsolat alapja a két etnikum szoros, aszimmetrikus együttélésének. Vegyes

20 Keul 2002. 203.

21 Marushiakova–Popov 2017. 118.

házasság azonban – egyetlen kivételtől eltekintve – nem köttetik a két etnikum között, s a cigányok házai a falu szélén, a szászokétól elkülönülten voltak. Hermann Antal ezt írja az 1893-as összeírás alapján a szászok és cigányok térbeli elkülönüléséről: „Erdélyben a vegyesen lakott községek nagy többségben vannak (...) A mely megyékben és járásokban mégis nagyobb azon községek száma, a hol a cigányok külön laknak, ott a népesség többségét vagy nagy részét szászok teszik, akik nem szeretnek egy sorban lakni a cigányokkal.”²² A szász és a cigány etnikum békésen együtt élt, de a kulturális határok teljesen elkülönítették őket. A térbeli elkülönülés a cigányok faluba költözésétől kezdve fennáll, s az nem változik meg a 20. század végéig sem. Ebben az együttélési periódusban a szászok alkották a falu népességének meghatározó többségét, ők dominálnak a gazdasági, egyházi és kulturális életben egyaránt.

2. 1945–1990 közötti időszak

Az 1945 utáni Vajolán egy multietnikus együttélési helyzetet találunk, ahol románok, magyarok, cigányok és szászok élnek együtt.²³ Míg a szászok, románok és magyarok vegyes megtelepedést mutatnak, a helyben élő cigányok a falu Bátos felőli végén, szegregáltan laknak. A szász és cigány részközösségek autochton (öshonos), míg a román és magyar etnikum tagjai allochton (betelepülő) eredetűek. Mindkét betelepült népcsoport rurális környezetből érkezett Vajolára. A magyar etnikum katolikus vallású, a románok az ortodox hitet követik, míg a szászok és cigányok az evangélikus vallás követői. A vallási azonosság következtében a szászok és romák között erős a rituális kapcsolat, hiszen közösen használják az evangélikus templomot, bár a cigányok miután nem fizetnek hozzájárulást, nem egyenjogú tagjai az egyházközösségnek. A korábbi patrónus–kliens kapcsolat következményeként 1945 és 1990 között is jellemző, hogy a szászok cigány gyermekek keresztszülei lesznek. Ez a románok és magyarok esetében nem bevett gyakorlat.

22 Cigányösszeírás 49.

23 A demográfiai és felekezeti viszonyokról részletes képet ad a statisztikai adatok bemutatása révén Varga é. n. <http://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=694>

Minden, a településen élő etnikus részközösség társadalmi szerkezete teljes, nem jellemző az erodált szerkezet. Az egyes csoportok közötti kulturális határok merevek, mindenki a saját normái és etnikus hagyományai szerint él. A határok nehezen átléphetők, erre utal a vegyes házasságok szinte teljes hiánya. Az eltérő etnikumúak megélhetési stratégiái a szocialista rendszer keretei között nem térnek el alapvetően, nagy részben átfedést mutatnak. Az egymás közötti gazdasági kapcsolatok nem intenzívek, hiszen ennek keretét helyi szinten is az állami gazdaság szabályozza. Az etnikai kapcsolatok jellege konfliktusmentes, az etnikus viszonyok egyensúlyára törekvő. A cigányokról formált kép nem sztereotipizált, nem jellemző a romák többi etnikum általi stigmatizálása és kirekesztése. A második periódusban már nem pusztán szász–cigány viszonylatban formálódik a cigányok identitása, a bipoláris együttélési helyzet átalakul négy etnikum és három felekezet együttélésévé. A cigányok korábbi munkakapcsolatai a szászokkal meglazulnak, s idővel meg is szűnnek. Következésképpen a cigányok életében a szász nyelv veszít jelentőségéből, s a román nyelv válik egyre fontosabbá, bár ebben az időszakban is vannak olyan cigány családok, akik gyerekeiket a szászrégeni német nyelvű iskolában taníttatják.

A szászok 1944. őszi evakuálása után jelentős részük nem tér vissza szülőfalujába. Ekkor helyükre magyarok és románok költöznek, de ennek ellenére a szászok maradnak a legjelentősebb, meghatározó etnikumnak a településen. A kommunista rendszer hatalomátvétele révén, a politikai–gazdasági viszonyok alapvető változása következtében a szász–cigány kapcsolatviszony jelentősen gyengül. Ennek ellenére Vajolán az evangélikus cigányok csak kisebb hányada tér át az ortodox felekezetre, a nagy többség kitart evangélikus hite mellett, és a szászokkal közösen jár az istentiszteletekre. Ebben az időszakban már a román nyelvnek is jelentős szerepe lesz a helyi cigányok életében, de a szászokkal továbbra is a saját nyelvükön beszélnek. Bár a két etnikum közötti gazdasági kapcsolatok a magántulajdon felszámolása miatt visszaszorulnak, emiatt a patrónus–kliens viszonyból eredő találkozási helyzetek is megritkulnak. Ez nem érvényes a műrokonsági (komasági) viszonyokra, azok aszimmetrikus formában, de továbbra is fennmaradnak. A szász–cigány kapcsolati viszonyok tehát elsődlegesen a gazdaság területén redukálódnak, de a rituális és műrokoni kapcsolatok szintjén továbbra is erősek maradnak. A cigányok a helyi

románokkal és magyarokkal jó viszonyt ápolnak ugyan, de közöttük sem gazdasági, sem rituális, sem házassági kapcsolat nem alakul ki. Minden etnikum él a saját jól körülhatárolt életvilágában.

Döntően eltérő viszonylatokat találunk, ha az 1990 utáni helyzetet vizsgáljuk.

3. Az 1990 utáni időszak

Ebben az időszakban két tényezőnek van meghatározó jelentősége. Egyfelől annak, hogy a kommunista rendszer összeomlása után döntően megváltoznak a társadalmi-gazdasági-politikai keretek. Ennek a helyi társadalmat leginkább befolyásoló vonatkozásai a magántulajdon visszaállítása, a politikai rendszer pluralizmusa, az egyház üldözötti szerepének megváltozása. A másik tényező, amely jelentős mértékben hat a helyi viszonyok alakulására, a szászok rendszerváltást követő végleges kitelepülése Vajoláról. Azt látjuk, hogy a szászok helyi társadalomból való kiesésének a cigányok vonatkozásában döntő következményei vannak.

A rendszerváltást követő időszakban a szászok végleges kivándorlásával a cigányok, románok és magyarok közel azonos lélekszámmal vannak jelen a településen. A vajolai cigányok körében ekkortól jelentősen felértékelődik a szászok vallásának, nyelvének és kulturális hagyományainak a szerepe. Ugyancsak fontossá válnak a korábban a szászokkal kialakított gazdasági és kulturális kapcsolatok. A cigányok 1991-től megkapják a szász templomot, bár az ortodoxok is magukénak szerették volna azt tudni. Meg kell jegyezni, hogy amíg a szászok nagyobb számban éltek Vajolán, a cigányok nem egyenrangú félként járhattak a templomba. A rendszerváltást és a szászok végleges távozását követően újra felértékelődik a cigányok körében a szászok nyelve, a cigány hívókból álló evangélikus gyülekezet szászok nélkül is ragaszkodik a német nyelvű liturgiához, az igemagyarázat német és román nyelven folyik, de az alapvető szövegeket lefordították romani nyelvre is. Az apostoli hitvallás és a Miatyánk szövege ott van a német nyelvű énekeskönyvek mellett a templom padsoraiban. A cigány gyerekek már az irodalmi németet tanulják a szászrégeni lelkésztől, mert a helyi iskolában tanár hiányában megszűnik a német nyelvoktatás. A német nyelv elsősorban a szimbolikus reprezentációt szolgálja, hiszen csak az igen ritka, szászokkal való találkozási helyzetekben

értékelődik fel, a mindennapi életben továbbra is saját romani nyelvéket használják. A román mint államnyelv ebben a periódusban még inkább fontossá válik. A vajolai cigányok három nyelvet beszélnek és használnak az együttélés során.

Abban, hogy az ortodoxok igényét elutasították és a cigányoknak adták az evangélikus templomot, kiemelkedő szerepet játszott a szász gyülekezet nélkül maradt Wolfgang Rehner lelkész. A szász templom cigányoknak való átengedése elsődlegesen integrációs célokat szolgált, és logikus következménye annak, hogy a szászok és cigányok lutheránus hívőként két évszázada közösen használták a templomot. A döntést nagyban befolyásolhatta, hogy ha az ortodox egyháznak adják át, akkor az megszűnik evangélikus templomnak lenni, ahogy az erdélyi szászok elhagyott templomai esetében ez a leggyakrabban történt. Miután az evangélikus vallás hívei szinte kizárólag szászok voltak, így az üresen maradt templomok esetében lehetőség sem volt, hogy eredeti funkciójukban hasznosítsák ezeket. Vajolán a helyi cigányok egyházi vezetői kifejezetten küzdöttek a templom megszerzéséért, hiszen gyorsan felismerték a templom megszerzésének fontosságát. Emellett döntő volt, hogy a vajolai evangélikus lelkész egyértelműen a helyi cigányokban látta az evangélikus vallási gyülekezet továbbélésének és a szász hagyományok megőrzésének a lehetőségét. Az evangélikus templom birtokbavételét követően a korábban ortodox hitre váltók is visszatértek a gyülekezetbe. Ekkor felnőtt cigány emberek keresztteljednek és konfirmálnak.

1994-ben a gyülekezet közmunkával és német anyagi segítséggel felújította a templomot. A ZDF televízió filmet forgatott a vajolai cigányok szokatlan és sikeres történetéről. Az evangélikus egyház is jelentős pozitívumként tekint a vajolai roma gyülekezet létrejöttére.

A falun belül a csoportthatárok az egyes etnikumok között még ekkor is igen szilárdak, közeledés a román–magyar etnikum viszonylatában figyelhető meg, amely az egyre gyakoribb vegyes házasságokban realizálódik. A cigányokkal sem a románok, sem a magyarok nem kötnek még ma sem házasságot.

Felértékelődik a cigányok körében a szászokkal való kapcsolattartás. Cigány gyerekek németül leveleznek egykori vajolai szászok gyerekeivel. 1990 után a szászok nyelvének, vallásának, kulturális tradíciójának kiemelt szerepe van a vajolai cigányok önmagukról formált képében.

Az 1989 utáni időszakban a kitelepült szász családok és a korábban náluk dolgozó cigány családok között sok esetben szoros kapcsolat van, gyakoriak a levelezések, a szászok rendszeresen ellátogatnak a cigány családokhoz. A szász kultúra elemeit sok esetben a cigányok éltetik tovább, pl. a betlehemezést az eredeti szász hagyományok szerint felújították. Azonban vannak szász kulturális hagyományok, amelyeket mindhárom etnikum közösen éltet tovább, ilyen a kakasütés szokása.

A szász kulturális hagyomány egyes elemei beépülnek a cigányok mai identitásába. A romák lakásában a konyha falán német nyelvű hímzett falvédőt találunk, a szász kultúrához való tartozás szimbolikus megjelenítéseként. Több család eredeti szász viseletet őriz vagy készítet, bizonyos alkalmakkor azt magukra is öltik. Ezekre csak olyan esetekben kerül sor, amikor a szászokhoz való tartozásukat szimbolikusan kívánják kifejezésre juttatni.

Az egykori szász ételek átvétele már a századelőn megtörtént, de ennek szerepe ma ugyancsak felértékelődik. Különösen nagy szerepe van ennek azokon a találkozásokon, amikor a kitelepült szászok évente egyszer visszajönnek Vajolára, s amikor ezt az eseményt az egész falu ünnepli. Ekkor ugyan minden etnikum megjelenik az ünnepségen, de a tradicionális szász ételeket a cigányok készítik el, a cigányok együtt éneklük a szászokkal egykori dalaikat, ők is szász táncokat járnak. Ezek az alkalmak különösen fontosak a romáknak az identitás reprezentációjában. A cigányok szerepe ilyenkor a szászokkal közös nyelv és a vallás miatt felértékelődik. Együtt mennek a szászokkal az istentiszteletre, saját nyelvükön kommunikálnak velük, bár ma már a román is lehetne a megértés nyelve.

Az egykori cigány–szász gazdasági és kulturális kapcsolatok a róluk való beszédmódban megszépülnek, idealizálódnak. Jellemző példája ennek az, hogy a cigányok ma erről úgy beszélnek, hogy nem egyoldalú szász hatás érte az ő kultúrájukat, például a hajviselet és öltözködés terén több esetben a szászok az ő hagyományaikat vették át.

A faluban élő eltérő etnikumok saját vallási tradícióval rendelkeznek: a magyarok katolikusok, a románok ortodoxok, a cigányok evangélikusok, amely a korábban itt élő szászok vallása is volt. A korábbi lelkészek a kauzáliák rendjébe tartozó szolgáltatásokat a cigányoknak is elvégezték, de a templomba a szászok kiköltözéséig csak a hátsó padosorokban ülhettek. Ezzel is összefügg, hogy a szocializmus időszakában több

cigány család az ortodox templomba járt, néhány katolikus lett. 1991 jelentős változást hoz: övék az evangélikus templom, a szimbolikus térfoglalás révén ekkortól hangsúlyosan felerősödik a szásznak tekintett evangélikus vallás és általában is a szász kultúra szerepe a helyi cigányok identitásában.

Korábban a cigányoknak a csoportazonosságot éppen a szászokkal szemben kellett megfogalmazniuk, majd később a betelepülő románokkal és magyarokkal szemben formálódott ez az önkép, amiben 1990 után már jelentős szerepet tölt be a szász kulturális hagyomány.

TÖBB HELYSZÍNEEN ŐRZÖTT SZÁSZ HAGYOMÁNY

Az 1970-es években megjelenő honvágyturizmus a kelet-közép-európai rendszerváltások után kap nagyobb lendületet.²⁴ Rövid virágkorát megélve a demográfiai realitásokból következően a 2000-es évek elejétől csökken az intenzitása, illetve a többségében már az újhazában született generáció rekreáció- és meghittségigényét kielégítő szabadidős emlékezzetechikává vált.²⁵ A vajolai szászok esetében is nagy népszerűsége volt az 1990-es évektől kezdődően az egykor a településen születettek, Vajolán rendezett, rendszeres újratalálkozásának. Speciális helyzetet jelent, hogy az egykori vajolai szászok egyfelől Ausztriában, másfelől szétszórva Németországban telepedtek le. Ennek ellenére az 1990-es években gyakoriak voltak ezek az évente egy alkalommal megrendezett találkozások, amelyek mindig istentisztelettel kezdődtek, majd közös vacsorával és ünnepi esttel, kötetlen mulatozással végződtek. Ezeken az összejöveteleken, bár a településen élő minden etnikum részt vett/vehetett, a cigányoknak mégis kitüntetett szerep jutott, miután ők használják 1991 óta a szász templomot, magukat a szászok vallásának követőiként azonosítják. Szerepüket az is felerősíti, hogy az evangélikus istentiszteleten való részvétel központi mozzanata az eseménynek. Itt a roma hívők megjelenése hangsúlyossá teszi jelenlétüket a szászok szimbolikus felértékelt terében. Az ünnepségre érkező szász családokat a helyi cigányok szállásolják el. Ezek az alkalmak lehetőséget biztosítottak annak felmutatására, hogy tényleges szerepet játszanak a szász kulturális elemek őrzésében, azok tovább-

24 Stennert 1995. 85.

25 Ilyés 2003. 52.

hagyományozódásában.²⁶ Így a cigányok a település kollektív emlékezetének fenntartásában igen jelentős szerepet töltek be ezekben az évtizedekben.²⁷ Ezek az alkalmak a 2010-es évektől teljesen elmaradnak, a kitelepült szász lakosság elöregedett, már nem tudnak a hosszú utazásra vállalkozni. Utoljára 2012-ben került sor nagyszabású ünnepségre, ahol a kitelepült szászok is megjelentek, ekkor történt az evangélikus templom felújítás utáni újraszentelése.

A mai napig jellemző a kapcsolattartás a kivándorolt szászok és a helyben maradt cigány lakosok között, de a korábbi közös utazások megszűntek, mára individualizálódtak, abban a baráti kapcsolatok játszanak már kiemelkedő szerepet. A 2010-es évek elejétől a korábban Vajolán élő kitelepült szászok idős generációjának elhalálózásával megváltozik a hagyományörzés módja. Míg korábban évente Vajolán a cigányokkal együtt került erre sor, azóta a lakóhelyük környékén az ún. Weilauer Treffen (Vajolaiak találkozója) keretében teszik ezt. A kitelepült szászok fiatalabb generációja már nem élt Vajolán. Szüleik halálát követően ugyan ápolni kívánják az egykori szász hagyományt, de azt már nem felmenőik szülőföldjén, hanem jelenlegi lakóhelyükön teszik. Szervezetten már nem utaznak Vajolára, családi szinten is egyre ritkábban. Így napjainkban Vajolán az evangélikus cigányok, Németországban és Ausztriában a Vajoláról kitelepültek leszármazottai párhuzamosan őrzik az egykori szász hagyományokat.

A MAI FOLYAMATOK JELLEMZŐI

Az utóbbi évtizedben jelentős változások figyelhetők meg a vajolai cigányok identitását illetően. Ezek arra utalnak, hogy az 1990-ben kialakított egyedi identitást megalapozó állítás, amely minden más roma csoporttól elkülönítette a vajolai romákat – miszerint ők a szászok evangélikus vallását követik és a szász kulturális hagyomány továbbélői és őrzői –, egyre inkább halványulni látszik. A német nyelv is egyre inkább veszít fontosságából, az iskolában nem tanítják, az egyház sem tud ebben segítséget nyújtani. Így a cigány fiatalok közül már csak kevesen sajátítják el, s ennek hiányában a román válik az istentisztelet domináns nyelvévé. Már a templom átvételekor sor

26 Achelstetter 1996; Balomiri–Hauzenberger 2011

27 Mayr 2007

került a német nyelvű prédikáció rövid román összefoglalására, s ez arra utal, hogy már akkor is sok roma volt, aki nem beszélte jól a szászok nyelvét. A helyi lelkész 1991 után kísérletet tett a Miatyánk romani nyelven való beépítésére az istentisztelet rendjébe, de ez a cigányok ellenállásán megakadt. Ma már a vajolai cigányok többsége sem a romanit, sem a német nyelvet nem akarja az evangélikus istentisztelet nyelveként. A szászokkal való, korábban évente ismétlődő kapcsolattartás mára egyes családok körére szorítkozik csupán, miután 2012 óta nincsenek közös ünneplések. Ezek a családi kapcsolatok is egyre inkább gyérülnek, hiszen az idős generációk közös vajolai élményei már sem a szász, sem a roma fiatalokat nem érinti meg. A szász kulturális hagyomány szerepe elhalványul, hiszen nincsenek alkalmak a reprezentációra. A szász kultúrához való kötődés egyre inkább az evangélikus vallás gyakorlásához kapcsolódik.

A vajolai lokális cigány közösség az evangélikus templom 1991-ben bekövetkezett birtokba vétele után magát egyedi csoportként tétélezte. Ekkortól már nem pusztán a sátoros cigányoktól különítette el magát, hanem minden más cigány csoporttól. Identitásuk legfőbb összetevőjévé a szászok korábbi vallása, az evangélikus hit vált. A történeti források megerősítik, hogy a cigányok 18. században történő beköltözése után néhány évtizeddel már felvették az evangélikus vallást, ugyanakkor egészen a szászok településről való elköltözéséig nem voltak teljes jogú tagjai a helyi lutheránus egyházközösségnek. Az erdélyi vármegyékben élő cigányok körében már a 18. századtól találunk olyan kisebb közösségeket, akik az evangélikus vallást és a szászok dialektusának használatát is átvették a település többségi lakosaitól. A szászok elköltözésével azonban ezek a lokális közösségek kizárólag Vajolán voltak képesek a szászok egykori templomát birtokba venni. A többi esetben erre nem került sor, azokat főleg a helyi ortodox egyházak vették át az evangélikus egyháztól. Ez azzal is összefügg, hogy 1945 után sok lokális erdélyi közösségben a szászok evakuálása után megroppant a szász etnikum túlsúlya. Másfelől a románok hatalomátvétele sok evangélikus cigányt arra késztetett, hogy áttérjen az ortodox hitre. Vajolán is csökkent az evangélikus romák száma, azonban a vallási közösség ereje fennmaradt a szászok elköltözéséig.²⁸

Ezért is jöhetett egyáltalán szóba, hogy ők kapják meg a szász hívek nélkül maradt vajolai evangélikus templomot. Ennek megtörténte után kerültek teljesen különleges helyzetbe. Ez a vajolai cigányok ön-identifikációs folyamatának szempontjából meghatározó tényezővé vált. Ekkortól erősödtek fel identitásukban és annak reprezentációiban a szászokhoz kötődő kulturális elemek. Ezek azonban az egykori szászokkal való kapcsolattartás közösségi szintű alkalmainak elmaradása óta erősen redukálódnak. A szászokhoz való kötődés napjainkban az egyes családok közötti kapcsolattartás mellett a már kizárólag román nyelven, de a szászok egykori templomában megtartott evangélikus istentiszteleten jut érvényre. A romani nyelven beszélő vajolai cigányok, akik etnikus identitásukat is őrzik, a szászokkal való több mint 200 éves együttélés sajátos hagyatékaként tovább éltetik a faluban a szászok vallását. A vajolai cigányok nem váltak sem a szászokkal való együttélés időszakában, sem a végleges elköltözésük óta szásszá, de 1990 után kivételes szerepet játszottak az egykori erdélyi népcsoport vallásának és kultúrájának őrzésében. A vajolai cigányok helyzete valóban egyedi és különleges. Napjainkban az egykori szász templomban cigány etnikai identitású, evangélikus vallású hívők román nyelvű istentiszteleten éltetik tovább az egykori szász vallási hagyományt. A folyamat mai trendjét figyelve néhány évtizeden belül újabb jelentős változás következhet be.

IRODALOM

Achelstetter, Karin

1996 „Lutheran Roma in Transylvania: A Minority within a Minority.” *World Information*, 17. September 5.

Balomiri, Laura – Gerald Igor Hauzenberger

2011 Wenn Roma deutsche Kirchenlieder singen. *Der Standard*, 22. 1. 2011. <http://derstandard.at/1295570555847/Wenn-Roma-deutsche-Kirchenlieder-singen>. (A letöltés dátuma: 2021. 05. 11.)

Biczó Gábor

2004 *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA PTI, Magyarországi Politikai Képzési Központ

2009 *Hasonló a hasonlóknak: Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Budapest, Kalligram Kiadó

2011 Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes

- (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum Kiadó, 19–38. p.
- Cigányösszeírás..., é. n. [1895] A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest, Athenaeum. Hasonmás kiadás: Pécs, PJPTE, MTA – Soros Alapítvány – Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Alapítvány
- Fabini, Hermann
1999 *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*. Bd. 1. Hermannstadt, Heidelberg
- Feischmidt Margit
2010 Megismerés és elismerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. In uő. (szerk.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 7–29. p.
- Halmen, G. W.
1993 „Sachsen und Zigeuner.” *Jahrbuch-Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender* 38. 137–143. p.
- Ilyés Zoltán
2003 Az emlékezés és az újratanulás terei – a „hönvagyuturizmus” mint tér- és identitás-szervezés. In Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományos magyarázata. Tanulmányok*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 51–58. p.
- Keul István
2002 „Neubauern und lex-Saxonum. Evangelisch-lutherische Roma in einer ostmitteleuropäischen Region.” *Zeitschrift für Religionswissenschaft*, 10/2. 195–223. p.
- Kotics József
2008 A szász kultúra szerepe a vajolai cigányok identitásában. *Ethnica* 10. 3. sz. 89–94. p.
- Marushiakova, Elena – Popov, Vesselin
2017 The Birth of a Group. Two Roma Micro-Groups in Bukovina and Transylvania. *Transylvanian Review* Vol. XXVI, No. 3 (Autumn 2017) 109–124. p.
- Mayr, Christoph
2007 *Heimat und Identität bei Siebenburger Sachsen: Das Verhältnis der Siebenburger Sachsen und Roma in Uila/Weilau. Studienarbeit*. Munich, Grin Verlag
- Pozsony Ferenc
2009 *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok. Néprajzi Egyetemi Jegyzetek* 6. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék
- Stennert, Doris
1995 „Reisen zum Wiedersehen und Neuerleben”. Aspekte des „Heimwehtourismus” dargestellt am Beispiel der Grafschaft Glatz. In *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte. Beiträge zur Volkskunde der Deutschen im und aus dem östlichen Europa*. Hg. von Kurt Dröge. München, Oldenburg, 83–93. p.

Varga E. Árpád

é. n. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján, 1852–2011.* Varga E. Árpád 2002-től kiegészített adatsorai. <http://nep-szamlalas.adatbank.ro/> (A letöltés dátuma: 2021. 04. 27.)

Wagner, Ernst

1971 Nichtdeutsche als Angehörige der evangelischen Landeskirche A. B. Siebenbürgen. *Siebenbürgischen-sächsischer Hauskalender.* 16. 47–59. p.

Identitás, 2016
(50 x 70 cm, olaj, vászon)

Bartha György

JUBILÁLÓ ISKOLA, JUBILÁNS OSZTÁLY

*– Egy osztály és a négyszáz éve alapított gyulafehérvári
Academicum Collegium seu Gymnasium Illustre főiskola, a mai
Nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium szubjektív története –*

Bartha György 1944. március 6-án született Magyarpéterfalván (jelenleg Balázsfalva része), szülei mezőgazdasággal foglalkoztak. Az általános iskolát szülőfalujában, majd Balázsfalván végezte, ezt követően pedig 1958 és 1962 között a Nagyenyedi Bethlen Gábor Líceumba került. Itteni diákévei alatt nagy hatással volt rá a régi kollégium szellemisége. Már a felvételi időszakában betévedt az iskola könyvtárába, ahonnan akkor Korda István A nagy út című, Körösi Csoma Sándorról írott regényével távozott. Az élmény olyannyira meghatározó volt számára, hogy a könyvtár fokozatosan diákéveinek fő életterévé vált. Vita Zsigmond, a kollégium nyugdíjas tanára titkon bevezette a dokumentációs könyvtárba is, ahova a diákoknak nem volt bejárása. Bartha a marosvásárhelyi pedagógiai főiskolán 1963–1966 között román–magyar szakot végzett; ezt követően előbb Gyimesfelsőlokon általános iskolai tanárként dolgozott, majd iskolaigazgatóként Nagytusnádra került. 1975-ben a Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar szakán szerzett egyetemi diplomát. A rendszerváltás után családjával Csíkszeredába költözött. A Nagy István Művészeti Líceumból ment nyugdíjba. Számos irodalmi lapban közöl verseket, ugyanakkor fordítóként is dolgozik.

Jubiláns osztály voltunk és vagyunk mi, 1944-ben születettek, háborús nemzedék, akiknek a génjeibe leszivároghatott valami a szüleink (aktív vagy passzív) háborús tapasztalataiból. Ezért voltunk talán az átlagosnál nehezebben kezelhetőek. Négy év leforgása alatt egymás után – több-kevesebb sikerrel – három osztályfőnök is kézbe vette az iskolai sorsunk irányítgatását. Talán a mi osztályunk esetében a lemorzsolódás is nagyobb mértékű volt, mint ahogyan ez általában lenni szokott. Tanáraink, akik akkor sem voltak mai csirkék (úgy 75-80%-ban sokat megélt, még a háború előttről átszármazott, gazdag

pedagógiai gyakorlattal, tapasztalattal rendelkező komoly tanférfiak voltak), tudtak szigorúak lenni, de értették és becsülték a jó diákhumort. Ezzel kapcsolatban legelőször is Szathmáry Gyula (alias Szatyfi bácsi) természetrajztanárunk alakja ötlik fel, ugyanis ha az ő órája alatt valamelyikünknek valami szellemes beszólás jutott volna az eszébe, azt akár magyarázat közben is elsüthette. Ilyenkor – ha valóban szellemes volt a bemondás – ő hahotázott a legjobban (néha annyira, hogy a könnyei is potyogtak). Ám azt, aki ostoba, netalán „nyeletlen”, ízléstelen viccel állt elő, könyörtelenül kitessekelte az osztályból. Mégpedig olyképpen, hogy – nem szakítva félbe a leckemagyarázatot – az ajtóhoz lépdelt és kitérta. A botcsinálta humorista pedig lehajtott fejjel és minél kisebbre összehúzva magát kisomfordált a teremből.

Élményszerűek voltak a természetrajz- és kémiaórái, dolgozatkor beszámította a jegybe a nyelvhelyességet, helyesírást, szabatos, világos fogalmazást. A magyarázatot élénkítve népi kifejezéseket is beleszótt az előadásába. Amikor a kénről tanultunk, így kezdte a magyarázatot: „közönséges elem, mindenki ismeri. Mielőtt ősszel a gazda Miriszlón a hordók fertőtlenítését elkezdené, így szól a fiához: »eriggy bé Enyedre, és a vasasbótból hazz nekem tíz rúd áslagat.«” (Így mondta, mezőszégi nyelvjárásban.) Tavasszal botanizálni vitt a Szabaderdőre, bemutatva, megismertetve velünk a rendkívül változatos Enyed környéki természetet. Az érdeklődők számára méhészkört vezetett; a méhek életét bemutatandó a saját méhesébe vitt gyakorlatra. Amikor a véglényekről tanultunk, megkövetelte, hogy egy befőttesüvegben mindenki, a bentlakók is, szénaázalékot melengessenek a verőfényben a bentlakás ablakában. A laborban mikroszkóp állt rendelkezésünkre, és két tiszta üveglapocskra közé préselt csepp ázalékvíz megfigyelése alapján elő kellett adni, miféle életnyüzsgést tapasztaltunk az amóbák, papucsállatkák, zöldostorosok világában. Bár nekem nem volt véglénytenyészetem, csupán élénk képzeletemet vettem igénybe, beleszöve az előadásomba József Attila manapság keveset idézett versrészletét is:

Tömény összejt, püffeteg,
tapogatóit kibontja,
nyúlik, válik amőbaként,
más dudorait bevonja...¹

1 József Attila: *Tömeg*.

Tanárunk kiemelt tizesre értékelte a gyakorlatomat, szegény B. Gyuszi bánatára, akitől kölcsönkértem a cseppnyi ázalékvizet (de a mikroszkópos vizsgálatig már nem jutottam el), és aki csak ötöst kapott a beszámolójára. Emiatt egy darabig neheztelt is rám, hogy nincs igazság a Földön.

Vagy ott volt Deák Ferenc, köpcös, piknikus² földrajztanárunk, az Enyed környéki, közelebbi és távolabbi turistautak és látnivalók (Szabaderdő, Bükköslapos, Kőköz, Székelykő, Torockó, Csáklya, stb.) kiváló ismerője. Évszakonként egyszer ellátogattunk vele ide vagy amoda. Más tanártársai segédletével a nyári nagyvakációkban egy-egy országos túrautat is szervezett. E célra különkocsit bérelt a vasúttól, amelyet egy kevés ügyeskedéssel hálókocsinak is át lehetett formálni (a fülkékben a szemközti poggyásztartók közé méretre kivágott deszkaléceket helyeztünk keresztbe). A vasút vezetőségének a kirándulás-szervező írásban megadta az útirányt, időintervallumokat; ettől függően a vagonunkat különböző, menetrend szerint közlekedő szerelvényekhez csatolták, ott zötykölődtünk a vonatok végén. Bizonyos pontokon, ahonnan csillagtúrákat iktatott programba a szervező (Petrozsény és Retyezát, Herkulesfürdő, Vaskapu-szoros, nagyobb városok, Bákó és a moldvai kolostorok), vagonunk az állomásban holtvágányra tolva várakozott ránk, amíg rendre bejártuk a tervbe vett túrautakat. A hosszabb, unalmasabb utak általában éjszakra lettek időzítve. Ha néha valamelyik állomásban éppen éjszaka kapcsoltak le, félálomban lehetett hallani a vasutasok füttyjeleit, amint vagonunkat ide-oda tolatják. Nem kevés szervezési hozzáértést követelt meg, hogy ne történjék semmilyen fennakadás (a várakozási idő, a csillagtúra percre pontos, precíz, zökkenőmentes megszervezése és lebonyolítása, indulások, érkezések, stb.). Nem is igen jött közbe semmilyen gikszer, a tanárunk több évtizedes tapasztalattal rendelkezett az ilyesmiben. Legsúlyosabb szava az volt, hogy „lemondtam rólatok!” Akkor hangzott el, mikor egy alkalommal fiútársaságunk késése miatt majdnem le kellett kapcsolatnia az indulás előtt álló szerelvényről a vagonunkat.

Egy másik emlékem a tábortűz az alkonyodó Páring-havason, egy törpefenyő-bozótos szélénél. Ilyen esemény természetesen nem zajolhat le ad-hoc kulturális műsor nélkül. A szervezők úgymond rám is

2 Jelentése: zömök, hízásra hajlamos, derüs és kiegyensúlyozott kedélyű.

számítanak. Amikor NM (akkor még: ohne Kund!)³ nekem ad szót, azzal vezeti be, hogy én kértem erre lehetőséget, ami nyilván: ferdítés. Akkor is, ha csak ketten tudjuk. Most legalább helyreigazítom. Íme a manipuláció lényege: valakit, még mielőtt megszólalna, a hallgatóság előtt – egy kis ferdítéssel – rossz színben, törtetőnek tüntetni fel! Elhangzik Adynak *A föltámadás szomorúsága* című poémája, az énjét vesztett ember önmaga-keresésének e rapszódikus megszólaltatása. A színhelyet megnevező sorban aktualizálok. Nyugodtan megtehetem, nem ismerik a verset:

Itt tó van a *Kárpátok* ölén,
 Csillogó, tiszta, vad,
 Keresem benne a századokat,
 Az életemet, a sírtárhoz dalokat.
 Keresem magam közelségét,
 A szállaló Időt
 S a tükröt, a varázssosat.
 A megismertetőt.
 És megáll az Élet
 És tudom, hogy most már semmi sincs,
 Senkisémet él
 És semmisem igaz.
 Keshedt, vén arc vigyorg a tóból
 És nem tudom: ki az?
 Föltámadtam, jaj, föltámadtam.

Fent már szoltam arról, hogy nem voltunk éppen mintaosztály. Ez a durvább, drasztikusabb diákcsínyek elkövetésében is megmutatkozott, amelyek között volt olyan, hogy fény derült rá, kik voltak az elkövetői, a többi azóta is örök homály takarja. Ez utóbbiak közül emlétek egyet. Tudomásunkra jutott a következő dolog (talán mint diáknemzedékről diáknemzedékre megőrződött hagyomány): a hajdani szegény diákok az egy vagy két „kollégium-cipóból” álló napi ételadagjukat (ami az iskolatörvények szerint alanyi jogon járt mindeniküknek) úgy tették változatosabbá, hogy megdézsmálták a helybéli polgároknak az Őrhegyre felfutó gyümölcsöskertjeit – annak ellenére, hogy súlyos büntetéseket helyeztél kilátásba a rajtakapott elkövetők ellen az

3 Nagy Miklós Kund erdélyi magyar publicistáról van szó, akinek betűjegyei a NMK.

oskolarend. A hagyományt követve egy holdas, május végi éjszakára – minthogy a tettet megelőző délután megbizonyosodtunk arról: odakint a fákon bőven terem a gyümölcs – megszerveztük magunk is a hagyományosnak hitt cseresznye-dézsát. A bentlakási hálózobáink az emeleten voltak, ám az épület végéhez hozzáragasztott szárnyépület (holmi tűzifa meg szerszámok tárolására szolgáló toldalék) csatlakozott, amelynek menedékes lejtésű cserépfedele felért az emeleti bentlakásunk folyosójának ablakáig. Az esti takarodó után kivártuk az illendő idő elteltét, majd libasorban, egyenként leereszkedtünk az enyhe lejtésű szárnyéképület cserépfedelén, és az alacsony csatornán lemászva máris ott találtuk magunkat az udvar szintjén, a szárnyéképület mögött pedig egy utcára nyíló, használaton kívüli kapu várt bennünket, éjszakai merénylőket. A kapu szárnyait rozsdás lánc fogta össze egy tessék-lássék, kézhúzásra nyíló ócska lakattal. (Ebből arra a következtetésre jutottunk, hogy ezt az általunk felfedezett utat más is használja, talán komolyabb céllal, mint mi, de természetesen nem szóltunk erről senkinek.) Pár perc, és mindenre elszánt csapatunk máris a Várszeg utcában osont a református temető irányába. (A Várszeg utca nevének etimológiája a következőképpen alakult: először németül Schwarzegasse volt, ebből lett előbb Varcagás, majd Várszeg.) A temető kapuja éjjel-nappal nyitva állt, rajta keresztül jutottunk el a gyümölcsöskertekig. A többit nem részletezem. A holdfényben két-három gyümölcsfára ha leptünk, ezeken is csak félig volt érett a termés, de nem is ez a lényeg. Amikor a fent vázolt úton haladtunk visszafelé a bentlakás épülete felé, csatárláncba felfejlődve és átfogva a Várszeg utcát, hát a járdán kart karba öltve egy pár bandukol velünk szemközt. A gyér utcai világításnál csak akkor ismertük fel egyik tanárunkat, amikor előttünk pár lépésre elengedte a partnernője karját, rosszállóan ingatva fejét megállt, és megfenyegette a társaságot. Jó éjszakát kívántunk, és ment ki-ki a dolgára. Elgondolható: nem volt túl nagy körünkben a lelkesedés. Vásott népség a diák, ne várj tőle semmi megértést, empátiát – ennek ellenére azt hiszem, a világtörténelemben akkor fordult elő először és utoljára, hogy az éjszakának idején tilosban járkáló, rajtakapott tanár esetét nem vette szárnyára a diákpletyka. Még véletlenül sem járt el a szája egyikünknek sem. Pedig nem tettünk rá fogadást. Még egymás között sem beszéltünk soha az esetről. Most – jó hatvan év elteltével – sem írom ide a tanárunk nevét. Utólag

minek tenném? Az is igaz – van betyárbecsület! –, hogy másnap minket sem hívtak be kihallgatásra az éjszakai kihágás ügyében az igazgatói irodába.

Egy másik eset K. F. osztálytársunkhoz kapcsolódik, akinek gyakori „bölcsködései” miatt Tacitus volt a beceneve, azaz mindközönségesen Tácsi. Nos, ez a Tácsi felenyedi családi házuk padlásán ráakadt egy füstös, rongyolt *Nagyenyedi Kalendáriumra*, valamikor a két világháború közötti időszakból, benne az akkor éppen aktuális osztályfőnökünk egy cikkével, amely *Az ima szerepe a tanulóifjúság nevelésében* címmel jelent meg. Valamiért úgy döntött, épp matek órán nyitja ki az említett cikknél a kalendáriumot. Amint olvasgatja a pad alatt, azért a tanár magyarázatára is oda-odapillant; ilyenkor ültében kiegyenesedve a hasával betaszítja a padban lévő tankönyvei tetejére a nyitott kalendáriumot. Ám a tanárt sem ejtették a feje lágyára. Fentről, a katedra magasából jól látja ő, már jóideje követi, hogy odalent a hátsó padban mi folyik. Végül, mikor befejezi a magyarázatot, megfordul, és háttal az osztálynak írni kezdi a táblára a megoldandó feladatot. Tácsi most már minden elővigyázatot mellőzve teljesen belefeledkezik a pad alatti olvasásba. A tanár egyszer csak abbahagyja a táblán az írást, és hirtelen fordul az osztály felé. Tácsi a könyvbe belemélyedve olvas tovább. A tanár részéről elhangzó felszólítás nyers és határozott:

– K. F., állj ki szépen a padból!

A tanuló büntudatot mímelve emelkedik fel, jobb kezében ott a bűnjel: a kinyitott kalendárium. Még lett volna ideje bedugni a padba, de minek. A tanár úgyszólván kihalászta volna.

– Hadd lám, te mivel foglalatoskodol, amíg én a katedránál azon töröm magam, hogy megértessem veletek a bikvadratikus egyenletek rejtélyét?

Fáradt lépteivel hátramegy a padsorok között, Tácsi kópés vigyorral az arcán nyújtja feléje a kinyitott, öreg kalendáriumot. Tanárunk kezébe veszi a könyvet, majd az olvasószemüvegét megigazítva végigfutja szemével az ismerős címet, és ott látja a cím alatt a saját nevét is. Pár éve lehet a nyugdíjazásáig, vagy már most is úgy tanít, mint visszahívott nyugdíjas tanár. Kevés a jó matematikus szakember. (Az akkori *Matematikai Lapokba* – az ő irányítása alatt – még bedolgoztam én is. Bárki meggyőződhet róla, ha nem sajnálja a fáradságot megke-

resni az irattárban a Lapok 1958–59-es évfolyamát). Az ütés, ami ártatlanul és váratlanul érte, túlságosan durva és méltánytalan. Mintha hirtelen tíz évet öregedett volna, visszavánszorog a katedrához. Leteszi a kalendáriumot és leül. Ránk néz. Nem szól, de a fáradt tekintete azt mondja: „Ezt érdemeltem tőletek?” Amikor a cikket írta, fiatal volt és bizakodó. Meggyőződéssel hitte, hogy az ima jó irányt szab a tanulóifjúság nevelésében. Talán még mindig hiszi, de erről most a katedráról egy szót sem szólhat. Most más szelek, „fényes szelek” fújják a lobo-gókat. Itt áll előtte széles vigyorral egy nebuló, aki nem csupán a matematikát nem tudja kellőképpen, de semmit se tud. Egy „niznáj”, egy vigyori fapofa. Mihez kezdjen vele itt az osztály előtt? Lényegében nem is haragszik rá, ismeri a szüleit, becsületes munkásemberek, Felenyeden laknak, mint ő maga is. Ha bosszúálló lenne, most lenyelné a békát, és magában azt mondaná: jössz te még az én utcámba! Majd tanév végén megbuktatja. Legalább pótvizsgára. Minden lelkiismeret-furdalás nélkül megtehetné, hiszen jóformán az ő jóindulatának köszönhetően kapott átmenő jegyet az előző évharmadban is... Ám jól tudja azt is: nem fogja ezt megcselekedni. Esetleg jobban odafigyel majd rá. Többször felelteti, de jóindulatúlag, mellőzve minden haragvást. Az osztályban szokatlan csend honol. Amikor megszólal, a hangja halk, de higgadt:

- K. F., most órán nincs időnk a te fegyelmi kihágásoddal foglalkozni. Gyere be a tanáriba, ha szünetre kicsengetnek.

Az óra folyik tovább, de már nem azzal a lendülettel, mint az affért megelőzőleg. A tanár magyarázata szárnyaszegett lett. A táblán befejezi a feladat felírását. „Ez legyen holnapra a házi!”

Kicsengetnek. A nyakigláb K. F. lajhár mozdulatokkal csápol a folyosón az alacsony, hajlotthátú tanár mögött. Közben vigyori pofával tekintget vissza ránk, akik követjük. Bevonulnak a tanáriba. Öt percben se telik, Tácsi máris lábal kifelé a folyosó végén nyíló tanári szoba ajtaján. Széles vigyora betölti a folyosót. Ott várjuk valamennyien.

- Na, mit mondott?

- Majd az osztályban! - Mondja Tácsi sokat sejtetően, mint aki tudja, amit tud.

- Hát ide figyeljete! Leültetett a hosszú tanári asztal végéhez. Életemben most ültem először annál az asztalnál. Kezébe vette a kalendáriumot és kinyitotta az imádságos cikknél. Azt mondta: „Isme-

rem a szüleidet, becsületes munkásemberek. Te nagyon rosszul tetted, hogy figyelés helyett a pad alatt egyebet olvasol. De most már azt is látom, nem a cikk érdekelt, dehogy foglalkozol te ilyesmivel, te a hecc kedvéért rendezted ezt a komédiát. Hogy ilyen jól elbeszélgetünk, mondok két-három szót a cikk tartalmáról is, jól jegyezd meg: akkor az volt a politika, közben az idők változtak, most más a politika! A kalendáriumodat pedig ezennel elteszem emlékebe!”

Jubiláns osztály voltunk (és vagyunk, akik még megmaradtunk), ugyanis a jövő évi, 2022-es hatvanéves véndiák-találkozóink egybeesik a Bethlen Gábor fejedelem nevét viselő kollégium 400 éves évfordulójával. Tudniillik a nagy fejedelem az 1622. évi kolozsvári országgyűlésen fogadtatta el a jövő századokba látó legbölcsebb elgondolással a mai Nagyenyedi Bethlen Gábor Református Kollégium jogi elődjének számító, gyulafehérvári Academicum Collegium seu Gymnasium Illustre megalapításának törvényét. Nagyon is gyakorlati célt szolgált az iskolaalapítás, ugyanis a költséges és gyakran bizonytalan kimenetelű, külföldi egyetemeken történő *peregrinus* iskoláztatás helyett a fejedelem az országban létrehozott főiskolán folyó oktatással szerette volna biztosítani a fejedelemség kancelláriáin, a közoktatásban, a református felekezetű egyház számára elengedhetetlenül szükséges világi és vallási szakemberképzést. Hogy nem délibábos célokat követett, ez a tény az alma mater (tápláló édesanya) szerepét betöltő főiskola működéséhez és fennállásához szükséges valamennyi körülmény körütekintő megteremtésében mutatkozott meg: megfelelő iskolaépület, tanfelszerelések, könyvek biztosítása, híres külföldi professzorok behozatala az országba, stb. Németországból például Jacob Kopich, Franz Pauli, Johann Schwarzenburg, Martin Opitz, Philipp Rudolf Piscator, Johann Heinrich Bisterfeld, Johann Heinrich Alstedius és más nagynevű professzorok jöttek el tanítani Gyulafehérvárra (Bethlen Gábor és az iskolapolitikában őt többé-kevésbé követő, utána következő fejedelmek gondoskodásának köszönhetően). Hogy a külföldi tanárok egyéni számításai is beváltak, ez abban mutatkozott meg, hogy a felsoroltak közül a két utóbbi professzor haláláig Erdélyben élt, dolgozott, alkotott, és a gyulafehérvári nyomda adta ki műveiket. Az európai hírű külföldi professzorok mellett az első évektől kezdődően tanítottak a gyulafehérvári főiskolán ugyancsak a nyugati egyetemeken végzett magyar professzorok is, úgymint: Csulai György, Balai Mihály,

Gálospetri Ferenc, Galgóczy István, Ascanius Mihály és mások (a felsorolás csupán a kezdeti idők professzorainak nevét tartalmazza). A fejedelem átengedi az iskola használatára saját nagy értékű könyvtárát. Hogy iskolapolitikája komoly célokat követ, ez abban mutatkozott meg, hogy röviddel halála előtt törvényerejű okiratokban rendezi, megerősíti, megújítja az iskola működésének anyagi alapját biztosító feudális domíniumok jogállását: *„Mivel tehát a mi szerencsés országlásunk kezdetétől fogva semmit sem tartottunk fontosabbnak, mint hogy Isten ígéje szolgálainak és a szabad művészetek professzorainak, istenfélelem ápolása és az ifjúság tanítása céljából bőségében legyünk, s ennek következtében ebben a mi Gyulafehérvár városunkban gimnáziumnak és evangélium szerint reformált hitű iskolánknak kollégiumát alapítani kegyelmesen elhatároztuk: attól az időtől kezdve semmiféle kiadást és fáradságot nem tartottunk kímélendőnek abból a célból, hogy ez általunk alapított kollégiumnak jövedelmeiről gondoskodni és szükségletein segíteni lehessen [...]. Ezért a mi Enyed városunkat csonkítatlan egészében, mindenféle adóival, taksáival, dézsmáival és más bármilyen néven nevezett jövedelmeivel, hasonlóképpen a miriszlói, felenyedi, muzsinai, hidasi birtokokat teljes egészükben, nemkülönben az erdélyi Fehér vármegyében fekvő décsei részjórészeket mindenféle hasznukkal és tartozékaikkal, mindenfajta területeikkel, úgymint: szántásra alkalmas, művelt és műveletlen földjeikkel, rétjeikkel, legelőkkel, térségeikkel, szénafüveikkel, erdőikkel, berkeikkel, hegyeikkel, völgyeikkel, szőlőkkel és szőlőhegyeikkel, vizeikkel, folyóikkal, halastavaikkal és a halászati joggal, vízlefolyásaikkal, malmaikkal és azoknak helyeivel, általában véve a hozzájuk jogosan és régtől fogva tartozó és tartozandó mindenféle teljes hasznukkal és járulékaikkal, bármilyen néven neveztesse az azok, meg nem változtatott mezsgyéik és régi határaik között, hagyományképpen, de más, ezenkívül még megírott és kiadott adományleveleink épségben tartásával, valamint mások jogainak sérelme nélkül, kegyelmesen az említett és általunk alapított fehérvári kollégiumnak adtuk és adományoztuk, s azt akarjuk, hogy ez a kollégium az említett Enyed városnak, hasonlóképpen a miriszlói, felenyedi, muzsinai és hidasi teljes egész birtokoknak, nemkülönben a besenyői, henningsfalvi és décsei részjórészeknek, melyek – mint előbb említettük – az erdélyi Fehér, illetőleg Torda vármegyékben fekszenek, tulajdonába, a mi*

*megbizottunk és a ti megbizottatok közreműködésével törvényesen beiktattassék.*⁴

A fejedelem a főiskola megalapításával egyúttal jelentős társadalmi reformot is megvalósít: „az erdélyi társadalom számban is jelentős csoportjai előtt nyitotta meg a társadalmi elemelkedést.”⁵ A jobbágyfiakban, ha volt tehetség, szorgalom és kitartás a teológiai tanulmányok befejezésére, nemességet kaptak, a tanulmányaik idején pedig törvény kötelezte a földesuraikat, hogy ne zaklassák az iskolába beiratkozott jobbágy származású tanulókat. „Némelyek a patrónusok közül jobbágyok gyermekit is az scholátul megfognák, sőt ha scholában volnának is, ki akarnák őket hozni. Végeztük azért országul, hogy akik tanulságnak okáért (...) mennek az scholákba, kedvek ellen onnan ki ne vehessék. Ha valaki vét e törvény ellen, s vétke megbizonyosodik, 1000 frt-tal büntetendő.” Az iskolába beiratkozott református székely ifjak (főként Háromszékről tanultak sokan a fejedelem alapította iskolában) mentesültek a határőri szolgálat kötelességének a teljesítése alól. (Közismert eset: Kőrösi Csoma Sándor az osztrák katonai guberniumtól évente megkapta a jóváhagyást a tanulásra.)⁶ Végül a fejedelem a halála évében kelt adománylevelekben a tokaji Hétszőlő birtoklását, a debreceni 2000 aranyforintos taksát, valamint egy 20 000 aranyforintnyi tőke kamatainak az iskola mindenkori szükségleteire történő felhasználását is törvényerőre emeli kedves iskolája számára.

Többszörösen is jubiláns osztály voltunk és vagyunk, hiszen amikor 1958 szeptemberének közepén – mint kisiskolás gimnazisták, az akkori szóhasználattal élve: fikák – megkezdtük líceumi tanulmányainkat a fejedelem nevét viselő oskolában, éppen 300 éve múlt annak a gyászos eseménynek, hogy iskolánk jogelődjét (Academicum Collegium seu Gymnasium Illustre) 1658. szeptember 5-én a fejedelemség székvárosával, Gyulafehérvárral egyetemben kollégiumostól, tantermestől felperzselt a tatár. Békésebb idők eljövételével is csak úgy támadhatott fel hamvaiból – szó szerint –, hogy a főiskolát legjelentősebb feudális

4 A nagyenyedi domíniumra vonatkozó adománylevelet közli: A Járai István Gimnáziumi igazgató vezetése alatt kiküldött bizottság (szerk.): *A 300 éves Nagyenyedi Bethlen-Kollégium Emlékalbuma 1622–1922*. Nagyenyed, 1922, Nagyenyedi Bethlen-Kollégium előljárósága.

5 Juhász István: *Diákélet a Bethlen-Kollégiumban*. In Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi a diákok 1662–1848*. Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó, 19.

6 I. m. 6.

birtokára, Nagyenyedre helyeztette át az akkori fejedelem, Apafi Mihály.

A tatárdúlást, amelynek nem csupán a fejedelemség székvárosa, de szinte egész Erdély áldozatul esett (a fontosabb „kulcsos” városok kivételével, amelyeknek polgárai, valamint az ide menekült környékbeliek drága pénzen váltották meg megmaradásukat), nem úgy kell tekintenünk, mint fátumszerű Isten büntetését. Ennek közvetlen előzménye II. Rákóczi György fejedelemnek a lengyel trón elnyerése érdekében indított felelőtlen, irracionális, a korabeli európai hatalmi viszonyokat semmibe vevő 1657-es lengyelországi hadjárata volt, amelynek azonnali következménye az lesz, hogy az akkori teljes erdélyi hadsereg hadvezetéssel, felszereléssel, hadtáppal egyetemben, katonásként, lovastól, zászlóostól a krími tatárok fogságába esik. Az ilyen eset sem túl gyakori a világtörténelemben! No, a fejedelemnek azért volt gondja arra, hogy a saját bőrét mentve, 300 lovasa kíséretében hazameneküljön. A tatár kán, aki a hadsereget elfogja, ugyanaz a (IV.) Mehmet Ghirej, aki egy év múlva, Küprüli Mohamed oszmán nagyvezír parancsát szívesen teljesítve, az őrizetlen maradt Bodza-szoroson által rátör a hadsereg nélkül maradt országra. Csatlósai a kozákság, valamint a hirtelenjében törökbaráttá átvedlett moldvai és havasalföldi vajdák kurtyán (curtean) hadai, akik mind a fosztogatásból, mind pedig az öldöklésekből és a falvak felégetéséből, úgyszintén a békés lakosságnak rabszíjon történő elhajtásából – a pogány tatárral karöltve – derekasan kiveszik a részüket. Tevékenységük következtében Háromszéken egyetlen falu maradt meg, a Barcaságon kétszáz ház. Pár nap alatt felégetik Fogarasföldet. Brassó nehéz hadisarcot fizet (30 000 tallér) a megmaradásáért. A hadisarcért épségben maradt városok között találjuk Nagyszebent (25 000 tallér), a disznódi várba szorultak 1300 tallért és minden ezüstjüket kiadják, Szászsebes 12 000 tallért fizet. A templomerőd falai mögé menekült enyediak is kifizetik a néhány ezer tallért, és kiadják a kánnak a ráadásul követelt három szüzet, de a kán szószegőnek bizonyul: a tatárok felégetik a várost, és nem akarnak tágulni a templomerőd falai körül. Ekkor a találékony enyediak, akiknek elfogyott a lőszere, a magukkal menekített fém evőeszközöket beolvasztva gyártanak maguknak a fegyverekbe való gölyőbist (puskaporuk még van), és ezzel lövik az ostromlókat. A vár-

vívást nem kedvelő tatár (e célra megfelelő ágyú sincsenek) feladja az ostromot és elvonul, így az enyediék ezúttal még megmenekülnek.

Nagyenyed ostromát említve kissé előreszaladtunk. Térjünk vissza a székvárosba, ahol ugyancsak cifra dolgok történtek. Ahogyan a fejedelem, úgy a lakosok zöme is elmenekül a tatárok jövetelének a hírére Nagyszébenbe, Abrudbányára, Zalatnára vagy a szegényebbje éppenséggel a várost környező havasokba. Katonáság nélküli, védtelen falak várják a tatárt. Hogy milyen viszonyok uralkodnak Erdély fővárosában, erről Isaac Basire (Basirius), II. Rákóczi György udvari prédikátora tudósít egy 1658. augusztus 12-én kelt levelében, aki, miközben mindenki fejvesztve menekül a városból, 35 diákkal ott marad, megpróbálva menteni a kollégium könyvtárát, levéltárát: „Hihetetlen, milyen páni félelemmel van mindenki eltelve! Ezért a város is elhagyatott. Isten irgalmazzon magasságából annyi myriád lelkeknek; kik jobb és bal kezek között sem tudnak választani.”⁷

A tatárok felégetik, lerombolják a cifra palotákat, templomokat, főiskolát, kihányják sírboltjukból és meggyalázzák a templomba temetkező fejedelmek (Bocskai István, Bethlen Gábor, öreg Rákóczi György) földi maradványait. (Hunyadi János csontjaival ezt a procedúrát a másik pogány, Basta már jó félszázaddal a tatárok bejövetele előtt elvégezte.) A tatároknak már csak annyi maradt, hogy a nándorfehérvári győzelmet hirdető déli harangszó megcsúfolására kegyetlenül, összevissza megengetik Bethlen Gábor szép csengésű hét harangját.

Gyulafehérvár feldúlásának történetét tárgyalva nem hagyhatjuk szó nélkül a férfiúi életének java korában lévő (ekkor 43 éves), ám majdnem hogy diákcsínyre vállalkozó levéltáros, Pápai János esetét. Itt diákoskodott maga is a Bethlen Gábor alapította főiskolán, majd Németországban végzett egyetemet. A gyulafehérvári hiteleshely (káptalan) levéltárosa volt ő, akkoriban levélkeresőnek (conservatornak) nevezték.

7 Isaac Basire-Basirius (1607–1676), I. Károly angol király udvari papja. A király kivégzése után menekülnie kellett hazájából, II. Rákóczi György fejedelem fogadta be. Basirius támogatta az erdélyi fejedelem abszolutisztikus, önkényuralmi törekvéseit. A presbiteriánus, puritán nézeteket valló Apáczai Csere Jánost nyílt vitára hívja ki, amelyen a fejedelem is részt vesz. A vitában Apáczai kerekedett felül. Allitólág ekkor hangzott el a fejedelem szájából az a fenyegetés, hogy a fehérvári toronyból vetteti alá, vagy a Marosba dobhatja azt, aki mást tanít, mint amit Basirius vall. Így történhetett meg, hogy a korszak legnagyobb erdélyi enciklopédista gondolkodója mindössze egy tanévet taníthatott Bethlen Gábor fejedelem gyulafehérvári kollégiumában. Fent vázolt tette kissé jobb színben tünteti fel az anglikán papot.

Egy időben hárman töltötték be ezt a rendkívül fontos hivatalt, amely annyira lényeges volt, hogy a hivatalnokok kinevezése, bérezése közvetlenül a mindenkori fejedelem hatáskörébe tartozott. Külön törvénycikkely szentesíti kiváltságaikat. Történetünk időpontjában Pápai két társa Bárdi István és Taracközi Péter volt. Ez utóbbi nevéhez fűződik az irattár és az értékes fejedelmi könyvtár egy részének átmentése Nagyszebenbe és Déva várába. Idős Rákóczi György fejedelem temetési pompájából visszamaradt „reszli” gránátposztóval fizette ki Taracközi a szekerest, aki a könyveket, iratokat szállította. (Amikor 1622-ben Kolozsvárról Gyulafehérvárra szállítják az újonnan létrehozott iskola rendelkezésére bocsátott fejedelmi könyvtár súlyos könyvládáit, a kolozsvári ispánnak két szekérről és az azokat vontató öt pár ökörről kellett gondoskodnia.)

Pápai János a sekrestyében tárolt okiratokat és könyveket úgy vélte megőrizhetőnek, hogy kivétette a sekrestye ajtaját, a rést pedig befalaztatta, bevakoltatta és lemeszeltette, maga pedig, miután mindezt a munkálatot ellenőrizte, létrán bemászott a sekrestye ablakán, és itt, a könyvek között meghúzódva várta, hogy majd elmúlik a vész. Ámde a szemfüles tatár észrevette a friss falazást, áttörték a falat, a többit pedig könnyű elgondolni. Először az eldugott kincseket követelték a benn gubbasztó könyvtárostól, bizonyára kinzással is. De ami nincs, azt nem lehet előadni. Pápai János, aki latinul, németül is tudtál, vajon hogyan magyaráztad meg az analfabéta tatárnak, aki könyvet rablásai során ha látott, hogy igazi kincseket őrzöl, ezek pedig a fóliánsok, palimpszesztusok, kódexek, stb. A tatárok összehányták egy csomóba és felgyújtották az egészet. Mégis megmaradt az elmenekített könyv-és okiratanyag, és ma alapját képezi annak a Batthyaneumnak, amelyet a román állam magának vindikál. Vajon a könyvégetésnél asszisztáló kurtyánok hány könyvet menekítettek ki a tűzből a bekecsük alatt?

Haragudott a tatár a bujkáló könyvtárosra, ezért alsóruhára vetkőztetve és mezítláb (ne tegye tönkre az értékes ruhát, lábbelit), vezeték-száron a ló után kötözték. A többi rabszíjra fűzött tizezrekkel együtt hajtották arra, amerre rablóútján vonult a tábor. Ha nem bírta a lóval tartani az iramot, a csupasz hátán csattant az ostor. Az útirány a következő volt: Nagyenyed, Torockó, Torda, Kolozsvár. Ez utóbbi város is felajánlotta épségben hagyása fejében a 30 000 tallér hadisarcot. Maga a város főbírája, Auner vitte ki a tatár kánnak az erre a célra

szánt összeget (nem kis bátorság!), ám ez, mivel a tatárok előtt is kincses város hírében állt Kolozsvár, kevesellte a pénzt. A főbíró azzal próbálta magyarázni a szegénységüket, azzal érvelt, hogy nemrég égett le a város. A kán ekkor az egyik tatárral beküldött a városba egy drága kelméből varrt női köntöst eladásra. A tatár nemsokára jött is a ruha árával kifelé, azzal a hírrel, hogy egy szegény özvegyasszony vásárolta meg. Így a főbírónak az előzetesen felajánlott összeg dupláját, 60 000 tallért kellett kifizetnie. A külvárost, Hóstátot így is felégették.

Kolozsvárról Ghirej a fősereggel Nagyvárad felé vette az útját, és a tatárok egy kisebb csapatát, a kozákságot és a kurtyánok seregeit a Meszesen át Szilágyságra küldte. Ez utolsó állomáshelyen – azaz Nagyváradon – még látták a meztelen és végsőkig elcsigázott Pápai János levélkeresőt. Egy markotányosnőtől még beizent a városba a váltságdíj előteremtésének reményében. A foglyok száma itt már annyira felduzzadt (hitelt érdemlő források 100 000-re saccolják az ekkor Krimbe elhurcolt erdélyi lakosok számát, ahonnan egyébként a fogságba esett hadsereg katonáit sem tudták még kiváltani az itthoni hozzátartozók), hogy négy lópatkóért is ki lehetett váltani egy embert. Odabent a várban nem érdekelt senkit a latinul és németül beszélő levéltáros szakember sorsa, aki mondhatni a kisujjában hordta Erdély akkori birtokviszonyait. Pápai János levélkeresőnek Nagyvárad alatt végképp nyoma veszett.

Már szóltam róla: többszörösen is jubiláló osztály voltunk és vagyunk, ugyanis érettségi vizsgánk évében – 1962-ben – kerekén 300. évfordulóját ünnepelhette az iskolánk annak a nem mindennapi eseménynek, hogy Apafi Mihály fejedelem 1662 októberében Székelykocsárdról és Szászmedgyesről kiadott két rendeletében Nagyenyedre helyezteti át a négy évvel azelőtt Gyulafehérváron, a tatárok által feldúlt és felégetett oskolát, „nem lévén mostan erre alkalmasabb hely Enyednél, mind Collegium jószágára, s mind egyéb dolgokra nézve.”⁸ Nem célunk itt és most Apafi Mihály (lényegében utolsó) erdélyi fejedelem uralkodásának méltatása. A török-tatár hadak és csatlósaik által öt évig tartó dúlásnak és belső pártküzdelmeknek kitett fejedelemség fölötti uralkodásra kapott ökegyelme a Portától felhatalmazást – kaftányt, fejedelmi köpönyeget, ahogy akkoriban mondták, a vele járó kellékekkel

8 P. Szathmáry Károly: *A Gyulafehérvári-Nagyenyedi Bethlen-Főtanoda története. Nagy-Enyed, 1868.*

egyetemben, miután váltságdíj lefizetése ellenében szabadult ő is a krími rabságból. Olyannyira zavaros időszak volt az uralkodása előtti öt év, hogy a különféle külső-belső harcok során az ország három törvényes fejedelme szenvedett erőszakos, fegyver általi halált: II. Rákóczi György, Barcsay Ákos és Kemény János. Apafi uralkodásával hosszabb, közel három évtizednyi békésebb időszak köszöntött Erdélyre. Az ő érdeme? Vagy csak szerencséje volt? A történészek dolga mérlegre tenni uralkodásának jó és rossz oldalait. Az mindenesetre tény, hogy érdekelte az iskolaügy, az oktatás, érdekelték a könyvek, a tudományok, a mechanika (az óraszerkezetek), és filozófiával is foglalkozott. Azzal kapcsolatban, hogy mennyire szíven hordta az oktatás ügyét, elég csupán megemlíteni, hogy már uralkodásának második évében, 1662 októberében kelt rendeletében birtokainak központjába helyezteti át Bethlen Gábor Gyulafehérváron felégetett kollégiumát, biztosítva ugyanakkor az újr alapítással felérő áthelyezés anyagi feltételeit is. A tanügy, az iskolaügy igazgatásával megbízott mai potentátok is megszívlelhetnék annak a rendelkezésnek a jogosságát, amelyet Apafi Mihály a tanítók és tanítványok számára 1662. október 20-án kelt kiváltságlevelének már az első pontjában megfogalmazott: „Az osztályok felállításában, a tanítás módszerében s mindenben, ami a tanítók és tanulók sikerét érdekli, senki nekik rendelkezni ne merészeljen.”⁹

Vagy pedig ott van az a mostanra talán megmosolyogni való intézkedése, hogy a másfél ezer éve használatban lévő római országutat elvezetteti az iskola szomszédságából, „mert az tanuló elme mindenek felett jó csendességet kíván.”¹⁰

Amint arról már volt szó, 1658-ban Küprüli Mohamed nagyvezír, hogy megbüntesse a Porta akarata ellenére hadjáratot indító II. Rákóczi György fejedelmet, ráküldi Erdélyre a krími tatárokat és csatlósait. A török főserég Jenő – a mai Borosjenő – alá vonul, amelynek védői rövidesen harc nélkül feladják a várat, de át kell adni a töröknek Lugost és Karánsebest is. A Bodza-szoroson bevonuló tatárság és kozák-moldvai-havaselvi csatlósai példásan büntetnek. A székváros, Gyulafehérvár feldúlásakor áldozatul esik a fiatal, akkor

9 Közli Vita Zsigmond: A Bethlen-Kollégium az erdélyi kultúrában. In *Bethlen-Kollégium emlékkönyv*. Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 1995.

10 Közli R. Berde Mária: Enyed. Városkép. In *Bethlen-Kollégium emlékkönyv*. Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 1995.

négyéves fejedelmi kollégium is. Értékes könyveit, okiratait, amelyeket már nem volt idő menteni, nem rabolja el a tatár: ezek az épületekkel együtt a tűz martalékává lesznek. Láttuk, a vész elmúltával, 1662-ben Apafi Mihály fejedelem birtokainak középpontjába, Nagyenyedre helyezi át a lerombolt kollégium jogutódját, megőrizve a Bethlen Gábor alapította főiskola régi státusát, jogait, birtokviszonyait. És elgondolkozunk azon (mert nincs rá elfogadható magyarázat), miként is történhetett meg, hogy még ötven év se folyt le a Maroson, amikor 1704 virágvasárnapján, március 16-án Rabutin tábornok parancsára báró Tige¹¹ labanc ezredes hadai feldőlnek, felégetik Nagyenyedet kollégiumostól, könyvtárostól. Ugyan zavaros idők jártak, de a békés iskola, ahol nem is csak magyar nyelven, hanem latinul folyt a tanítás, mit vétett a művelt, keresztény, istenfélő németnek? Virágvasárnapi bevonulás! Amikor prédával megterhelten vonulnak ki a martalócok a városból észak felé a miriszlói úton, a diákok lejönnek az örhegyi rejtekükből, és a tűzoltásnál használt vasazott furkósbotjaikkal felfegyverkezve a városbeli férfiakkal együtt rátámadnak az összeharácsolt értékeket cipelőkre, a Décse patakáig verve a rabló bitangot. Egyes források 18-ra teszik a csatában elhullt diákok számát. Két emlékmű őrzi a diákok hőstettét: a sétatéren, a Kápolnadombon felállított monumentum-sír és Jókai Mór romantikus meséje, *A nagyenyedi két fűzfő*. Jókai a véres eseményt diákszerellemmel körítve tálalja, és a labancok számlájára írja át az ötven évvel azelőtt megesett, tatár kánnak történt lánykiadás motívumát. A történet lezárását happy-ennel fejeli meg. Talán legsikerültebb a novellában a Pápai Páriz Ferencről mintázott rektorprofesszor, Tordai Szabó Gerzson alakja, aki a történelmet előadva diákjainak kihagyja a véres harcok eseményeit, a történelemtudomány tantárgyát jól megkurtítva ezáltal. Hogy befejezhessék a tanévet, az életben maradt diákok és tanárok a torockói Székelykő „likaiba” (barlangjaiba), medvék tanyájára vonulnak át.

Három év múlva, 1707-ben a menekülő kurucokat üldöző labanc csapat újból a városra támadt, tönkretéve, lerombolva a kollégiumnak azokat az épületrészeit is, amelyek az előző pusztításból még megmaradtak vagy valamennyire helyrehozták azokat. Végző szükségében Pápai Páriz Ferenc, a főiskola rektora, ennek Angliában élő fia és

11 Johann Karl Tige ezredesről van szó.

Teleki Sándor főintendáns a „fösvény ánglusokhoz” fordul segítségért, pontosabban az Oxfordi Egyetemhez, illetve személyesen I. György angol királyhoz, akiket annyira meghat a fél évszázad alatt már harmadszor lerombolt, felégetett kollégium sorsa, hogy gyűjtést rendelnek el az országban, és egy vasárnap (1716. III. 13.) perselypénz-bevételét angliai bankokban helyezve el (11 000 font sterling) a kamatokat az iskola rendelkezésére bocsátják (ez lesz az „angol pénz”), amiből a kollégium a XIX. század végéig építkezik.

Hogyha van biztos, jó „angol pénz” és akarat az oskola helyreállítására, az építkezések is számottevőek. Az 1720–1743 közötti periódusban épül fel a nagykollégium, 1775-ben a kiskollégium, a mai épület-együttes legrégebbi épülete, azaz a Bagolyvár. 1820–1830 között került fedél alá a kétemeletes déli szárny, majd a többi is. Azt gondolhatnánk: a modernebb idők beköszöntésével az iskola is mentesült a tragédiáktól. Ami nem egészen így van.

Itt a déli szárny első emeletén voltak a mi időnkben, úgy hatvan éve a fiúinternátus hálósobái, ez volt a már említett éjszakai kalandunk kiindulópontja. Ha kinéztünk a hálósoba ablakán, és a templomerőd várfalának északi oldalára esett a tekintet, rajta stukkóval kialakított, klasszicizáló keretbe foglalt dátumot olvashattunk: 1849. január 8. Csakhogy így egyszerűsítettem a dolgokon. A dátum évszámát római számmal írta, aki írta. Talán azért, hogy mindenki által érthető legyen: MDCCCXLIX. Január 8. Mert e dátumnak az értelmét annak idején, a mi diákkorunkban sem volt ildomos tudni. Nem emlékszem, hogy négy esztendő alatt egyetlen tanárunk is szólt volna arról, hogy az 1849 januárjában az Axente Sever és Simion Prodan pópák hadai által felkoncolt nagyenyedi magyar polgárok, főként idős férfiak, nők, gyerekek holttesteinek a várfal előtti közös sírját jelöli a római számmal írt dátum (az akkori, 48-as időkben még várárok vette körül a vártemplomot).

Családi szájhagyomány is fűződik a szomorú történelmi eseményhez; a magyarlapádi származású apai nagyanyám mesélte, ő pedig a nagyanyjától hallotta, aki azokban a vészterhes években Nagyenyeden szolgált. Az idősebb urak és családjaik tudomást szereztek a vidéken folyó dúlásokról, ezért fegyveresen összegyülekeztek egy-egy nagyobb udvarháznál, amelyet a gyilkoló-fosztogató-lázadók elől – úgy gondolták – védeni tudnak. A fiatalabbja a forradalom és szabadságharc csata-

mezőin szolgált. Az utcára néző konyhában a személyzet – köztük szolgálóleány ükanyám is – sütésre készülve éppen a kenyértésztát szaggatta ki a fehérített kendervászonnal leterített hosszú, x-lábú asztalokon, mialatt odabent az ebédlői nagyszobában folyt a dínomdánom. „Sejhaj, sose halunk meg!” Egyszerre csak fejszével tokostól bevágják az utcára néző ablakokat, és vérszomjas, hosszúínges, nagy-kucsmás alakok, jórészt kiegyenesített kaszákkal, lándzsákkal, fejszékkel felfegyverkezve kezdenek beugrálni. Végigrohannak az asztalokon, csak úgy nyúlik a bocskoruk után a jó kenyértésztá. Minket – mesélte ükanyám – nem bántottak, azt hitték, hogy közénk tartozunk (valóban, voltak közöttünk, szolgálóleányok között román fáták¹² is), csak akik nagyon visitottak, azokat csapták szájba úgy, hogy azonnal eleredt az orruk vére, azokat pedig, akik menekülni próbáltak, egy-egy farba rúgás visszapenderítette a konyha padlójára. Aztán betörték az urakhoz, akik még egy puskát sem süthettek el, leöldösték valamennyit, mint a disznót. Asszonyok, gyermekek, akiknek sikerült kimenekülniük a kertbe, szőlősbe, erdőbe, ott fagytak meg a dermesztő hidegben. Így mesélte nagyanyám az ükanyám által megélt tragikus eseményeket. Később utánanézttem. Csak röviden: Nagyenyed Szent Bertalan-éjszakájára 1849. január 8-áról 9-ére virradó éjszaka került sor (ugyancsak erre az időszakra esett az ortodox karácsony), az öldöklések, rablások pedig még 17-én is folytatódtak. A negyed várossal együtt leégett a Bethlen Gábor fejedelem alapította, az „angol pénzből” és saját alpból eddigre már szépen felépített, rendbe tett iskola is (egyes megemlékezések tudni vélik, hogy az épület belső udvarán, folyosóin a gyűjtogatások, atrocitások megkezdése idején még fölbontatlan ládák voltak a nyugati országokból érkezett fizikai műszerekkel, szemléltetőeszközökkel). Lángok martalékává válik (hányadszor?) a fölbecsülhetetlen szellemi értékeket őrző könyvtár, laboratóriumi felszerelések, gyűjtemények. Hozzávetőleges becslések 800–1000 közé teszik a leölt áldozatok számát, körülbelül ugyanennyien fagytak meg a mínusz hús fokos hidegben azok közül, akik az erdőben, kertekben kerestek menedéket. Elgondolkodtató dolgok ezek! Amint a költő írja:

A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés

12 A románul lányt jelentő fată szó magyarosított formája.

s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.¹³

Axente Sever nevét jelenleg falu viseli, Nagyenyeden pedig gimnáziumi iskola és utca. Kompetens bíróság előtt életében nem kellett felelnie, számot adnia tetteiért. De – felkent papi személy lévén – álmában vajon hallotta-e az általa vezetett martalócok által válogatott halálnemekkel meggyilkolt ártatlanok – öregek, nők, gyermekek – halálordítását? Amely azon a végzetes ortodox karácsonyi estén – tiszta idő lévén – Mihálcfalváig elhallatszott.

Az osztrák elnyomó hatalomnak az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc vérbefojtását követő megtorló, ellenforradalmi, abszolutisztikus intézkedései egyaránt sújtották mind a magyar, mind pedig a román népeiséget. Különösképpen az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően (de már előtte is) a bécsi hatalom semmibe vette az Avram Iancu által szorgalmazott erdélyi román képviselő valamennyi intézményét, formáját, ezek gyakorlatba ültetéséről hallani sem akart. A „Királyocska” (Crăișorul) maga is felügyelet alá került, a könyvtárát elkobozták, többször is letartóztatták. Amikor Bécsbe ment és közvetlenül a császárral, Ferenc Józseffel akart tárgyalni, a bécsi rendőrség nyilvánosan megszegényítette. „Amit mi büntetésül kapunk, ugyanazt kaptátok ti jutalomképpen” – szokták a hegyekben bolyongó Avram Iancunak a szelet kenyér mellé vigasztaló szóként adni, ha az történetesen valamelyik életben hagyott magyar családhoz kopogott be alamizsnáért.

A pusztítás, rombolás, égetés momentumát a Nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium esetében – amint láttuk –, ha a belső viszonyok konszolidálódtak, minden esetben hosszabb építkezési periódus követte. A félig vagy egészében lerombolt üszkös, kormos falakat újra kellett rakni, tető alá hozni az építkezést, az elpusztult, hamuvá lett nyílászárókat, belső berendezést újakkal helyettesíteni. A „füstbementek” helyett új könyvekkel ellátni a könyvtárat. Szerencsére a donációk is szaporodtak. Jól szituált polgárok, főurak – természetesen a kollégium hajdani végzettjei – hagyták saját, egyéni könyvtárukat az iskolára. A meglévő épületegyüttes, ha az idők kedvezőek voltak, új épületekkel bővült. Így készült el az 1883–85-ös időszakban állami támogatásból

13 József Attila: *A Dunánál*.

az eklektikus stílusú mai keleti szárny, Szalay Ferenc építész tervei alapján, valamint ennek a szárnynak az összhangba hozása az ugyancsak kétemeletes, visszaépített déli szárnyal. A neogótikus, kívül támpillérekkel tagolt tornacsarnokot tíz évvel később, 1896-ban hozták tető alá. Elkészült az iskolakórház – kissé különálló – szecessziós megoldásokat is tartalmazó épülete (1911–13 között), valamint (ezt kevesen tudják), 1936-ban a tornacsarnokkal szemben Kós Károly tervei alapján a régi elemi iskola épülettömbje.

Láttuk: történelmileg zavaros időkben mindig veszélybe került az iskola. Az 1920-as impériumváltást megelőzően, 1918 novemberében az a veszély fenyegette a várost és – inkluzíve az iskolát is –, hogy majdnem 7 évtizeddel a 49-es tömegtragédia, népiirtás után megismétlődik a lincselés. Erről Áprily Lajos költő számol be, a nagy hírű kollégium akkori professzora, aki – mint városi tanácsstag – maga is részese volt az eseményeknek. A havasiak beözönlését az akadályozta meg, hogy a román hadsereg magas síphangú induló mellett masírozva járta a város utcáit. Az 1944-es történésekről egyik idős tanárunk, Tenger János tanár úr elbeszéléséből értesültünk. Emlékezetből idézem: „...44-ben, amikor ideért a háború, bejöttek az iskolaépületbe valami hadinépek. Már nem volt éppenséggel józannak nevezhető a társaság (itt a szemét huncutul összehúzta az idős tanár, azzal jelezve: tudjátok ti jól, kikről beszélek). Végigmentek a folyosón, benéztek a tantermekbe (még nem volt megkezdődve a tanítás). A természetrajzi múzeum termébe is bekukkantottak, ahol a polcokon átlátszó üvegekben élettani preparátumok sorakoztak. Ezt látva egyik baka levett egyet közülük, a szuronya hegyével lepattintotta róla a hermetikusan záró fedelet, beleszagolt, majd belenyúlt, megmarkolta, ami ott volt benne szeszben eltéve (a tanár imitálja jobb kezével a tenyér kanyarító mozdulatát, majd a markolást), és kilepcsentette a padlóra. Utána a tenyerét beletörülte köpenye szárnyába, megragadta az üveget, tartalmát pedig egy cseppig felhajtotta. „De gustibus non disputandum...”

Mások rosszabbul jártak. Lehetek hárman-négyen. Jó szimatuk lévén hamar ráakadtak a lakatra zárt, pincébe nyíló ajtóra. Próbálták leverni róla a lakatot. Nem ment. Ám kéznél volt (azazhogy vállszíjon) a kulcs, a dobtáras géppisztoly. Egy egészen rövid sorozat, és a nehéz, vasalt ajtóról leesett a lakat, az ajtó pedig kinyílt. A lefelé lejtő lépcsősor jó irányba vezetett. Odabent a pincegátdorban akkora hordók sorakoz-

tak, mint egy-egy kisebb terem. Ott készültek helyben, lenn a pincében, annak idején a kádárnak csupán a dongákat kellett leadogatni. Az egyikük létrán felhágott a hordó tetejére, fent puskatussal vagy mivel kiütötte valahogy a dugót. Na de nem volt kéznél lopó vagy ilyesmi, csap sem (ha lett volna, akkor sem biztos, hogy szakszerűen tudták volna használni). Mire való a géppisztoly? Golyót röpitett az ipse a hordóba, úgy a közepe tájt, és a gyér fényben látható volt, amint sugárban szökell a messze földön híres enyedi bor a pince döngölt agyagföldjére. Aláálltak rendre, az elején egymást taszigálva, később egymást váltogatva, és addig ittak, amíg eszméletüket veszelve elnyúltak a pince földjén. A bor pedig sugárban folyt tovább, amíg belepte őket, sőt azután is. Amikor a társaik rájuk akadtak, és – hónaljig gázolva a borban – kivonszolták őket a levegőre, már nem lehetett egyikén sem segíteni. Szép halál, mondogatták a bajtársak, *kraszivaja szmerty!* Az iskolának nem esett nagy bántódása. Az oroszok – akkor éppen a birodalomépítés felszálló ágában leledzvéen – tisztelték a kultúrát.

Egy nagy hagyományú iskolát ideig-óráig, valameddig, akár évekre is meg lehet szüntetni az épületek, a könyvtár lerombolása, a diákok, tanárok rabságba hurcolása, fizikai megsemmisítése révén. Szegényszegény Bethlen-kollégiumunk! Nem egészen két évszázad alatt (1658–1849) négy alkalommal szolgáltattál erre szomorú példát! Egészen modern időkben került sor arra, hogy az évszázadok alatt papok, tanítók, tanárok, vagy egyszerűen csak művelt emberek tömegét, tudósok, írók, művészek egész sorát felkészítő, útjára bocsátó, időszakonként főiskolai, egyetemi, akadémiai fakultással is működő tanintézetet az egyre szűklátókörűbbé, bigottabbá, bornirtabbá váló kommunista rezsim, elnöki rendelettel, 1975-ben, tanévenként egyetlen kezdőosztályt beiskolázó szaklíceummá degradálta. Az 1977-ben sorra kerülő 15 éves vendiáktalálkozónk hangulatára már a második évében szaklíceumi státuszban működő iskolánk sanyarú állapota nyomta rá a bélyegét. Nem volt egyáltalán bizakodó a megjelentek közérzete, hangulata, amikor az összejöveteleken az addig hallgató Tenger tanár úr kért szót, és körülbelül ezeket mondta: „Látjátok, fiúk, lányok, én már megettem a kenyereim javát, ezért nekem elhihetitek: nincs szándékomban félrevezetni senkit. Titeket, akiket annak idején még taníthattam is, még annál kevésbé. El vagytok keseredve nagyon, hogy ezt megértem, de fel a fejvel! Az iskolánk 355 éves múltja során sok

alkalommal került legalább ennyire, de a legtöbbször még ennél is kilátástalanabb helyzetbe: amikor jött a török-tatár, a kurtyán, a német, a móc. Keserves volt a pusztítás, a szétszórás, az üldöztetés. De utána mégis mindig feltámadt az iskola. Nekem valami most is azt súgja, hogy a mostani mélypontot is felfelé ívelő szakasz követi majd. Kérlek, higgyetek nekem, és bizakodjatok! Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?” Az igazat megvallva hittünk is, nem is a tanár úr szavainak. Gondoltuk, holmi időskori eufóriának tudható be az elhangzott reménykedő, reménykeltő beszéd.

Az 1989-es változások után az új hatalom által gyakorolt minimális kegy eredményeként az iskola visszakapta elméleti líceum státuszát. Jelenleg gyönyörű kívül-belül: részben a különféle európai pénzeknek is köszönhetően valósággal újjászületett az iskolaépület-együttes! Ragyogó, modern, európai szintű! Az iskolaudvar egyik sarkában szoborpark. Méltán lehet rá büszke a városvezetés. Gazdag és korszerű didaktikai eszköztár áll a tanárok, tanulók rendelkezésére. A legutolsó találkozónkon az igazgatónő állította: jó a városi tanács és az iskola között a viszony (ellenpéldának a marosvásárhelyi katolikus gimnázium, az Unirea esetét hozta fel). Széles körű külföldi kapcsolatrendszerre tett szert az iskola, amelyet ápol is rendszeresen. Gyakoriak a látogatások, a találkozók, a különböző szintű szimpóziumok, konferenciák, bemutatók.

Mi, most már örökös kívülállók, innen messziről az iskola lényegi vonatkozásaiba nem láthatunk bele. Mennyire egységes a tanári kar? A dél-erdélyi szórványsziget mai magyar lakói milyen bizalommal tekintenek rá, magukénak tudják-e a régi-új iskolát? Van-e lehetőség megállítani a magyar iskolákból az elszivárgást? Elégséges-e elővenni, ha baj van, a bibliás fejedelem halálos ágyon leírt utolsó szavait: „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?”

KONCERT TÖRRE ÉS ZONGORÁRA

– Csinta Samu beszélgetése

Ardeleanu Zsuzsa világbajnok törvívóval –

Sokszoros országos, egyszeres világbajnok törvívó, majd sikeres vívóedző, aki évtizedeken át hordozta szülővárosa, Szatmárnémeti és az ország jó hírét. A hetvenöt éves Ardeleanu Zsuzsa úgy tartja, megtalálta az utat, amelyen szerencsésen átjutott egy olyan másik, a vívástól merőben különböző világba, ahol változatlanul hasznára tud lenni egy számára kedves közösségnek.

– *Mindenekelőtt segítsen, kérem, értelmezni, hogy néhai férje, az ugyancsak élvonalbeli vívó István miért „vetközte le” annak idején a Weissböck családnevet, és lett Ardeleanu. Vele együtt pedig ön is, akit lányneve, Tasi után Weissböckként könyvelt el a vívóvilág?*

– Bonyolult történet, de nem feltétlenül abban az értelemben, ahogy a külvilág esetleg gondolná. Egyidősek voltunk Istvánnal, és miután 1964-ben érettségiztünk, mindkettőnket hívott a Steaua, mi meg

Bukarestbe költöztünk. Előtte néhány tiszt jött Szatmárnémetibe, és igyekezett meggyőzni a szülőket, hogy engedjenek el hármunkat – az immár néhai Gyulai Ilonát, Jencsik Katalint és engem – a katonaklubhoz. Vigyáznak majd ránk, mindenünk meglesz, egyúttal lehetőség nyílt beiratkozni a sporttanári egyetemre is, nagyjából ez volt az ígéretcsomagban. István nem ismerte az édesapját, aki a második világháborúban tiszt volt, a németüldözés kezdete után, 1948-ban gyakorlatilag el kellett menekülnie Szatmárról, Sopronban telepedett le, de a felesége nem ment utána a gyerekekkel. A leendő férjem 1966-ban még Weissböckként nyerte meg a törvívó ifjúsági világbajnokságot, és nagyon rosszulest neki, hogy az apja akkor sem kereste meg, holott csak Bécsig kellett volna mennie. Egy évvel később megpróbált az apja nyomára bukkanni, de nem találta meg, aztán egy elkéseredett

pillanatában úgy határozott, felveszi az amúgy magyar sógora, Ardeleanu nevét. A félreértések elkerülése végett: nem a Steauánál kényszerítették névváltoztatásra.

– *Milyen világ volt a háború után Szatmárnémetiben?*

– Csupa jó emléket őrzök a szülővárosomról, ahol mindenki ismert mindenkit. Akkoriban nem létezett, vagy egyáltalán nem került a felszínre a magyar-román kérdés, románul amúgy nem is nagyon tudtunk, egyszerűen nem volt rá különösebb szükségünk, mivel mindenki beszélt magyarul. Arról viszont sokáig fogalmam sem volt, hogy néhány kilométerre lakunk a magyar határtól, bár sokszor hallottam édesanyámat mesélni arról, ahogyan a mi utcánkon át vonult be a városba Horthy Miklós. Drága jó családba születtem, és bár rendszeresen imádkozó ember vagyok, soha nem leszek képes megköszönni a Fennvalónak, amit tőlük kaptam. Késői gyerekként, tíz évvel idősebb bátyám után érkeztem 1946-ban nők napján, ennek megfelelően mindig is valamiféle ajándékként kezeltek, ugyanakkor nem kényeztettek el. Cipész édesapám az ötvenes években kénytelen volt visszaadni az iparendélyét, és a Május 1. nevű gyárba helyezkedett el raktárnokként. Édesanyám, aki varrónő volt, egészen ötödikes koromig otthon maradt, csak a neveléssel foglalkozott. A németi református templom közelében laktunk, ahol édesapám presbiter is volt. A Weselényibe jártam iskolába, minden tevékenységben részt vettem: kórus, tánc, atlétizálás töltötte ki az életemet. Jó tanuló voltam, bár sokat kellett tennem érte. Szüleim zongorázásra is beírtattak, hét éven át jártam a Zenedébe, és mivel nem volt zongoránk, eladtak egy kis telket, hogy fussa hangszerre, legyen, amin gyakorolnom.

– *Szatmárnémeti mindig is egyfajta vívófővárosnak számított. Ez önmagában is magyarázza, miért választotta ön is épp ezt a sportágat?*

– Biztosan, mert a környezetemben sokan vívtak. Engem a szomszédunkban lakó Vadnay Otília nevű lány hívott el a vívóterembe. Ötödikes voltam, az iskola mellett rengeteg dolgom volt, hiszen heti három alkalommal zongoraórára jártam, plusz heti kétszer vívásra – és mi tagadás, nem gyakoroltam eleget a zongoraórákra. Mire a szüleim azt mondták: amit elkezdünk, azt tisztességesen végig kell csinálni. Korrepetálásra is kellett járnom, de hetedikes koromra rendben elvégeztem

a zongoraiskolát, és végre koncentrárlhattam a vívásra, amit időközben nagyon megszerettem.

- *Rendben, hogy a fiújátékok egyik fontos eleme a kardozás, de egy lányt mi vonzhat a víváshoz?*

- Én mindenféle mozgást szerettem, de a vívás azzal fogott meg különösen, hogy rendezett, fegyelmezettséget megkövetelő sportág. Ugyanakkor ész tekintetében is jelen kell lenni, tetszett, hogy közben gondolkodni kell, megpróbálni előrelátni az vetélytárs lépéseit, második szándékot érvényesíteni, „átverni” az ellenfelet. Ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy sok monoton eleme is van, rengeteg türelmet, alázatot követelő sportág. De ahogy a szüleimtől tanultam: ha valamit elkezdünk, tisztességesen végigcsináljuk, nem adjuk fel. Sikertelenség esetén pedig elsősorban magunkban kell keresni a hibát. Ezért aztán örültem minden apró fejlődésnek, és közben tudomásul vettem a pillanatnyi korlátaimat.

- *Szatzmárnémeti legendás vívóedzője, Csipker Sándor mivel tudta megfogni a zsáknyi „bolhát”, a rengeteg mozgékony, rakoncátlan gyereket?*

- Ma már azt mondom, hogy belelátott a lelkünkbe, kiváló emberismerő volt. Persze használt ő nagy-nagy szavakat is, meglátod, nagy vívó leszél, világbajnok, hasonlókat, és aki „elhitte” neki, abból valóban jó vívó lett. Az én korosztályom, a '46-osoké valóban kivételes volt, hiszen Jencsik Kati, Gyulai Ilona és jómagam is világbajnokok lettünk. Mindig ragaszkodtam a klasszikus vívóiskolához, azt csináltam, amit mondtak, tanítottak nekem. Jencsik Kati például támadóbb alkat volt, ezt Sanyi bácsi felismerte, másképp kezelte őt. Ma már hajlok arra, a talán túlzott fegyelmezettséggemmel magyarázható, hogy nem lettem még sikeresebb a sportágban. Egyetlen csapatvilágbajnoki aranyéremig jutottam, míg Jencsik Kati kétszeres egyéni világbajnok is lett, egyszer ifjúsági korban, aztán felnőttként is.

- *Melyik volt az a verseny, amely után ön is elhitte, hogy Csipkernek talán igaza lehet?*

- Már az első versenyeim jól sikerültek, aminek eredményeként mindössze három évnyi vívás után 1962-ben kivittek a kairói ifjúsági világbajnokságra, az volt az első világversenyem. Ott kilencedik lettem,

de nem voltam – nem is lehettem – elégedetlen. Legfeljebb azzal, hogy olyan fiatalon, alig tizenhat évesen jártam arra, így hiába vittek el bennünket például a piramisokhoz, igazából fogalmam sem volt, merre járok, mit látok. 1964-ben a Jencsik Katalin, Maszat Ilona, Olajos Zsuzsanna, Ardeleanu Zsuzsanna összetételű szatmári csapattal megnyertük a hazai felnőtt bajnokságot, igazából annak eredményeként jöttünk értünk Szatmárra a Steaua küldöttei.

– *A szülei nem kaptak a szívükhöz, hogy mi lesz a leánykával a messzi idegenségben?*

– A kairói vb előtt már töltöttem néhány hetet Bukarestben, szóval nem először mentem oda, de a szüleim megbíztak bennem, és ez nekem is nagy önbizalmat kölcsönzött. Az is biztató volt, hogy egyszerre hármunkat hívtak, össze is ült a három család megbeszélni a döntést, nem emlékszem különösebb ellenkezésre. És hát gondolom, annak az elvüknek sem akartak ellentmondani, hogy amit elkezdünk, azt be is kell fejezni. Ők nem sportoltak, nem is érdeklődtek a sport iránt, de nagyon komolyan vették az elszántságomat és eredményeimet. Nem voltak nagyravágó emberek, nem akarták általam megvalósítani a saját álmaikat, hagytak menni a saját utamon. Nálunk igazából soha szóba sem került, hogy mi legyen belőlem, csak a munka tisztességes módon való elvégzése volt fontos.

– *Milyen volt a bukaresti világgal való, immár életvitelszerű találkozás?*

– Azt már jeleztem, hogy nem tudtam, nem tudtunk románul, de mindenki segített, nagy türelemmel kezeltek bennünket. Nem beszélve arról, hogy a legtöbb sportág akkoriban még tele volt magyar versenyzőkkel. A Cișmigiu park közelében lévő tiszti szálláson kvartélyoztak el harmadmagammal, 1967 után pedig, az Istvánnal való összeházasodásunkat követően ugyanott, de immár külön szobában laktunk. Két évvel később kaptunk egy garzonlakást, majd amikor Jenei Imrének – Gyulai Ilona második férje – új lakást utaltak ki, mi mentünk a helyükbe. Abban az időben jól éreztem magam Bukarestben, csak az egyetemről van néhány kellemetlen emlékem. Bennünket, élsportolókat külön vizsgáztattak, és ha nő volt a vizsgabiztos, előre féltünk. Biztosan furcsán hangzik, de a testnevelési egyetemen bizony voltak sportellenes tanárok. Vagy inkább irigyek, akik sokszor vágták a

fejünkhöz, hogy ha tudunk külföldre utazgatni, akkor tanuljunk is. Leginkább az úgynevezett nőies sportoktól irtóztam, mint például a művészi torna. Megkínlódtam az úszással is, itthon ugyanis nem tanultam meg úszni. A vízipólósokkal volt szerencsénk, kötelet kötöttek a derekunkra, úgy tanígtattak. Valahogy túléltem a dolgot, ma már egész jó barátságban vagyok a vízzel.

- *Vívóként csapatban többnyire jobban teljesített, mint egyéniben. Vajon miért?*

- Mindig szívesebben tartoztam csapathoz, szerettem, ha közös célokért kell küzdeni. Egyéniben sokszor veszítettem nagy előnyről, csapatban szinte sosem. A román válogatottban mindig voltak vezéregyéniségek, akiket érdemes volt követni: Szabó Olga, majd Maria Vicol és Ana Pascu. A szatmáriak közül leginkább Jencsik Kati volt ilyen, vele szinte testvérként éltünk, a későbbiekben családirag is összejártunk. Örök gondoskodó alkat volt, arra is ment rá annyira korán az egészsége.

- *Melyiket tekinti pályafutása legemlékezetesebb versenyének?*

- 1965-ben vettem részt az első felnőtt világbajnokságon Párizsban, ott dobogós helyen végeztünk. A legsikeresebb versenyem a havannai világbajnokság volt, onnan aranyéremmel tért vissza a csapatunk. A csapatversenyben nagyon fontos, hogy egymásért harcolunk. Ezért jó, ha a csapat összeillő egyénekből áll. A kevesebb asszót nyerőt is egyenlőnek kell tekinteni azzal, aki három vagy négy asszót nyer, hiszen minden tus számít. A világbajnokság és az Európa-bajnokság mellett minden évben megrendeztek rangos nemzetközi versenyeket. Ilyen volt a comói vagy a párizsi, mindkettő gyönyörű színhelyeken, oda nagyon szerettem járni. Az olimpiák vegyes nyomot hagytak bennem. Először az 1972-es müncheni játékokon voltam kinn, amikor az izraeli küldöttség elleni terrortámadás történt. A mi szállásunkhoz egészen közel zajlottak az események, miután lezárult a dráma, el is mentünk megnézni a helyszínt. A következő, az 1976-os montreali számomra kimaradt, a szakvezetés úgy ítélte meg, hogy nem férek a csapatba, bár abban az évben a román bajnokságot és a kupát is én nyertem. Moszkvában 1980-ban visszatértem, bár miután 1978-ban elveszítettem egy magzatot, egy ideig azt mondtam, hallani sem akarok többé a vívásról. Moszkva után viszont már semmit sem akartam

kockáztatni. Az 1977-es földrengés után a férjemmel amúgy is úgy döntöttünk, hogy semmiképp sem maradunk Bukarestben, ő 1978-ban haza is jött Szatmárnémetibe.

– *Tartott-e bármiféle kapcsolatot a magyar vívósport képviselőivel?*

– Természetesen. Bóbis Ildikóval, Maros Magdával, Rejtő Ildikóval nagyon jó viszonyban voltunk, no meg a sajnálatosan korán elhalálozó Schwarzenberger Ildikóval. Persze csak a páston kívül; ha vívni kellett, senki sem ismert pardont. Schwarzenberger Ildivel nem szerettem vívni, ő amolyan fiúsan, erőszakosan lépett fel a páston, vele szemben nem nagyon voltak eszközeim. A klasszikus stílus képviselőivel, az iskolázott vívókkal többre mentem, azt hiszem, közülük mindenkit sikerült legalább egyszer legyőznöm.

– *Az edzői munkában hamar megtalálta önmagát? Saját pályafutását igyekezett példaként érvényesíteni, vagy új utakat keresett?*

– Stefánia lányom megszületése után, 1982-ben álltam munkába, a Sportklubnál rengetegen vívtak, akkoriban még élt Szatmáron a sport varázsa, a vívásé különösen. Tömegesen jöttek a gyerekek, jó eredményeink is voltak, viszont azzal kellett szembesülnünk, hogy a Bukarestbe felkerült fiataljainkkal korántsem foglalkoztak úgy és annyit, mint annak idején velünk. Mi tagadás, én ezt bizonyos mértékig saját kudarcomnak is tartottam, hiszen nem ezt ígértük a szülőknek. A kilencvenes évekre még inkább szétesett a fejlődés biztonsága, ennek következtében nagyon sokan lemorzsolódtak. Nyugdíjazásom után még sokáig bejártam a vívóterembe, foglalkoztam a gyerekekkel, 2010-ig még be is öltöztem, iskoláztam. Annyira összenőttem a vívással, a vívóteremmel, hogy képtelen voltam megválni tőle. Persze amikor nyugdíjba megy valaki, szakadás történik az életében, megszűnik az a folytonosság, ami korábban létfontosságú volt a számára. Ilyenkor nagyon fontos megtalálni az utat, ami átvezet egy másik életformába. A műtétemet követően legfeljebb beszélgetni járok be a vívóterembe.

– *Mi a titka annak, hogy Szatmárnémeti országos szinten is meghatározó vívófellegvarrá nőtte ki magát?*

- A titkot úgy hívják: Csipler Sándor. Nagyon sok tanítványa maradt itt edzőként, vitték tovább az örökségét. A vívóterem léte is rajta múlt, ő harcolta ki az építését 1976-ban.

- *Mit gondol, megbecsüli önt eléggé a román sport, a szülővárosa?*

- Nem lenne igaz, ha azt mondanám, hogy nem. Amíg porondon voltam, a román sportban megbecsültek, utána kevésbé. Természetesen részesedtünk hivatalos elismerésben, kapjuk rendszeresen az olimpiai, világ- és Európa-bajnokoknak megítélt életjáradékot. Nemrég, 2021 tavaszán megkaptam a szatmárnémeti RMDSZ Ezüst Tulipán-díját. Ezzel együtt azt érzem, kissé későn „fedeztek fel”. Természetesen jólesik, csak lehet, hogy túl későn érkezett. Azzal kellett szembesülnöm ugyanis, hogy sok embernek fogalma sincs, miért kaptam ezt a kitüntetést, sőt, azt sem tudják, ki vagyok én, honnan kerültem elő. Jó lenne, ha a dolgok akkor történnének, amikor annak az ideje van.

- *Ön megtalálta azt a bizonyos átvezető utat?*

- A vívóterem után szerencsére másik befogadó közösségre találtam a Szatmárnémeti Református Egyházközségben. Az egyházhoz való ragaszkodásom már gyerekkorban megkezdődött, a rendszeresen templomba járó szüleim engem is magukkal vittek. A hitre neveltek, az egyház és a nemzet szeretetére. Bukarestben nem tudtam rendszeresen templomba járni, de ha csak tehettem, elmentem – ünnepekkor mindig –, ha nem a református templomba, akkor másba, úgy gondolkodtam, hogy imádkozni bárhol lehet. A hit, az imádság a mindennapi életem része maradt. Úgy érzem, nagyon szeret a Jóisten. Elfogadtam, hogy a férjem korán elment, a szüleim is korán meghaltak, a lányom is távol került tőlem. Azt tartom, nem szabad elszomorodni, a szomorúság hamar lehúz. Meg kell próbálni megtalálni mindennek a jó oldalát. Én a vívásról a nőszövetségre váltottam, jó döntés volt, hiszen ha a vívásból ki is öregedtem, az egyházi tevékenységek nem korhatárosak. Nagyon sokat olvasok, sokat imádkozom, zenét hallok, részt veszek a közösségi életben. A karantén idején például felvettem a zongorajátékaimat, a hanganyagot elküldtem az ismerőseimnek. Ha csak feleannyi megbékélést szereztem velük, már nem tettem hiába.

Dr. Kiss László

ADALÉK AZ 1836-OS „KIS KOLERA”
ERDÉLYI TÖRTÉNETÉHEZ
ÉS ID. SPÁNYIK JÓZSEF ÉLETRAJZÁHOZ

Egy korábbi írásunkban bemutattuk Lugosi Fodor András, Hunyad vármegye főorvosának 1832-ben megjelent írását a koleráról.¹ Jeleztük, hogy ez a fontos munka nem szerepel a „nagy kolera” kitörésének centenáriumára írt dolgozatban sem.² Lugosi Fodor érdemeit azonban a kortársak elismerték. Idézünk az *Erdélyi Híradó* 1833-as évfolyamából: „Ő cs. királyi felsége meghagyni méltóztatott: hogy azoknak neveik, kik 1831/2. évben az Erdélyi Nagy fejedelemség kebelében dühösködő görcs mirigy terjedésének meggátolásában munkások voltak, Ő felsége eleibe terjesztessenek, – melynek következtében folyó hónap 8-kán költ felsőbb határozat szerint Gróf Bethlen Imre úr titkos tanácsos ó Exja, Gróf Gyulay Lajos Erdélyi Gubernialis tanácsos, Harting Ferencz úr ezredes az oláh határ gyalog Regimentnél, Báró Jósika Sámuel a f. magyar udvari Cancelláriánál udvari tanácsos, mint Torda Vmegyének akkori Administratora, Juhász József úr Kincstár tanácsos, és Gróf Nemes János a Fogarasi kerület fő Kapitánya ’sat. Legfelsőbb kegyelmes megalégedéssel örvendeztettek meg: továbbá Baricz János,³ Greising József,⁴ öregebb s ifjabb Kováts Antal,⁵ Orvos Doctor urakat a kisebb arany, pántlikán függő Medáliával megjutalmaztatni, Hunyad Vmegye Physicusát Fodor András urat 300, Torda Vmegye Seborvossát pedig Vass János urat 200,

-
- 1 Kiss László: A kolera Hunyad vármegyében, 1831-ben. Lugosi Fodor András megyei főorvos elfelejtett irata a koleráról. In *Székelyszék*, XXIV. évf. (2020) 7. sz. 117–126. p.
 - 2 Pataki Jenő: Az erdélyi kolera 100 éves évfordulója. In *Orvosi Szemle*, 4. évf. (1931) 12. sz. 404–407. p.
 - 3 Ikafalvi Baritz János (1776–1861), a nagyenyedi kollégium tanára, 1838–1850-ig Erdély főorvosa (protomedikusa).
 - 4 Greising József (1798–1890), Bécsben diplomázott 1823-ban, szülővárosában, Brassóban volt előbb gyakorló orvos, majd 1832-től 1877-ig kerületi orvos (Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvostörténeti értekezések*. III. köt., Zebegény, 2010, 83. p.)
 - 5 Kováts Antal (1749–1843), Bécsben végzett 1782-ben, 1824-től Marosvásárhely főorvosa (Dörnyei: i. m. 109. p.)

pengő forinttal a státus Kincstárból megjutalmazni, s egyszersmind megparancsolni méltóztatott, hogy az ország protomedicussának és királyi tanácsosnak Ferenczi József úrnak, alsó Fejér Vmegye fő bírájának Gróf Lázár Benedeknek, a Károly Fejérvári kerület Commisáriusának Tövisi Gergely úrnak valamint mindazoknak, kik a Guberniumnál az említett nyavalya elfojtásában részesültek, a Guberniale Praesidium által Ő felségének meglegedése jelentessék-ki, – a Kolosvári város-gazdája pedig Tauffer Ferencz, munkás szolgálatjáért, a Gubernium útján dícsértessék-meg. (M.K.)⁶

Az idézett szöveggel kapcsolatban két dologra hívjuk fel a figyelmet: egyrészt a kolerát – kevésbé ismert nevén – „görcs mirigynek” nevezik, másrészt Fodor volt az egyetlen vármegyei főorvos (fizikus), aki magas királyi jutalomban részesült. Fodor kolerairatában nem közölt számzerű adatokat. Ezt viszont megtette az *Erdélyi Híradó*, az 1831. október 22-i számában. Az általuk közölt táblázatból látható, hogy Fodor megérdemelten részesült elismerésben, hiszen Hunyad megyében rendkívül erősen tombolt a járvány. A halálozás (letalitás) közel 50 százalékos volt (Marosvásárhelyen alig 10%-os).

A nem orvos kitüntetettek közül Tauffer Ferenc (1783–1873), kolozsvári városgazda érdemel említést. A kolerajárvány idején a rászorulókat megsegítésére gyűjtést szerveztek, majd az összegből gróf Gyulai Lajos főkormánybiztos tanácsos felügyelete alatt Tauffer Ferenc városgazdánál, 1831. december 24-től 1832. március 31-ig, 518 szegény ellátására tápláló levest főztek.⁷

Erdélyországban tehát befejeződött a kolerajárvány, hogy aztán majd 1848/49-ben – „köszönhetően” a hadi mozgásoknak (is) – újult erővel tomboljon országszerte. Kevésbé köztudott, hogy 1836-ban volt egy „kis kolera” is, amely Magyarország 23 vármegyéjében és 13 törvényhatósági város 769 helységében 42 983 áldozatot követelt.⁸ Ez a járvány, amely már 1835-ben kezdődött és 1836. november 15-ig tartott, főleg Torontál, Krassó, Bihar, Békés és Baranya megyében tombolt, súlyo-

6 *Erdélyi Híradó*, 1833, 277–278. p.

7 Bartók István: „A polgári rend művelődésének eszközlésére...” A Tauffer család szerepe Kolozsvár történetében. In *Művelődés*, LXXI. évf. (2018) 4. sz. 18–22. p.

8 Bálint Nagy István: *Kolerajárványok Csanád vármegyében. Adatok Csanád vármegye közegészségügyének történetéhez I.* Makó, 1928, Kiadja Csanád-Arad-Torontál vármegye közönsége. Idézés a 92. oldalról.

sabb lefolyású volt, mint az 1831. évi: letalitása 58%-ra rúgott.⁹ A járvány elérte Székelyföldet is. Ennek bizonyítékát találtuk meg az *Erdélyi Híradó* 1836. november 12-én megjelent számában, amely címdalton közli az alábbi tudósítást: „Kézdi Szent Lélek, october 28kán 1836. Kedves hazánkban, a több helyeken pusztító görcs betegség, sok idők óta csendességben lévő falunkkal is, elenyészet sept. hó 23ikán éreztetni kezdette dühét, amikor is legelőbb Berecz János nevezetű adófizető ember lett martalékja, mely háztól hat napok alatt a nevezettnek felesége, veje, és két unokái kiholtak, csak hamar több házaknál igen nagy mértékben ütötte ki magát a veszedelem, melyre, a nemes 2dik gyalog székely ezred igen nagy érdemű ezredese mlgos Zouba József úr, a nemes ezerednél szolgáló cs. kir. hadi orvosok közül Spanyol József urat a legnagyobb sietséggel kiparancsolta, ki is ezen hónap 3dikán megérkezvén, ritka s éppen leírhatatlan szorgalommal követett-el mindent szenvedő ember társai közt, s az akkor még igen nagy félelemben s csaknem kétségbe esett emberi nemet az által is buzdította a kölcsönös segedelemre, hogy a’ mikor legnagyobb kínok között voltak a szenvedők minden segedelemtől megfosztva (mert az atya gyermekeihez, férj feleségéhez, s viszont, a félelem miatt nem mert közelíteni) maga dörgölte szenvedő betegeit, míg utoljára néki bátorodván a kétségbe esett nép, kezdett egymásnak segedelemmel lenni. – Több köszönetet érdemlő tettei közt igen nevezetes az, hogy olyan betegeken is segített, a kik meghülve, feketedve, szóvalan, minden öntudás nélkül megmerevedve voltak, ha még lélekzettek. – Ma öröm napunk van! az irgalmasságnak istene, ki bűneinkből ezen kemény csapása által is, mint jó atya rosz gyermekeit, magához téríteni kívánt, a megalázódott s bűnein kesergő népnek meghallgatta könyörgéseit s bévette imádságait, s már is annyira szüntette bűneikkel érdemlett ostorát, hogy az éjszaka egy beteghez sem hívtak, ezelőtt kevés napokkal 20at is temettünk egy nap. – Áldott az isten! ma csak kettőt temettünk s a mi még örvendetesebb, s september 23tól nem volt, egész falunkban egy halottunk sincs.”¹⁰

Kézdiszentlélek (ma Sánzieni) a *Pallas Nagy Lexikona* szerint (X. kötet, 484. oldal) nagyközség Háromszék vármegye Kézdi járásában, 1891-ben 2819 magyar lakossal. Innen tudósított valaki a faluban dúló

9 Gortvay György: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I. kötet.* Budapest, 1953, Akadémiai Kiadó, 27. p.

10 *Erdélyi Híradó*, 1836. 39. sz. 303–304. p.

járványról, melyet ismét csak „görcs betegségnek” neveznek. Valószínűleg a „görcs” volt a legszembeűnőbb tünete a betegségnek. Csupán összehasonlítás végett, Trefort Ágoston (1817–1888) – 1872-től haláláig vallás- és közoktatásügyi miniszter – följegyzéséből idézünk: „Atyámat... július 8-án reggeli kilenc órakor borzalmas görcsök közt rohanta meg a kolera: délben már eszméletlen volt és délután négy órakor ravatalon feküdt.”¹¹ Nem véletlenül kapta tehát Erdélyben a kolera a „görcs betegség” nevet. A másik jellemző tünet a „megmerevedés” volt, amelyet olykor sikerült „dörgöléssel” eltávolítani. Érdekes, hogy a görcs betegséget „Isten ostorának” tekintették, tehát büntetésnek az emberek által elkövetett bűnökért. (A kolera valódi okát, a *Vibrio cholerae* nevű baktériumot majd csak 1883-ban fedezi fel a híres német „bacillusvadász”, Robert Koch.)

Végezetül essen szó a fenti tudósítás „hőséről”, Spányik József katonaoorvosról.¹² Spányik Marosvásárhelyen született 1809. július 16-án, „Joannes Spányik és Florea Pavel” gyermekeként, amint azt az anyakönyvi bejegyzés tanúsítja.¹³ 1821 májusában, 12 éves korában iratkozik be a marosvásárhelyi református kollégiumba. Az Orbán Balázs által a százada „legjótékonyabb emberének” nevezett Gecse Dániel (1768–1824), Marosvásárhely városi fizikusának volt a fogadott gyermeke.

Spányik 1829-ben a kolozsvári Orvos-Sebészi Intézet növendéke. Itt vette feleségül Sziártó Amáliát, akitől 1830. április 21-én fia született; a fiú a Gusztáv nevet kapta. Az Orvos-Sebészi Intézetben szerezte meg az 1831/32-es tanévben a „polgári sebész” címet. Rövid ideig Kolozsvár seborvosa volt. A Pécsről előkerült második seborvosi naplójában írja, hogy részt vett Hunyad vármegyében a kolera elleni küzdelemben – tehát itt ismerhette meg leendő apósát, Lugosi Fodort. Ugyancsak e naplóból derül fény arra, hogy 1831. december 15-én „... vettem a kezem alá a külső Magyar uttzai Cholera ispotályt, a Hová Hivatalosan rendeltettem ki.”¹⁴ Spányik tehát bizonyíthatóan részt vett a Kolozs-

11 Magyary-Kossa Gyula: Az első kolerajárvány Magyarországon. In *Orvosi Hetilap*, 1942. 17. sz. 205–206. p.

12 Az innen következő rész az *Orvostörténeti Közlemények* 250–253. kötetében 2020-ban megjelent tanulmányom rövidített, átdolgozott változata.

13 Az anyakönyvi adat felkutatását ezúton is köszönöm Oláh-Gál Róbertnek.

14 Minden napi Jegyző Könyve Chirurgus Halasi Spányik Józsefnek December 15ik napjától kezdve 1831 s mind utána. Halasi Spányik József megyei orvos, Déva könyvtára. Pécsi Egyetemi Könyvtár, 288. sz.

vártott 1831. december 2-tól 1832. január 16-ig grasszáló kolera leküzdésében is, bár hivatalos koleraorvosnak nem őt, hanem Szabó Domokos és Csoma György seborvosokat nevezték ki.¹⁵ Hogy meddig maradt a „kincses városban”, nem tudjuk. A későbbi években ugyanis, élve azzal a lehetőséggel, hogy a kolozsvári Orvos-Sebészi Intézetben oklevelet elnyertek nemcsak a polgári (civil) szférában helyezkedhettek el, hanem beléphettek a hadsereg egészségügyi szolgálatába is, az ekkor már gyermeket (gyermekeket?) nevelő családapa, Spányik József is ezt az utat – a stabil és biztos jövedelmet nyújtó katonai orvosi pályát – választotta. Ennek bizonyítéka a kolozsvári *Erdélyi Híradóban* 1836. november 12. napján, szombaton megjelent – fentebb ismertetett – írás.

A hatóság a katonaság segítségével próbálta megakadályozni a „veszedelem” terjedését. A Mária Terézia idejében – nem éppen kesztyűs kézzel (lásd madéfalvi veszedelem, siculicidium/székelyirtás 1764. január 7-én) – szervezett székely határőrségben két gyalogezred volt, 12-12 századdal. Az I. gyalogezred parancsnoksága Csíkszeredában, a II. ezredé Kézdivásárhelyen volt – ennek századai Berektől Barótig voltak elosztva. Kézdivásárhelyen 1823 és 1850 között „katonai nevelde” is működött. Zouba „ezeredes” kilétéről nem találtam anyagot, mint ahogy arról sem, hogy pontosan hol volt az állomáshelye Spányik József „hadi orvosnak”.

Valószínű azonban, hogy ez az állomáshely már ekkor Kézdivásárhelyen lehetett. 1841. február 11-én ugyanis innen keltezi Budára „Antiquariuss Litterati Tekintetes Nemes Sámuel úrnak” címzett levelét. E levélből az derül ki, hogy Spányik „tábori orvosként” jól érzi magát a katonaságnál, már három gyermeke van, és éppen a Spányik család gyökereit kutatja.

A következő évek történéseiről kevés adatot találtunk. Valószínű, hogy Spányik 1848-ig megmaradt a székely határőrség szolgálatában. Ekkor a volt határőrök is a honvédsereg kötelékébe léptek át. Ezt tette a feloszlott 2. székely gyalogezred „tábori orvosa”, Spányik József is. Ő látta el elsőként Bem apó kézsérülését a szászvárosi ütközetben, 1849. február 7-én. Nem tudjuk, mivel honorálta 1850. május 9-én Déván az osztrák haditörvényszék Spányik „bűnös” tettét, azt viszont

15 Pataki Jenő: Az erdélyi kolera 100 éves évfordulója. In *Orvosi Szemle*, 4. évf. (1931) 12. sz. 404–407. p.

igen, hogy harminc évvel később, 1879-ben Ferenc József „Spányik József hunyad-megyei járási-orvosnak, 48 évi buzgó szolgálata elismeréséül arany érdemkeresztet” adományozott.¹⁶

A dévai tárgyalás színhelyét illetően jelenleg csak egy hipotézisünk van. Spányik második felesége, Lugosi Fodor Lujza (Alojzia), Lugosi Fodor András (1790?–1858) Hunyad megye főorvosának lánya volt. Azé a Fodoré, aki kitűnő kolerairatot tett közzé 1832-ben – lásd fentebb. E rokoni kapcsolat háttérben az azonos „vesszőparipa”, a „régiségek” iránt való érdeklődés lehetett.

Spányik József az 1850-es években már bizonyosan Déván élt. Az 1874-ben, az *Orvosi Hetilap* mellékleteként megjelent „A Magyar-országi Orvosok Névtára” szerint „Spányik József s., m. a. o” Déván (Hunyad megye) él (14. o.). A rövidítéseket feloldva: sebész, megyei alorvos. A könyv 9. oldalán szerepel még egy Spányik: Spányik József sebész-mester, honvéd zászlóalj orvos Csíkszeredán (Csík szék). A „névtár” nem jelzi, de mi tudjuk, hogy ő az 1836-ban Zabolán született ifj. Spányik József.¹⁷ Azt is dokumentálni tudjuk, hogy 1879-ben Spányik József, az apa, Hunyad vármegyei járási orvosként kapta meg a Ferenc József-érdemrend aranykeresztjét. Ez a kitüntetés szerepel a gyászjelentésén is, mint ahogy ott olvasható az is, hogy tagja a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társaság/Társulat választmányának.

Idősebb Spányik József Déván hunyt el 1891. március 8-án, 82 éves korában. Halála után könyvtára, hagyatéka valószínűleg fia, ifjabb Spányik József birtokába került. E hagyaték egyes tételei ma a budapesti Országos Széchényi Könyvtár, illetve egy pécsi könyvtár állományában található. A tételek feldolgozása bizonyára további értékes adattal gazdagítanak mind id. Spányik József seborvos, a kolozsvári Orvos-Sebész Intézet végzettjének életrajzát, mind a 19. századi Erdély orvos- és kultúrtörténetét.

(Ezúton is köszönöm Kutasy Tamásnak [Bécs], hogy felhívta figyelmemet szépapja, id. Spányik József alakjára, és segített a rá vonatkozó korabeli dokumentumok felkutatásában.)

16 *Budapesti Közlöny*, 1879. 113. sz.

17 Kiss László, Semmelweis erdélyi híve: ifjabb Spányik József (1836–1908). In *Orvosi Hetilap*, 2020. 52. sz. 2206–2209. p.

Borcsa János

NEVÉN NEVEZNI A BOTRÁNYT

Nem a költői megszólalás módja, hanem esetenként maga az ember a botrány. Művészi téma így a „hős” belső világa és az általa fémjelzett vagy éppen lealjasított, mindenképpen nehezen meghatározható társadalmi környezet is, egyszerűen szólva: a buli, amelynek akarva, nem akarva szereplői vagyunk. Szemek vagyunk a láncban – mondhatnók a jól ismert, kölcsönzött nyelvi fordulattal. Nem a szép versek, az artisztikus költészet ideje tehát a mai. Búcsúzik – ismét – egy költő a trópusoktól. A „cifra nyelvű sorok”, a „nagy metaforák” ideje lejárt. Az egykor a műzsához intézett invokáció ezért mára provokációra vált Tompa Gábor költői műhelyében (*Provokáció a műzsához*). Ennek dacára formaválasztásával a költő mégis a legtökéletesebb, a legartisztikusabb, és pedig a szonett mellett dönt gyakorta, hol a József Attila által úgymond lázadó, forradalmi-közéleti tartalommal töltött változat, hol a létértelmező mellett. Előbbi változatra az új verseskötet¹ első ciklusának (*Bevándorlás*) több darabját is példaként említhetnők, utóbbira pedig magát a cikluszárót, a *LX. felé* címűt.

Ez utóbbi esetében nemcsak a formaváltozat shakespeare-i, de a vers kezdő sorát is a zseniális angoltól vette át a költő („Mint a kavicsos part felé a hullám”), s ebből a hasonlatelemből kiindulva kapcsolta hozzá a saját hasonlítottját („tengernyi múlt úgy sodródik felém”), illetve vitte végig saját létértelmező gondolatsorát. Míg a személyes létezés az egyetemes lét keretében egy meghatározott irányt követ a születéstől a vég felé, addig az öntudat a kollektív emlékezet, az „idővíz” által feltöltve kutatja a kiutat a „létezés híg labirintusából”, de sem ezt, sem a „jó megfejtést” nem találja, olyat amely túlmutatna a kudarcon. A személyes véget követően a testet és a lelket megedző képzelet szülte hely, jelesen a medence és kemence metaforákkal jelölt világ vár az érkezőre e látomás szerint.

1 Tompa Gábor: *Van még könyvtár Amerikában?* Versek. Budapest, 2020, Kalligram.

A kudarc jelképisége különben a mindennapokban kiszolgáltatót egyén „éppíglését” is magában foglalja. Egy századunkra jellemző vonatkozásban mindenképpen. Ezt látni, ha az új Tompa-kötet verseit kontextuálisan, egymáshoz való viszonyukat szem előtt tartva olvassuk. József Attila még a hatalmi visszaélés, az emberi méltóságot és szabadságjogokat semmibe vevő kontroll és megfélemlítés formáinak klasszikus képletét foglalta versbe („Számon tarthatják, mit telefonoztam, / s mikor, miért, kinek. ”), vagyis azt, amikor megfigyelő és megfigyelt, azaz célszemély úgymond egymásra volt utalva, ma viszont ki-ki kiszolgáltathatja, szabadon feljelentheti önmagát, hiszen – érvel iróniába burkoltan a mai költő – „egy virtuális világháborút / nem szolgálhat ily ócska program.” (*Huszonegyedik század*) Igaz, Tompa ebben a nagyon mai társadalmi csapdában is megtalálja korábbi korok motívumát: „Akár a *Lear királyban*, itt a csempész, / amott pedig örült vezet vakot.” (Uo.)

Napjainknak egy másik társadalmi csapdája lenne egy, a költő által a „műveltség alatti Éden”-nek nevezett helyzet, amelyről ugyancsak iróniától áthatott állítás hangzik el, ekképpen: „ápol és magába szív.” (*Visszapillantó tükör*) Az viszont már több mint irónia, éppenséggel maró gúny, amint az effajta édenre jellemzően állítja a költő, hogy „tudatlanság egyetemére / érkeznek vackor doktorok.” Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy megtörténhet újból, ami csak a sötétnek mondott középkorra vagy az önkényuralmakra jellemzően jegyezték a krónikák: a könyv és a könyvtár megsemmisítése, illetve felszámolása: „Könyvek hullanak sötét kukába, / s velük írók, bár öröklétük lesték...”

Az egyik Tompa-vers provokatív kérdése ugyancsak napjaink botrányára irányul, az írásbeliséget s az egyetemes kultúrát ért támadásokra, azzal indítva a *Polcleválást*, hogy: „Van még könyvtár Amerikában? / Vagy ledőltek már mind a polcok?” A könyvtár-motívum kötetcímként való kiemelésével a költő tulajdonképpen egy kultúraórző programot határozott meg a maga s bizonyára olvasója számára. Féltés és komoly aggodalom tölti el a lírai ént, olyasféle, mint amilyen Vörösmartytól mondjuk Lászlóffy Aladárig hangsúlyosan jelen van a magyar lírában. Magánál Tompa Gábornál sem új e motívum. Első kötetében (*Óra, árnyékok*, 1989) az égő könyvtár látványával találkozni, de még ez is reményt adhat, mert maga a nyelv nem szűnik meg, s ez esélyt jelent a könyvtár úbóli fölépítésére. A szavakból, úgymond, még fölépíthető

a képzelet lebonthatatlan háza, sőt: „erő se lesz, mely e szentélyt megrázza: / nincs benne oly anyag, mi összetörne, / csak versek, versek, versek mindörökre.” (*Egyszer még úgyis fölépíthető*) Lászlóffy víziójában is (*Az alexandriai könyvtár égése*, 1971) az égő könyvtár mint a mindenkori ember gondja és felelőssége jelenik meg, vagyis mint hit az egyetemes kultúrában, s így a hit tekintetében ehhez kapcsolódhat a fiatal Tompa verse, Vörösmarty sötét látomása viszont nem ad okot egyetemesség szintjén a reménykedésre, amint a *Polcleválást* író költőnké sem.

Néven neveztetik ezúttal is a botrány, minthogy aggasztó tapasztalatok mutatják: az író elszabadult ösztönök céltáblájává vált, illetve válhat az olyan rendszerekben, ahol „kettéválk a nép s az eszme”, azaz a tartalmából kiforgatott és meghamisított demokráciákban, s immár szép eszméit ugyancsak sötét kukába dobják, szobrát is ledöntik, mert „nem kell többé a merev író”. Fertőző kórként terjed újból a meg nem gondolt gondolat, mondhatni köztünk, emberek közt lehet ma is az ós patkány...

Ilyen költői látületről a következtetés sem lehet más, mint reményvesztett: „a szellemtelen öröklét / eltemet, s mindent egybemos.”

Elismerem, vázlatos szemlénk Tompa Gábor új kötetének egyetlen gondolati vonulatára irányult, de tettük ezt a rész az egész helyett elvét követve, s így talán ennek a lírai övezetnek nemegy kiemelkedő helyét is felvillanhattuk...

* * *

Azt mondhatom, a nyers életvalóság megformáltan születik újjá ezúttal is, s a választott formák pedig magukon viselik a klasszikus kulturális örökséget vállaló költő választásait, ami például az erkölcsöt, a szellemet, illetve az irodalmat illeti. Ez utóbbi vonatkozásban Tompa Gábor kortársai közül mindenekelőtt Markó Bélát említeném – mindkettőjük esetében az erős közéletiséget tartom kiemelendőnek –, valamint Visky Andrást és Kovács András Ferencet, akikkel még az 1990-es évek elején kezdett közös műhelymunkába költőnk, s ezt joggal tartotta szem előtt a válogatott verseskötetet² összeállító Fekete Vince,

2 Tompa Gábor: *Válogatott versek*. Csíkszereda, 2021, Hargita Kiadóhivatal – Székelyföld Alapítvány (Székely Könyvtár 95.)

aki a válogatásba beillesztette mind a *Romániai magyar négykezesek* (1994), mind a *Depressio Transsylvaniae* (1998) verseit. Előbbivel Tompa lírájának meditatív-transzcendens vonulatát kívánta hangsúlyozni a szerkesztő, utóbbival pedig hogy a játékos költő, illetve az iróniához s a szatirikus megszólaláshoz folyamodó alkotó jelenlétét erősítse fel. Egyik is, másik is egy költészet nagykorúságát tanúsítja...

Lángok, 2017
(80 x 80 cm, olaj, vászon)

Borsodi L. László

ÉBER KÓMA¹

(Négy szereplő) Hulahopp, az ötvenhárom éves apa, történelemtanár, akinek a nevét nem, csak a lányától kapott becenevét ismerjük. Dorka, a huszonnyolc éves lány, aki a regény teljes cselekményének ideje alatt egy autóbaleset miatt éberkómában fekszik. Dorka autóbalesetének helyszínéhez, az autópályához közel, annak állandó zajában élő két testvér, a huszonhat éves Zsófi és öccse, a huszonegy éves problémás, füvező-balhézó fiú, akiket apjuk elhagyott, anyjuk pedig meghalt.

(Négy élet, egy történet) A művelt, egyben tudálemos apa túl van élete felén, a lánya anyjával, a Csillával való házasságán és az Annával való kapcsolaton, amikor bekövetkezik Dorka balesete. Válságos napjai azzal telnek, hogy gyakran bejár a lányához a kórházba, felidézi a vele együtt töltött idő bensőséges pillanatait, simogatja a haját, beszél hozzá, verseket, regénybekezdéseket olvas fel neki, és felolvassa a barátaitól kapott üzeneteket, ugyanakkor az a megdöbbenő felismerés is megszületik benne, hogy eddig mennyire idegen volt tőle a lánya. Míg Dorka torkából gégekanül lóg ki, teste be van csöveztve, és monitorok csipognak körülötte, Hulahopp életében – miközben megpróbálja felderíteni a baleset körülményeit – feltűnik Zsófi, a lányával nagyjából egykorú lány, akivel az autópálya közelében találkozik, és akihez vonzódni kezd. Szerelem ez? Vagy valami más? Csupán Dorka-pótlék, lehetséges kapaszkodó? Mindenesetre szembeűnő a két lány közötti hasonlóság: bakancsban jár, akárcsak Dorka, szeret fényképezni, mint Dorka. Mindkettejük fényképei az életüktől távoli világot jelenítenek meg. Ugyanakkor nyilvánvaló a különbség is: míg Dorka fotóiból kiállítás készül, a Zsófiéból nem, Dorkának jutott az apai szeretetből, míg Zsófinak nem, és tizenkilenc éves volt, amikor édesanyja meghalt. Tele van traumákkal, ilyen lelkiállapotban próbálja meg fenntartani magát és öccsét. Nem elég a saját problémája, öccse számára anyapótlék is szeretne lenni. Hulahoppból tehát nemcsak a férfi barátai által szóvá tett korkülönbség választja el, hanem a férfi tanáros stílusa,

1 Kiss Tibor Noé: *Beláthatatlan táj*. Budapest, 2020, Magvető.

nyelvhasználata, humora mellett a saját frusztrációi, zárványokkal teli élete, és végül az is, amiről csak a térfigyelő kamerák figyelését munkaként végző Zsófi szerez tudomást a regény végén (az olvasó sejtése is itt válik tudássá): hogy öccsének köze van Dorka autóbalesetéhez, amelybe a lány végül belehal. Zsófi és az általa kezelhetetlen fiú ugyanis (akinek a nevét egyébként nem ismerjük meg) – bár egy fedél alatt laknak, és a fiú titokban aggódik, hogy esetleg kivel barátkozik a nővére, mint ahogy Zsófi is aggódva követi öccse viselt dolgait – olyan mérhetetlen távolságban élnek egymástól, mint amilyen távoli az ő autópálya melletti zárt világuk a közeli nagyvárostól. S ebben az egymástól való távolságban, míg Zsófi a Hulahoppal való kapcsolat lehetetlenségével és az atyához való vonzalma kiteljesületlenségével él együtt, öccse Higany, Serif és Anulu társaságában iszik, drogozik, csajozik, ráadásul olyan pótcselekvésbe is belemegy, ami emberéletet követel. Kiderül ugyanis, hogy a fiú és bandája a több like és nézettség reményében fel akarta venni, ahogy éjszaka átfutnak az autópályán a belső sávtól a leállósávig, és a baleset azért történt, mert Dorka félrerántotta a kormányt, ezért kocsijával kisodródott, a suhancok pedig cserbenhagyták.

A baleset tehát sorsfordulat mind a négy szereplő életében, de a szereplők nem tudnak arról, hogy életük ezáltal fátumszerűen összekapcsolódott. Az apát a váratlan esemény és az azt követő időszak ugyan rádöbbeneti, hogy nem ismerte eléggé a lányát, nem figyelt eléggé rá, amiért büntudata van, és igyekszik jóvátenni a mulasztását, a lány halála azonban megghiúsítja, hogy felismerése nyomán a törekvése célt érjen. A halál általi elvászottóságban, magányban lesz egy a sorsuk. Dorka nem ismeri Zsófit, potenciális helyettesítőjét, alteregóját és annak öccsét, a végzetes tett egyik végrehajtóját, és fordítva, ők sem ismerik Dorkát. Az apa nem tudja, és nem sikerül kiderítenie, hogy mi a baleset igazi oka, hogy van(nak) elkövető(k), tehát nem ismeri meg Zsófi öccsét, és nem tud(hat)ja meg, hogy a baleset, amely összehozhatná Zsófival, miért választ(hat)ja el végérvényesen tőle (bár – mint kiderül – más okai is vannak az egymásra nem találásuknak). Láthatatlan szálak fűzik össze őket, anélkül hogy megtudnák az események, történések eredőjét, hátterét, mint ahogy nem ismerik valójában egymás gondolatait, érzéseit sem (Dorka az apját, Hulahopp a Zsófiét, Zsófi az öccsét és fordítva). Amit a másikról feltételeznek,

az is gyakran téves, és nem mindig vannak tisztában azzal sem, hogy valójában ők mit gondolnak saját magukról.

(*Négy elbeszélő, négy szólam, négy nyelv*) A szereplők tudásának töredékessége, az elbeszélői mindentudás hiánya összefüggésbe hozható az elbeszélésmóddal. A négy szereplő ugyanis egyben a regény négy elbeszélője, az ő belső monológjaikból mozaikszerűen épül fel a mű. Csak annyit tudhatunk meg az életükből és közös történetükből, amennyi a monológokból kiderül. Ezért van az, hogy az olvasó csak fokozatosan, a regény végére juthat el a kvázi minden- vagy többlettudás birtokába. Az olvasás folyamán azonban a könyv mindvégig tétováságban tartja: a belső monológok szubjektivitása és a korlátozott tudás kizárja ugyanis azt a perspektívát, ahonnan ráláthatnánk a történet egészére. Ráadásul a jelenetek töredékessége, villanásszerű jellege, a történések késleltetett, kihagyásos előadása, múlt és jelen képeinek, történetfoszlányainak az egybejátszása, a szándékosan félbehagyott eseményszálak, a nominális stílus és lírai aspektusai sem segítik összefüggés-teremtő törekvésünket. Nem ismerjük a szereplők közötti kapcsolatokat, nem világos, hol zajlanak az események, az egyes fejezeteken belül is egymást gyakran váltó szólamok – főleg a regény elején – megnehezítik annak kitapintását, hogy éppen ki beszél, és hányan beszélnek. (A Dorkáét leszámítva első olvasásra nem válnak szét markánsan a szólamok.) Csak az újravetés teszi világossá mindezt, tudniillik ezek a belső monológok – azzal együtt, hogy mindegyik szereplő a maga karakterét, gondolat- és érzésvilágát szólatatja meg –, leszámítva az apa és Zsófi átmeneti beszélgetését, nem kerülnek dialogikus viszonyba egymással, nem visszhangoznak egymásban. Ez is az elbeszélő-szereplők elválasztottságát, önmagukkal és egymással szembeni idegenségüket, a magányukat érzékelteti. Az olvasó lehet az, aki a befogadás során megtalálja a párhuzamos szólamokban azokat a kapcsolódási pontokat, amik a szövegvilág jelentésteremtődésének egy rétegét képezhetik.

A legnyilvánvalóbban az öntudatlan állapotban fekvő, gépekkel életben tartott Dorka hangja különül el a többi szereplőtől. Formája szabad vers, amely alkalmas arra, hogy a külső nézőpontból (ami itt az apáét jelenti, hiszen az ő szemével láthatjuk a szenvedő-lélegző lányt) passzívnak tűnő, az élet semmi jelét nem adó és a külvilágra látszólag nem reagáló test ellenpontozásaként álomképekben körvonalazza azt

a gondolatfolyamot, érzésvilágot, ami a lelkében-agyában végbemegy, és a tudat réseiben meg-megvillan. A szabad asszociáció működéséért értékelhető szürreális képekből építkező, lírai fogantatású, a regény (prózai) egészét tagoló, tehát annak ritmusát adó monológ érzéseket, emlékeket, hangokat, illatokat jelenít meg. Arról ad számot, hogy a lét és nemlét határán vergődő Dorkának a látszat ellenére tudomása van a külső világról, hogy az álomként metaforizált éber kómában a szó és a hang, vagyis az artikuláció és artikuláció nélküiség, valamint a neki és a nem neki, hanem az esetleg róla szóló szavak megkülönböztetésére való képesség az a vékony kapaszkodó, ami reményt adhat, meghagyhatja (ideig-óráig) a vágyat az álomból való ébredésre: „Arról álmodom, hogy felébredek”. Ebben a közties állapotban felszámolódik a határ múlt („Álmomban alszom, és arról álmodom, hogy járok. / Kimegyek a büfébe, a melegszendvicsre majonézt kérek. / Rágom a forró kenyeret, a sajt olvad a számban.”), jelen („Álmomban alszom, és álmomban beszélnek hozzám. / Álmomban szavakat hallok. / Vannak szavak, amik bebugyolálnak.”) és olyan jövőhöz köthető időfoszlányok között, amelyekben fizikailag már nem lesz jelen (a regény végén a horvátországi nyaralás egyszerre fogható fel Dorca múltbeli emlékének és – mivel az apa ellátogat erre a helyre a lány halála után – az apa jövőbeli életeseményeként). A monológ grafikai megjelenítése drámaian mutatja a test pillanatnyi állapotát és a szereplő tudatmozgását: amikor javul az állapota, a mondatok koherenssé válnak, a szöveg központosása jelzi, hogy pontosabbak, kerekesebbek a történetei, emlékképei, sőt véleményt is formál, amikor pedig romlik az állapota, akkor gyakori az idősíkok egymásba csúszása, elmarad a központoszás, megnő az ismétlések száma, és távolabbiak a szürreális képek asszociációi. Ennek a szinte képversszerű megjelenítése Dorca agóniájának, tudatműködése nemsokára bekövetkező leállításának és halálának az érzékeltetése. A regény végén ugyanis a központoszás elmaradása mellett eltűnik a szavak közötti szünetnyi leütés, vagyis az egymás melletti szavak egybefolynak, egy-két-három szóra rövidülnek a sorok, egyre gyakoribbak lesznek a sorközök, megjelennek a monitoron a szív működés leállítását jelző vízszintessé vált EKG-görbék, amelyek egymás mellé írt nagyköjtőjelek formájában jelennek meg, a végpont pedig az üres fehér lap, Dorca monológjának, az életnek, az apa reményeinek a végét kifejező, drámai súlyú metafora.

Rendhagyó főszereplője van tehát a könyvnek: Dorka látszólag végig nem tesz semmit, csak vegetál, nem beszél, a tudatműködését megteremtő, arról hírt adó belső beszéde azonban annál gazdagabb. Kiderül, ha változó koherenciával is, de érzékeli múltját, jelenét, fragmentált figyelme kiterjed a jövőre is. És nemcsak azért minősül a mű főszereplőjének, mert balesete sorsfordító esemény minden szereplő számára, hanem azért is, mert ezzel összefüggésben a többi szereplő szólama az övével való közvetett viszonyban ragadható meg.

Az apa szavainak választékossága, mondatainak cizelláltsága művelt, tájékozott figurára vall. Beszéde alapján jó elkülöníthetők figyelmének az irányai. Dorka testi állapotának alakulását elemzi, a lány szokásait, gondolkodását is gyakran szóba hozza, közös, múltbeli kapcsolatukra reflektál, önreflexív szólamában megjelenik az önvád, a büntudat, amit a kettejük kapcsolatának hiányossága, főként a saját mulasztása okoz, egyfelől az a kínzó tudat, hogy amíg beszélgethettek volna, érthették volna egymást közvetlenül, addig apaként nem szentelt elég figyelmet a lányának, másfelől a kétely, hogy vajon most, kómás állapotában érzékeli-e Dorka az ő jelenlétét, felfogja-e azokat a kommunikációs jeleket, amelyeket küld feléje. Az olvasó a Dorka monológjából tudja, hogy igen, Hulahopp, az apa viszont nem. A lánya jobb megismerését célzó szándéka, a vele való sajátos kommunikálás szorosan összekapcsolódik további törekvéseivel: a baleset körülményeinek felderítésével és Zsófi szokásainak, életének a megismerni akarásával. Szólamának egyetlen hiteltelenítő vonása (a szerzői figyelem lankadása?) a történelemtanársága, amiről a státusa megnevezésén kívül alig esik szót.

Ahogy az éber kómában fekvő Dorka az után nyomoz, hogy vajon mely szavak szólnak hozzá vagy róla, hogy mi hang és mi szó, ugyanúgy nyomoz az apa is a baleset okai és Zsófi után, Zsófi is az öccse után és fordítva. A sorsfordító eseményen, a baleseten kívül a négyzólamú regény szövetét a nyomozás kapcsolja össze. Meglátásom szerint nyelvi megformáltság szintjén az apáé mellett a Zsófi szólama is kevésbé egyénített. Inkább tematikusan ragadható meg, aszerint, amiről beszél, és nem a beszédstílusa alapján. Egy (a művészetekre) érzékeny, lelkileg sérült és szorongó, önmaga határait kereső, érzelmi kiteljesedésre vágyó, de múltja és körülményei alapján arra képtelen, ugyanakkor kezelhetetlen öccséért aggódó, róla gondoskodni akaró (kénytelen), de vele kommunikálni képtelen fiatal nő karaktere, szokásai körvonala-

zódnak a monológiájából. Ha van védjegye a beszédének, akkor az a fényképezéssel összefüggésbe hozható képi beszéd, de abban sem éri el a Dorka tudatműködését megjelenítő képi megformáltság szintjét. Lehet, okkal van mindez, tudatos szerzői húzás, azt érzékeltetve, hogy ki a két lány közül a tehetségesebb művész, s hogy a férfi életében (lelki értelemben) Zsófi soha nem léphet a Dorka helyébe? Az viszont több bizonyosságot mutat, hogy nyelvileg mért nem különül el élesen az apa és Zsófi monológiának a tonalitása: érzékelteti egymásra hangolódásuk szándékát, és azt, hogy csak ők azok – mint már utaltam rá –, akik, legalább időlegesen, a verbális kommunikáció szintjére is eljutnak.

A Dorkához foghatóan Zsófi öccsének a monológja is nyelvileg egyénített. Életmódjának megfelelően nyelvi viselkedése alantas, anélkül hogy erről a regény ítéletet mondana. Míg egyfelől nővérével nem kommunikál, és kifelé csak némán figyeli a lánynak a férfiakkal alakuló lehetséges kapcsolatait, másfelől az derül ki: gondolatai redukáltak, a drog, alkohol, szex okozta függőséget és peremre szorítottságot, üres létezését kifejező nyelvhasználatában csak a közhelyeknek („imádom”, „brutál jó”), a trágár szavaknak („kurvára”, „rohadtul”, „szar”) és a szleng kifejezéseknek van szerepük („Totál behaluztam.”, „lesittelik”, „full para”). Ugyanakkor, ha nem is jut el a változtatásig, nyelvileg pontosan megfogalmazza a felismerést az életéről, pörgetve telefonján az instára feltöltött képeket: „Mondjuk, hogy az a film az életem, ahogy itt pörögnek előttem a képek. (...) Szánalmas vagyok, szánalom a köbön.”

(Éber kóma – a beláthatatlan létezés metaforája) A fiú önreflexív megállapítása akár a regény mind a négy elbeszélő-szereplőjére is vonatkozhatna, de valamiképpen mind a négy szövegben működésbe lép az önreflexivitás, amely úgy vonatkozik a beszélő saját sorsára, hogy közben azokéra is érvényes, akikről alig vagy semmit nem tud. Dorkánál ez így fogalmazódik meg: „Lovak lovak lovak / Hol ér véget hol kezdődik”. Az apa ezt mondja: „Hirtelen láthatóvá váltak a lyukak az életemben”. Zsófi pedig a következőt állapítja meg: „Idegen vagyok a saját életemben”. Ezek az önreflexív mondatok is jól mutatják: bármennyire is eltérő személyiségek a maguk értékrendjével, gondolkodásával, érzelmeivel, bármennyire is különbözik a társadalmi státusuk és a nyelvhasználatuk, a mélyben menthetetlenül egyek. A négy

szólam ugyanannak a kommunikációs, emberi, társadalmi, végső soron morális csődnek (alaphangnak) a négyféle hangszerelése, amelyek lényegüket tekintve nem mutatnak különbséget. Láthatatlan szálakon kölcsönösen függnek egymástól, függnek a traumákkal teli múltjuktól (amelyben az emlékezés révén még valamelyest tájékozódnak), mert jelenük traumáit tetézik a korábban elszenvedett tapasztalatok (Dorka az anyját, az apa a szerelmeit, Zsófi és az öccse a szüleiket veszítik el). Most meg a bűntudat, az aggodalom, a szorongás, a stressz, az álmatlanság, a szeretethiány, a magány vagy az ezektől való menekülés, rejtőzködés, az alkohol-, a drogfogyasztás, a kommunikáció hiánya lehetetleníti el az életüket. Jövőjük sincs, mert ha meg is születik az igény a változtatásra, akárcsak Dorka a tulajdonképpeni éber kómából, nem tudnak minőségi létre ébredni sem a magán-, sem a társadalmi életben. Egymásról és lehetséges közös történetükről, valamint saját helyzetükről való tudásuk töredékes volta érzékelteti: olyan beláthatatlan táj az életük, amiből nincs remény, hogy autentikus létezésre támadjanak – tudatos és tudattalan határán, az őszi ködben való tapogatózásuk nem engedi, hogy jövőjüket megismerjék. A regény végén felsejlő továbbszövődések, történetlehetőségek is az ismeretlenség homályába vesznek. Azt sejtetik, a Dorka autóbalesetéhez és halálához köthető sorsfordulat csak felismerést, csak elhatározást hozhat, de tulajdonképpeni változásra nincs remény, létezésük céltalan marad. Dorka éber kómája és halála metaforikusan mintegy rávetül a többi szereplőnek körforgásszerű életére, reménytelen létezésükre. Nem tudni, Zsófi végül feladja-e a testvérét a rendőrségre, hogy elkezdje végre saját életét élni. Akárhogy dönt, a 22-es csapdájába kerül: ha feljelenti, akkor megszabadulna öccsétől, de a Hulahoppal való kapcsolata eleve halálra ítélt lenne, amennyiben kiderül, hogy öccse is a Dorka halálát okozó baleset elkövetői között van; ha nem tesz feljelentést, akkor marad eddigi élhetetlen élete öccsével, valójában nélküle, a férfitől távol, autópályazajban, ami ráadásul nem nyomná el a bűntudatot, hogy tud öccse tettéről, de hallgat, illetve marad így is, úgy is az ürességgel, hogy Dorka már nem lehet a barátnője. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy az apa sorstalan sorsa, ahogy a fiú tettétől, úgy Zsófi döntésétől is függ, de tulajdonképpen bárhogyan dönt, Hulahopp számára egyetlen biztos belső fogódzó a lánya fájdalmas, bűntudattal teli emléke. A fiú pedig, akár börtönben, akár szabad marad, morálisan

örökre a bűn rabságában vergődhet. De hogy így lesz-e, azt sem tudni. Csak annyi látszik körvonalazódni a regény végére, hogy megváltódás senki számára nincs, nem lesz.

(*Képek, képek. Az ötödik szölam?*) Ezt a megváltatlanság-létdiagnózist támasztják alá a könyv oldalainak alján halványszürkével futó (fél)sorok, amelyek statikusságot érzékeltető képek. Egyszerre foghatók fel egy ötödik elbeszélő hangjaként, amely lehet egy mindentudó vagy a négy elbeszélő-szereplőhöz képest többet tudó narrátoré, a fényképezni szerető Dorkaé vagy Zsófié, netán az autóban száguldo Dorka (utolsó) (emlék)képsorozata. Ezt nem lehet eldönteni, de mindenképpen dialógust teremt a kómában fekvő Dorka tudatműködését megjelenítő képekkel, illetve azzal az idegenséget, kiüresedettséget, retardáltságot és kiüttlanságot érzékeltető nagyvárosi tárgyi, a regény szövegét motivikusan átszövő világgal (kórház, gépek, monitorok, kamerák, autópálya, kockaházak, parabolaantennák, ravatalozó stb.), amelyben a szereplők élete zajlik. Akárki(k)hez is tartozzanak az egyes oldalak alján olvasható, atmoszférateremtésként is funkcionáló imágók – amelyekről nehéz eldönteni, hogy külön vagy a főszöveggel egymásra vonatkoztatva kell-e olvasni őket, hogy a főszöveg kivonatai-e, vagy a polifonikus regény az ezekre a képekre írt kísérleti próza –, a lényeg az, hogy nem rendeződnek egységes narratívává. Ugyanakkor a főszöveggel való diffúz jelentésteremtésben esztétikai tapasztalattá változtatják a négy szereplő életének kiüttlanságát, a létezésükből hiányzó célelvűséget, amennyiben a regény poétikai megformáltsága az olvasót az értelmezés folyamatában a megváltatlanság létélményében részelteti. Amellett a szellemi kihívás mellett ugyanis, hogy váratlanul, villanásszerűen váltják egymást a regényben a narratori szölamok – ami eleve arra készíti a befogadót, hogy lineáris történetépítkezés hiányában maga teremtsen összefüggést a mozaikszerűen építkező szöveghelyek között –, az egyes oldalak alján olvasható szövegfoszlányok megbonthatják magának a sorról sorra haladó olvasásnak a tevékenységét is. Az így létrejövő *ugráló olvasás* ugyanis, amely látszólag szabad választás eredménye, az értelmezőt részévé teszi annak a fejlődés, az elmozdulás lehetetlenségét érzékeltető szereplői létélménynek, amely a szövegek elrendeződésében érvényesülő körszerűség, bezártság, közöttség fogalmaival rokon. Az egymásra reflektáló, egymást felülíró-megszüntető monológok mellett ezt érzékelteti az a

poétikai eljárás is, hogy a regény elejének két lapalji képe megismétlődik a mű végén („az égen néhány csillag”, „a hold felszíne körül derengés”), ami így nemcsak a regényvilágon belüli léthiány állandósulása, hanem a szövegek közötti visszatérésekben/újraolvasásokban fogva tartott olvasó megváltatlanság-tapasztalata is. Ez a tapasztalat pedig nem más, mint az azzal való szembesülés, hogy nincs, nem lehet ébredés az embert szorongásban tartó világ, a 21. század éber kómájából. De ahogy a két idézet és még továbbiak a Dorka halálát követően idéződnek meg a regényben, jelezve, hogy a körkörösség ellenére talán mégsem minden ugyanúgy folytatódik a szereplők életében, úgy az olvasóéban sem – élete beláthatatlan tájain van min gyötrődnie Kiss Tibor Noé könyvét letéve.

Rozsdaövezet, 2019
(65 x 80 cm, kollázs, farost)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely

Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bíró Sándor - Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Antal - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Bölöni Ildikó - Bikafalva
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely

- Czoppelt Julianna - Kovászna
Császáz Vilmos - Csíkrákos
Csávossy György - Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely
Cseh András - Csíkszereda
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-
köszvényes
Csiki Zoltán - Parajd
Dr. Csiszár Anna - Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda
Csúcs Mária - Csíkszereda
Daczó Katalin - Csíkszépvíz
Dánél Sándor - Csíkszereda
Damó Csaba - Kézdivásárhely
Darkó Béla - Marosvásárhely
Daróczi Béla - Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József -
Csíkszereda
Darvas Mária - Gyergyóalfalu
Dávid Gyula - Kolozsvár
Dávid Katalin - Székelyudvarhely
Dávid Zoltán - Kolozsvár
Deák Botond - Réty
Deák Ferenc - Csernáton
Deme László - Csernáton
Demeter Edit - Kézdiszentlélek
Dénes Balázs - Csíkszereda
Dénes Emőke - Homoródalmás
Dénes Erzsébet - Homoródszentpál
Dénes László - Nagyvárad
Dézsi Zoltán - Gyergyószentmiklós
Doboly Beatrice - Vajdahunyad
Dobos Sándor - Nagyvárad
Dimény János - Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel - Felsőbánya
Domokos Éva - Arad
Ft. Drócsa László - Nyárádszereda
Duma András - Klézse
Egyed Emese - Kolozsvár
Dr. Elek Sándor - Csíkszereda
Elekes András - Csíkpálfalva
Elekes Antal - Temesvár
Elekes Zsuzsanna - Gyergyóújfalu
Elekes Károly - Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter - Kászonalitz
Erdei Márk - Gálospetri
Farkas Ambrus - Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal - Székelyudvarhely
Farkas László - Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós - Segesvár
Farkas Réka - Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert - Csíkszereda
Fekete István - Csíkszereda
Ferencz Edit - Gyergyóremete
Ferencz Éva - Kézdivásárhely
Ferencz Gizella - Kézdivásárhely
Ferencz Imre - Csíkszereda
Dr. Ferencz László - Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán - Brassó
Dr. Finta Ella - Szilágysomlyó
Fischer Alfréd - Székelyudvarhely
Fodor György - Székelyudvarhely
Fodor Levente - Csíkszögöd
Dr. Fodor István - Csíkszereda
Fodor István - Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál - Sepsiszentgyörgy
Forró László - Bukarest
Fuják Gyula - Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva - Szeben
Fülöp Dénes - Székelyudvarhely
Fülöp Géza - Marosvásárhely
Fülöp Lajos - Székelykeresztúr
Fülöp László - Csernáton
Fülöp Sándor - Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás - Majlát
Fülöp-Török Réka - Kézdivásárhely
Gábor Emőke - Csíkszereda
Gagy József - Csíkszentlélek
Gajdó Albert - Csernáton
Gál Katalin - Gyergyóújfalu
Gáll Levente - Csíkmadaras
Gálfalvi György - Marosvásárhely

- Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosmlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda

- Kristó Boróka - Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
Kürti Miklós - Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér - Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre -
Gyergyóremete
László Attila - Jászvásár
László Bakk Anikó - Kolozsvár
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
László Károly és Katalin - Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla - Csíkszereda
Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Liker Henrietta - Székelykeresztúr
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Luka Klára - Sepsikőröspatak
Madaras Lázár - Brassó
Mag István - Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Markó Ilona - Csíkszentgyörgy
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Menyhárt Csaba - Marosvásárhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester János - Marosvásárhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lövete
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székely-
udvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Mikó Júlia - Brassó
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Csaba - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Murányi János - Székelyudvarhely
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
Nagy József - Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Nemes Előd - Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter - Csíkkarcfalva
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Zoltán - Zilah
Pásztor Ferenc - Sepsiszentgyörgy
Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethó Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)

- Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Söbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvasárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Bíró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövété

- Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetrő András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Cseré János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
- Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz

- Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentertzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola –
 Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyó-
 szentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnás-
 falva (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu
 (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon

- Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
- Csíkszentlélek
- Sapientia Alapítvány - Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára -
Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum - Sepsiszentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon - Gyergyószentmiklós
- Tamási Áron Színház - Sepsiszentgyörgy
- Tarisznyás Márton Múzeum - Gyergyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
- Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda - Gyergyószentmiklós
- Unitárius Parókia - Marosvásárhely
- Városi Könyvtár - Barót
- Városi Könyvtár - Borszék
- Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
- Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár - Kovászna
- Városi Könyvtár - Maroshévíz
- Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár - Szentegyháza
- Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház - Barót
- Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Zetelaka Község - Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
- Abafáy-Deák Csillag - Budapest
- Ágh István - Budapest
- Alföldy Jenő - Kecskemét
- André András - Martonvásár
- Dr. Antal Balázs - Budapest
- Bakos József - Budapest
- Dr. Balássy Péter - Szombathely
- Bálint Gábor - Dabas
- Dr. Baricz Zsolt - Szeged
- Barta László - Budapest
- Dr. Bartók Gergely - Budapest
- Báthori Csaba - Budapest
- Beke Mihály András - Budapest
- Bereczky Gábor - Budapest
- Bertha Zoltán - Debrecen
- Bíró Miklós - Budapest
- Birtalan Ferenc - Budapest
- Dr. Botz Lajos - Pécs
- Bodor Ádám - Budapest
- Borbás János - Veszprém
- Boga Tamás László - Szeged
- Burján Pál - Pécs
- Czakó Gábor - Budapest
- Császár Zoltán - Budapest
- Csender Levente - Üröm
- Csontó Lajos - Pilisborosjenő
- Dávid Ferenc - Szentes
- Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
- Dr. Demeter Béla - Szikszó
- Demse Márton - Budapest
- Dr. Dobos László - Budapest
- Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
- Farkas Zoltán - Veszprém
- Fazakas Lehel - Gödöllő
- Fazekas Edit - Cegléd
- Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
- Fejér Istvánné - Szentes
- Fekete Béláné - Budapest
- Fekete Miklós - Szeged
- Ferenz Ernő - Páty
- Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
- Dr. Ferencz Csaba - Budapest
- Ferencz I. Szabolcs - Budapest
- Fritsch László - Budapest
- Dr. Fülek György - Budapest
- Fürjesi Csaba - Budapest
- Füzi Michael Stephan - Budapest
- Dr. Gál József - Budapest
- Gálffy Attila - Budapest
- Gátay István - Devecser
- Dr. Gottwald Péter - Győr
- Guba Pál - Miskolc

- György Tünde - Budapest
 Gyurka Eta - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Iona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Kézdi Anna - Battonya
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserseztomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Koszta Csaba - Sukoró
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császárvár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh István - Százhalombatta
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pados József - Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalú
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyzúcs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks

- Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland

Dr. Line Gábor György - Florida
Ozsváth Ildikó - New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
Csipkó László - Bécs
Csutak Magda - Bécs
Dr. Forbáth Klára - Bécs
Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony
Dènes-Pichot Hanga - Chécy
Langrand-Escure Tünde - St. Pèray
Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine
Dr. Dobó Tibor - Demmin
Gaál Julianna - Aalen
Haáz Katalin - Braunschweig
Juliana Johrend - Buchen
Kisslaki László - Steinbach
Schultz Orsolya - Rostock
Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály -
Friedrichshafen
Száva Péter - Krefeld
Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby
Csata Attila - Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga - Vällingby
Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta
Fekete J. József - Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarakanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium -
Nagybecskerek
Rancz Károly - Pancsova
Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
Kiss Mónika - Órös
Pallér Péter - Komárom
Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.